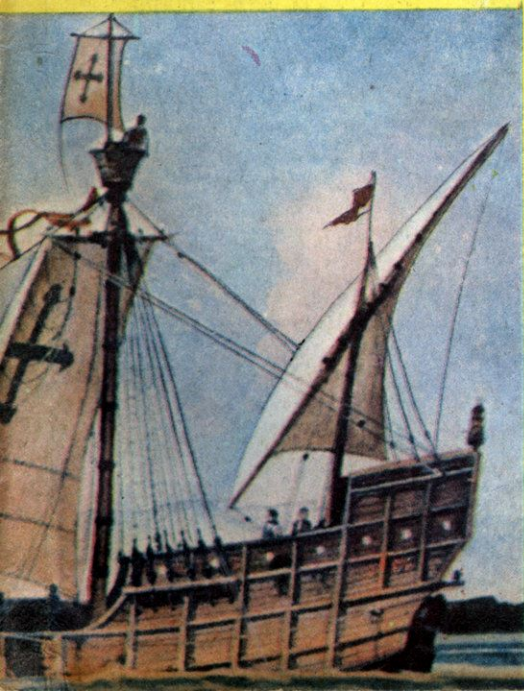
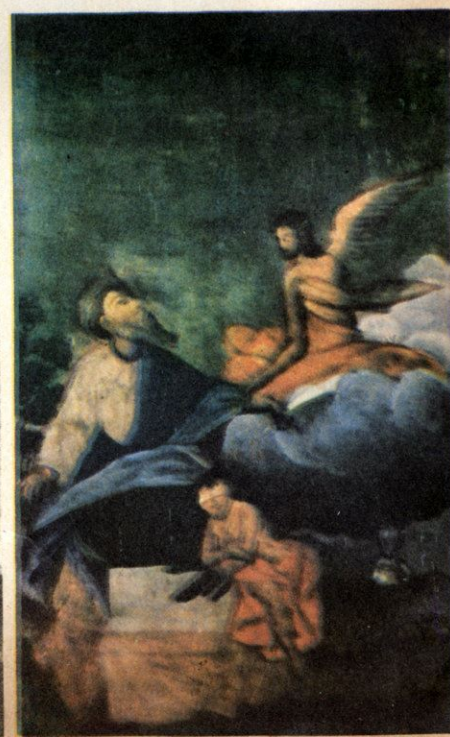

23/38

magazin istoric

SERIE NOUĂ — FEBRUARIE 1992

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică
Anul XXVI — nr. 2 (299)
februarie 1992

Director — redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

București, Intrarea Ministerului,
nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul
poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702,
Cod 70100, Telefon: 15.02.00; inte-
riore 406, 917.

ECHIPA REDACȚIONALĂ

Secretar general de redacție: Ioana Ursu

Redactori: Florentina Dolghin, Ioan
Lăcustă (responsabil de număr), Dorin
Matei, Marian Ștefan

Secretar de redacție: Theodor Lianos

Corectura: Georgeta Apreotesei, Constanța
Avram

Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre

Macheta artistică: Radu Ion Popescu

Editura Presa Națională S.A., director
ing. Stan Pelteacu; director economic Ion
Ciucescu. Revistă tipărită la R.A.I. —
Imprimeria „Coresi” — București, în
secțiile fotoculegere, offset și legătorie

Cartea dumneavoastră de istorie
în fiecare lună

SUMAR

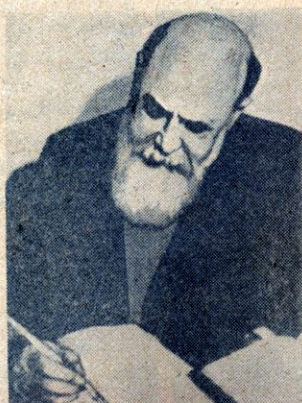
N. Iorga — istorie și tradiție	2
Alexandru cel Bun — bun păzitor al țării: P. P. Panaitescu	3
1845. Auguste de Gérando despre Transilvania și locuitorii săi: Dan A. Lăzărescu	6
S.O.S. pentru monumentele Sighișoarei: Gheorghe Ionașcu, Mihai Arsene	10
Un manual școlar în slujba unității românilor: Barbu B. Berceanu	13
Brincoveanu și stolnicul Cantacuzino în corespondență diplomatică inedită: Paul Cernovodeanu	15
Pirvu Cantacuzino — un nume nou în istoriografie?: Marieta Chiper	18
Finalul cazului Pătrășcanu: Cristian Popișteanu	22
Iuliu Maniu — martor în procesul mareșalului Ion Antonescu: Marcel D. Ciucă, Gheorghe David	28
Magazin istoric la 25 de ani: Radu Florescu	36
Cristofor Columb — o călătorie de cinci secole: Ana Vădeanu	37
Patru mănăstiri din Basarabia: Gheorghe Cunesco	40
Războiul de reîntregire văzut de la Iași: G. G. Mărzescu	43
Amintiri din România: Arhiepiscopul Netzhammer	48
„Sacrificiul vieții lor pentru unitatea statului român”: Jean Nouzille	53
Pagini de viață: Artur Gorovei	54
John Milton, poetul rebel: Camil Mureșanu	59
Spartacus, generalul sclavilor: Catherine Salles	65
Joseph Maria von Radowitz în misiune la București: Dumitru Hincu	70
Din trecutul unei edituri — „Cartea românească”: Marius Rasidescu	75
Estonia	79
În București, acum 50 ani	82
Moartea țarului Boris III al Bulgariei — o enigmă?: Néstor Luján	86
Încă o dată despre misteriosul zbor al lui Rudolf Hess în Anglia: Viaceslav Dașicev	89
• Cărți sosite la redacție... 9 • Concursul Magazin istoric — 25 din 25... 33 • Rebus istoric... 74 • Dialog cu cititorii	94

N. IORGA — ISTORIE ȘI TRADIȚIE

Din ce câștigă o generație pentru știință, din ce e așa de mindră că a câștigat pentru că a muncit așa de mult ca să ajungă acolo, se păstrează o parte. Altfel studiul înlătură fără milă rezultatele greșite și păreri false. Rămâne doar în unele cazuri forma frumoasă în care se cuprinde o iluzie dispărută a adevărului. Mingiieră o află cel întrecut astfel prin neconținută emulație a lucrătorilor științifici ce se urmează, în faptul că și greșelile — dacă nu toate greșelile — sunt fecunde, căci prin ele s-a trecut totuși dincolo de cunoștințele căpătate. Vine o vreme cînd critica se oprește, mulțumită de ceea ce a putut isprăvi, și în urma ei nu rămîne ruina, ci piatră nouă tare care înlocuiește pe aceea ce s-a macinat cu vremea sau n-a fost bine aleasă de la început și nu putea fi lăsată la locul ei pentru a cruța pe arhitectul oricît de merituos, fiindcă soliditatea întregii clădiri ar fi fost compromisă.

Stabilim fapte care rămîn, și altele din faptele stabilite de noi se înlocuiesc azi sau mâine. Partea noastră în dezvoltarea științei nu se poate însemna spre laudă prin cele dintîi, nici prin cele din urmă spre deprimare. Orice spirit omenesc are lipsurile sale, și ajunge un punct de vedere nou, o informație neașteptată pentru a spulbera o întreagă interpretare și a reduce la nimic cea mai ispititoare ipoteză. Cel care a distrus n-are totdeauna același merit ca acela care a clădit. Și în aceste lucruri timpul ne leagă în curgerea lui peste dezbaterile noastre trecătoare, și tot ce a făcut un rînd de muncitori se răspîndește asupra tuturor. Cînd au așezat pietrele, cînd le-au lucrat chiar, ei s-au judecat și întrecut între sine, dar, după ce zidul s-a desăvîrșit, unde, mai este amintirea acelor care se laudau ori se osîndeau odinioară? Așa e și cu acele construcții științifice în care credem că se va recunoaște totdeauna fiecare graunte pe care l-am adus.

Ceea ce rămîne legat de numele scriitorului, poetului, luptătorului e însăși esența ființei sale sufletești, pe care vremurile o vor vedea așa cum el a voit, cum el a lăsat-o să apară în opera lui de artă ori în tendințele luptei pe care a purtat-o și în caracterul ei moral. Biografia lor interesează întrucît comple-

tează o fizionomie literară. Fericirea fără de moarte a acestora cuprinde însă mai puțină jertfă și abnegație, mai puține exemple pentru urmași decît modesta mulțumire a omului de știință care a lucrat în afară de el însuși, făcînd numai din anumite însușiri ale spiritului său mijloace pentru a descoperi ceea ce trebuia să se știe.

Omul de știință care n-a mers și pe alte drumuri sau n-a lăsat urme în celelalte direcții ale activității sale nu poate avea decît o biografie pentru moralist, atuncea cînd toată viața lui n-a fost altceva decît pregătire răbdătoare pentru a cunoaște și a putea explica, neștiinsă pasiune de a descoperi, chiar cu părăsirea tuturor plăcerilor și cu înfruntarea tuturor primejdiilor, lipsă de orice mindrie pentru ceea ce prin el a câștigat numai stăruința și metoda, doar cu adausul celui noroc care știe totdeauna unde trebuie să vie, și, în sfîrșit, senină filosofie a unei bătrînețe de meditații superioare care se hrănesc din tot materialul nou căpătat prin îndărătnice silințe, în care sufletul se lămurăște și se înalță.

Ideile unui istoric al vieții omenesti, ca și ale unui istoric al vieții naturii, sînt înainte de toate interpretările sale, care se opresc asupra unor anume fapte sau grupe de fapte, asupra unei fărîmi de

viață trecută, mai restrînsă sau mai întinsă. Afară de dinsele e însă concepția lui generală care atinge *chemarea științei sale*, scopurile cărora trebuie să le servească, căile pe care trebuie să înainteze, precum și *sensul pe care-l atribuie domeniului mai vast asupra căruia se îndreaptă studiile sale*.

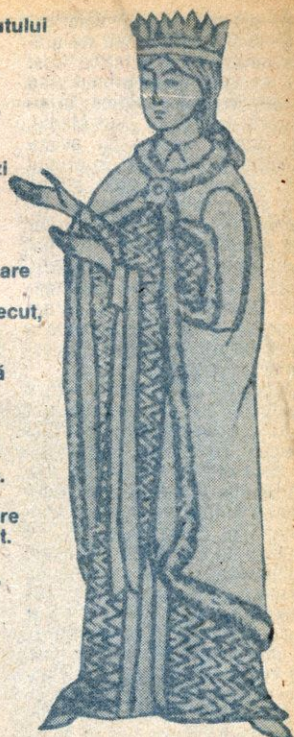
Cînd și cînd răsăr inteligente alese care largesc sau schimbă chiar cu totul această concepție despre natura științei și valoarea intrinsecă a obiectului ei. Ele dau uneori prin talentul de scriitor care e unit cu însușirile filosofice ale spiritului, opere istorice mari, în care trecutul învie prin viziunea unui poet cu putere de a crea din rămășițele ei viața care a fost. Dar și fără acest dar sufletesc ei înseamnă, prin răscolirea ideilor, prin înnoirea ipotezelor, prin modernizarea formulărilor, o ducere mai departe a științei și numele lor deosebește încă una din epocile în care se împarte dezvoltarea ei. Astfel, dacă azi Lamprecht n-ar fi și unul din cei mai adînci înțelegători de sufele, din cei mai ageri descoperitori de tendințe sociale, din cei mai delicați mesteri de nuanțe în stil, dacă el n-ar fi scris potrivit cu nevoile intelectuale din timpul său acea mare istorie a poporului german, el încă ar fi vrednic de cea mai deplină recunoștință pentru adîncile urme pe care le va lăsa în metodică istorică și în ambția cercetărilor istorici prin îndrăzneța revoluției filosofice pe care a încercat-o, urmîrind tipuri psihosociale neschimbate și sigure în dezvoltarea normală spre civilizație a oricărei națiuni.

Cei mai mulți istorici însă *primesc*, schimbîndu-le sau 'ba, concepții mai vechi, care au intrat în domeniul public. Avînd sau ba cunoștința școlii, căreia îi aparțin, ei o urmează în calitățile ca și în rătăcirile ei. În fiecare din aceste opere se poate găsi astfel o atmosferă morală care interesează, și prin ea însăși și prin iruri străine prinse și oprite în ea.

(Două concepții istorice, Discurs de recepție la Academia Română, fragmente, București, 1911)

Cinstirea¹ marilor figuri ale trecutului
nu este numai o datorie
față de cei plecați dintre noi,
un cult al morților,
tot așa de vechi ca omenirea,
este și o întărire a temeliei
pe care stă un popor.
Dacă ceea ce are un neam azi
ca bunuri materiale:
ogoare desțelenite,
sate și orașe așezate,
sau ca bunuri sufletești:
cultura, biserica, ideile conducătoare
își găsesc obirșia
cu multe sute de ani înapoi în trecut,
acel neam are o
temelie veche și încercată,
el va fi ca o stîncă nezguduită
în credința lui,
căci aceste credințe
au fost încercate multă vreme,
au suferit multe ispite și loviri
și totuși au rămas neschimbate.
Și noi românii
ne putem uita înapoi cu încredere
asupra drumului ce am străbătut.
Am avut voievozi viteji
cari și-au apărât țara cu sabia,
ajutați de o mină de oameni
strînși în jurul lor,
am avut boieri înțelepți,
scriitori și gospodari,
țărani cuminți și răbdători,
ca puterile mute ale firii.
Pe umerii lor stă sprijinită
România de azi [...]

Alexandru cel Bun. 1432-1492

BUN PĂZITOR AL ȚĂRII

P.P. PANAITESCU

În ziua Anului Nou [1432], a închis ochii unul dintre acești întemeietori de țară: Alexandru voievod, domn al Țării Moldovei, numit de către urmași cel Bun.

¹ Fragmente din lucrarea Alexandru cel Bun. La cinci sute de ani de la moartea lui, pe care P.P. Panaitescu, profesor la Universitatea din București, a publicat-o în 1932 cu subtitlul „carte de amintire tipărită de Ministerul instrucțiunii, cultelor și artelor.”

Consecvent programului său, afirmat și înainte de decembrie 1989, dar susținut cu precădere de Magazin istoric în noua sa serie, de a readuce în

Descălecător de sate și mănăstiri în care răsună glasul călugărilor, aducând laudă lui Dumnezeu, a deschis drumuri negustorilor care treceau în pas domol cu carele încărcate

atenția cititorilor pagini mai puțin cunoscute sau uitate din opera unor mari istorici ai noștri, prezentăm câteva fragmente din această lucrare a lui P.P. Panaitescu, în care istoricul se oprește asupra acțiunii lui Alexandru cel Bun (1400-1432) în slujba ortodoxiei. Un aspect mai puțin abordat din domnia voievodului în articolele publicate de revista noastră în anii dictaturii, datorită bine-știutelor opreliști (I.L.).

de mărturie, sau care le descărcău din corăbii înalte la gurile Dunării, a întărit prin legături trainice cu vecinii siguranța țării, de la munte pînă la mare. Războinic n-a fost, nu pentru că nu știa să-și apere hotarele, dar pentru că a știut să ție pacea cinsti și temut de toți. Puterea lui a stat în aceea că deasupra socotelilor viclene ale vrăjmașilor a fost totdeauna drept și credincios cuvîntului dat, ceea ce a făcut să cadă arma din minile pizmașilor [...]

Intocmirea țării: biserica, mănăstirile. Cînd ne gîdim astăzi la întocmirea unei țări, ne gîdim în primul rînd la așezămintele politice, la finanțe și negot; în Evul Mediu, deși aceste lucruri își aveau însemnătatea lor, dar în primul rînd temelia pe care stătea țara era credința, pe ea se întemeia și jurămîntul boierilor față de domn și încrederea poporului întrînsul și în cîrmuire, pentru ea își puneau viața oștenii. De aceea să nu ne mirăm că prima grijă a lui Alexandru a fost biserica, întărirea, înzestrarea și cînstirea ei.

Sub cei dinții domni, țara Moldovei nu avusese ierarhi înalți bisericești: mitropolit și episcop, pentru că ei trebuiau să fie sfințiți de patriarhi sau mitropoliți ortodocși de peste graniță și țara nu era încă așezată. Cel dinții mitropolit al Sucevei a fost Iosif, de neam moldovean, uns în vremea lui Roman Vodă, tatăl lui Alexandru, sau poate chiar mai înainte. El fusese sfințit de un mitropolit ortodox din părțile rutene, Antonio de la Haliciu; patriarhia de la Constantinopol nu voia însă să-l recunoască de păstor legiuit al bisericii moldovenești, căci ar fi dorit să puie în scaunul arhiepiscopesc nou înființat pe un grec, așa cum făcuse în Țara Românească.

Moldovenii însă se arătară dirzi în apărarea drepturilor lor, ei nu primiră pe mitropolitul grec trimis de la Țarigrad, așa că patriarhul supărat aruncă afurisenia asupra bisericii moldovenești. În această stare găsi biserica Alexandru cel Bun la urcarea sa în scaun. Iosif își urma păstoria, dar biserica rămăsese sub blestem. Alexandru, care era un om evlavios, vedea cu durere acest lucru și de la început a făcut totul ca această nemeritată ocară să fie ridicată. El se rugă de patriarhul de la Constantinopol prin soli trimiși anume acolo să binecuvînteze pe mitropolitul Iosif al Moldovei, să ridice anatema ce apăsase asupra lui și a bisericii: „Cine vrea călca în picioare biserica noastră și se pare că avem episcop dar nu-l avem” ziceau solii moldoveni.

Încă din iulie 1401, deci în al doilea an al domniei lui Alexandru, plecară spre Moldova trimișii patriarhiei în frunte cu bulgarul Grigore Țâmblac, ca să inspecteze biserica moldovenească și să vadă dacă se cuvine ca Iosif să fie recunoscut ca mitropolit legiuit.

Aceasta era însă numai pentru formă, patriarhul știa că moldovenii nu vor primi un grec de mitropolit și astfel se văzu silit să recunoască pe Iosif, ceea ce făcu și îndată ce primi raportul trimișilor săi. Astfel izbînda rămase de partea țării și anatema fu ridicată.

Curînd după aceea, Alexandru dădu un hrisov solemn pentru mitropolia Moldovei din Suceava, amintind de toți strămoșii săi, începînd cu Bogdan întemeietorul, prin care îi dăruia două sate, Averestii și Hreățca lîngă Suceava (1403).

Alături de mitropolia Sucevei, care e numită la începutul domniei episcopie pentru că nu avea alte episcopii supuse, Alexandru întemeiază două episcopii noi, cea de la Roman sau Cetatea Nouă (Novo grad), oraș înființat de tatăl său, Roman Vodă, și a doua la Rădăuți. Astfel ierarhia bisericească în Moldova era desăvîrșită și recunoscută și în afară la celelalte popoare ortodoxe. Mitropolia Sucevei era așezată pe atunci în biserica zisă a Mirăuților (mai tîrziu s-a mutat la Sf. Gheorghe, clădită la începutul veacului al XVI-lea).

Această biserică a Mirăuților, așa de venerabilă și de veche, este astăzi cu totul desfigurată și batjocorită de către arhitecții austriaci, cari au lucrat la „restaurarea” ei. Pictura veche de frescă a fost dată jos și înlocuită cu una ce amintește firmele de la bilci, iar acoperișul este verde și roșu aprins, un lucru ce stîrnește risul. Aceasta nu e opera turcilor sau a altor păgîni, ci a învățatului arhitect Romstorfer!

Alături de ierarhia bisericească a episcopilor și a mitropolitului, a înflorit în vre-

mea lui Alexandru cel Bun și viața mănăstirească a cărei însemnătate pentru păstrarea învățaturii într-o vreme în care nu erau școli este covîșitoare. Acolo, în mănăstiri, au fost singurii noștri cărturari din Evul Mediu și de acolo își lua domnul diecii și grămăticii, adică funcționarii cancelariei domnești.

Primele mănăstiri în țările noastre se datoresc călugărului Nicodim, socotit de urmași ca sfințit. El era probabil de neam grec, însă după ce a stat cîtiva vreme la Sfîntul Munte, a fost chemat de craiul sirbilor, Lazăr, care l-a însărcinat cu mai multe solii bisericești și în cele din urmă cu mulți călugări sirbi a trecut în Țara Românească pe la 1370 înființînd acolo sub scutul domnesc două mănăstiri, Vođița și Tismana. În scurtă vreme, începutul făcut de Nicodim se întări și se înmulți.

O mulțime de mănăstiri se iviră în toată țara și călugării învățați scriau și laudau pe Domnul. Din Țara Românească, ucenicii lui Nicodim trecură și peste graniță, în celelalte ținuturi locuite de români: în Ardeal, unde înființară mănăstirea Prislopului, și în Moldova, unde puseră temeliele celei dinții mănăstiri, a Neamțului. Încă din vremea lui Petre Mușatin, unchiul lui Alexandru cel Bun, ei erau acolo și domnul binecuvîntase rugile lor, dăruindu-le două sate, două mori de apă și o vie și luîndu-i sub apărarea sa domnească.

Alexandru cel Bun a urmat pilda unchiului său și a întărit dania lui, înzestrînd Neamțul unit într-o singură administrație cu Bistrița, cu alte sate, bălți cu pește, prîsăci de albine, mori, butii de vin din vile domnești, din care trebuia să se dea, zice dania domnească, o cupă fiecărui călugăr la trapeză să bea joia în sănătatea domnului și marțea în sănătatea doamnei, „cît va fi în viață, aceasta să se cînte nouă; pentru sănătatea noastră, iar după moartea noastră pentru mîntuirea noastră”. El lasă un blestem grozav, cum se obișnuia pe atunci, ca urmașii lui să nu-i strice dania, „pentru că am dat și am întărit cu totul

¹ Forma de azi a monumentului se datorează lucrărilor de reconstrucție din 1898-1901 (n.r.).

gîndul nostru cel bun".

Însă evlavia bunului domn nu se mulțumea cu întărirea mănăstirilor rămase de la strămoși. El voi să aibă locașuri de închinare ridicate din temelie de dinsul, ca să poată apare înaintea lui Hristos și a Sfinților, purtînd, ca dovada unei fapte bune, mănăstirea sa în palme, așa cum erau zugrăviți ctitorii (fundatorii) locașurilor sfinte pe pereții dinlăuntrul bisericilor.

domniei, o mulțime de danii înzestrează și îmbogățesc această mănăstire. Alături de domn, boierii și rudele domnești dăruiesc și ei din satele și averile lor mănăstirilor întemeiate de domn. Astfel, Stan Birlicî dă satele sale Provorotie și Oprișinți, Moldoviței, iar doamna Ana, la moartea ei, lasă moștenire aceleasi mănăstiri satul Vaculinții. Doamna avea mănăstiri ale ei proprii, astfel Marena, o altă

se pomeneste de fiii lui Ivan Vornicul, care aveau „mănăstirea lor” la Humor, în Bucovina. Așa prin mănăstirile pomenite și altele încă, de pildă Probota, viața călugărească se întinse în vremea lui Alexandru peste întreaga țară, cheazăse tare cum că Dumnezeu va lua sub apărarea lui evlaviosul neam al moldovenilor și pe domnul lor.

Alexandru cel Bun se sfîrși

Întîmpinarea moastelor Sfîntului Ioan cel Nou de la Suceava de către domnul Moldovei și curtea sa; frescă de la Suceava

În p. 3: Alexandru cel Bun și soția sa, Maria; desene după o broderie contemporană

De la începutul domniei, el puse să se zidească în Bucovina de azi mănăstirea Moldovița, pe care o înzestrează după obiceiul mănăstirilor domnești cu sate și averi și pe lângă aceasta și cu sălașe de țigani robi pentru slujba călugărilor. Mănăstirii Moldovița i se dădu și venitul unor vămi luate la tirguri de la negustori.

Dar cea mai însemnată mănăstire a lui Alexandru este Bistrița, în județul Neamțului, pe riul Bistrița, locaș menit să fie și locul de odihnă de veci a marelui voievod. Încă din 1407 și de atunci pînă la sfîrșitul

soției a lui Alexandru, stăpînește mănăstirea Vișnevăț, în Basarabia, numită astăzi Capriana. Această mănăstire fusese dăruită doamnei de către însuși Alexandru „ca să fie uric (proprietate) cu tot venitul și cu toate lucrurile folosite, care țin de această mănăstire, ei și copiilor ei, iubitului vostru Petru și altor fii și fiice ale noastre care vor fi din doamna Marena și copiilor lor și nepoților lor și răstrănepoților lor”.

Chiar boierii aveau mănăstiri în proprietate particulară, cum

în anul 1432 și fu îngropat în mănăstirea Bistriței, clădită de dinsul. Poporul i-a zis „cel Bun”, poreclă care înseamnă o slavă de care puțini s-au bucurat în vremuri turburi de învrăjpire ale trecutului nostru. Și istoria, care cunoaște azi în amănunte faptele lui, nu poate decît să întărească pe vecie judecata poporului asupra lui: a fost un bun păzitor al țării, drept și neclintit apărător al credinței, cîrmuitor pașnic, întemeietor de sate și orașe și mănăstiri. ■

1845. AUGUSTE DE GÉRANDO

DESPRE TRANSILVANIA ȘI LOCUITORII SĂI (III)

DAN A. LĂZĂRESCU

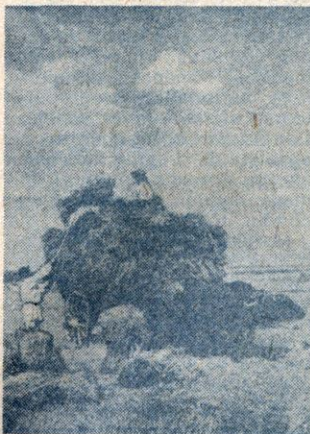
Nu incupe indoială că autorul lua parte la discuții aprinse, în cadrul familiei sale maghiare, privind marele semn de întrebare pe care-l înfățișa, chiar pentru nobilimea maghiară liberală, neîntârziata redesteptare a poporului român „din somnul cel de moarte!”. Va fi tocmai tema abordată în 1848 de Andrei Mureșanu în poemul *Un răsunet*, ajuns astăzi imnul nostru național precum și al Republicii Moldova. Pentru a se lămuri mai deplin și probabil tot din îndemnul familiei sale, autorul s-a hotărât să facă o călătorie la Blaj, localitatea istorică unde știa că băteau „mintea și inima unui întreg popor!”. Căci, scrie Auguste de Gérando, „întreaga inteligență a vâleșilor s-a concentrat în cler”.

Îndemn de înfrățire sinceră

Formula ni se pare, în același timp, semnificativă și discutabilă. Este semnificativă prin faptul consemnării probabile a unei imagini mai vechi, persistente în memoria familiei lui maghiare și, poate, încă valabile integral într-un ținut românesc, dar izolat, cum era Ohioarul. Este discutabilă, prin faptul că în anul 1845 se ajunsese la cea de-a treia generație de reprezentanți ai școlii ardeleni și, printre ei, elementul laic (profesori, avocați, scriitori, chiar simpli învățători) se ridicase și el paralel cu cel ecleziastic. Oricum ar fi, Auguste de Gérando s-a hotărât să facă pelerinajul în Blaj, într-o căruță de poștă, însoțit de fiica contelui Teleki, la acea dată doar logodnica autorului. Surugiul i-a informat că la Blaj nu exista nici un fel de han; dar că episcopul român se arăta foarte ospitalier, mai cu seamă cu oaspeți de rang atât de înalt. Spre marea lui surprindere, autorul, pornit singur în recunoaștere prin catedrală, a fost întâmpinat de ambii episcopi români din Transilvania, și cel din Blaj, greco-catolic (Lemeny) și cel de la Sibiu, ortodox, Andrei Șaguna, a cărui „minunată barbă albă” Gérando o admiră. Cum Auguste de Gérando nu se simțea prea stăpîn pe limba maghiară, deprinsă recent din familia logodnicei sale, s-a văzut silit să se înțeleagă în limba latină cu cei doi venerabili prelați. I-a fost însă nespuse de anevoios să-i facă să înțeleagă faptul că nu venise singur la Blaj și că logodnica lui rămăsese în căruță. Când a pomenit însă de numele conților Teleki, cei doi logodnici, s-au bucurat numaidecît de întreaga și cuvioasa ospitalitate pentru o noapte. A doua zi au avut prilejul să urmărească lecțiile de filosofie, predate seminaristilor de un profesor român, Iosif Popp, „tînăr plin de inteligență și de inimă”, cum îl

califică autorul. Iosif Popp, pe lângă limba română folosită la cursuri, mai cunoștea limbile germană, maghiară, latină, franceză, italiană și chiar turcă. Ceea ce-l confirmă pe autor în părerea după care „întreaga inteligență a românilor este reprezentată prin cler”. Autorul și logodnica lui au avut prilejul să asculte, în mai multe clase vizitate de ei, cursuri predate

Ilustrăm acest ultim episod cu două imagini desprinse din volumul I al Enciclopediei României, tipărit în anul 1938. Momentele surprinse (flacăra nuntii — pagina 6 — și stringerea recoltei) au putut fi, aidoma, întinse și de Auguste de Gérando, cu aproape 100 ani înainte

„în acea dulce limbă valahă care mi se părea tot atât de armonioasă ca și dialectul venețian”. Au mai fost nespuse de impresionați de fizionomia inteligentă a mai multora dintre elevii seminarului. Li s-a spus că cei mai sîrguitori dintre elevii seminarului căpătau două burse anuale pe spezele împăratului, pentru a-și urma studiile la școlile superioare din Viena.

Contemplînd fizionomiile atât de inteligente și privirile atât de hotărâte ale elevilor români ai seminarului, Auguste de Gérando mărturisește că s-a uitat la logodnica lui maghiară și că a fost străbătut de același fior care, cum i-a spus pe urmă, o străbătuse și pe fiica contelui Teleki. Amîndoi au avut, dintr-o

dată, aprehensiunea că „re-sentimentele înrădăcinate în inimile românilor deposeați de atîta vreme de către unguri să nu cumva să fi ajuns atât de departe încît să facă, pe viitor, cu neputință orice îndemn de înfrățire sinceră a românilor supuși cu națiunea biruitoare, de care ei au rămas, de atîtea veacuri, despărțiți; și care, acum, le întinde mîna!”

Etapele politicii liberale

Întreaga istorie ulterioară a Ungariei și a Transilvaniei își află prologul dramatic în acest fior premonitoriu.

Evident, problema este prea importantă, pe plan istoric ca și pe plan psihologic și politologic, pentru a-i opune reflexe șovine și a ne aminti că autorul era — lucru incontestabil, o va dovedi pe cîmpurile de luptă din 1848-1849 — „un bun prieten al rasei cuceritoare”. Avem posibilitatea, parcurgîndu-i textul — scris, am prezumat-o inițial, cu bună credință firească originii sale naționale și intelectuale europene — să întuim calculele nuanțate făcute de către corifeii nobilimii maghiare din Ungaria, — în frunte cu contele Ștefan Szechenyi — și din Transilvania — în frunte cu conții Teleki și cu baronul Wessellenyi — pentru a-și asocia naționalitățile confocuitoare, în prima linie pe români, la acțiunea dezrobitoare pregătită de ei împotriva absolutismului habsburgic.

Iată formula pe care ne-o dezvăluie Auguste de Gérando în această privință: „Am dobîndit certitudinea că nu s-ar putea presupune vreo ură națională din partea cleului valah, chiar dacă o asemenea ură pare a fi ereditară în sinul țărânilor valahe. Cleul se va alătura poporului maghiar. Și, pentru a-și asigura un viitor mai bun, va face apel la sprijinul acestuia!”

Cît de lesne i se părea,

atunci, compatriotului lui Descartes, un asemenea salt al celor două popoare, tie-care peste propria lui umbră proiectată pe ecranul politicii de zece veacuri de istorie! Nu vor trece nici trei ani de la formularea acestor gânduri optimiste și realitatea va răspunde, cu zeci de mii de morți, la imprudența unor asemenea formule.

Calculule nobilimii maghiare liberale apreciau că, inițial, putea fi cîștigat de partea revoluției ei clerul superior greco-catolic, care urma să deschidă astfel drumul clerului ortodox. „Deși anevoie se va putea dezbăra acesta din urmă de influența confesională a papei grec”. Ce înțelege autorul prin *Le Pape grec*? E vorba probabil de Patriarhul ortodox, ecumenic, de la Constantinopol, deși poate fi vorba și de mitropolitii de la București și de la Iași, destul de influenți asupra clerului ortodox din Transilvania și Ungaria.

După ce consemnează recenta polemică purtată între *Gazeta Transilvaniei* — înființată, i s-a spus autorului, la Brașov, în anul 1838 — și un periodic maghiar din Cluj, care dezvăluia constituirea unei mișcări tainice de opoziție valahă, îndreptată atît împotriva nobilimii maghiare, cît și împotriva patriatului săsesc și probabil surexcitată de această acțiune subversivă, Auguste de Gérando nu ezită să-și afișeze concepțiile politice, de data aceasta pe deplin în calitate de „bun prieten al rasei cuceritoare”: „Ungurii sînt aceia care reprezintă aici forța intelectuală și cea cîrmuitoare; limba lor este limba de cîrmuire; în mîinile lor este puterea și prin limba lor este puterea și prin limba maghiară, „propovăduită chiar și în seminarul de la Blaj, se va putea deschide pe seama țărânimii valahe calea emancipării. Cale care, din ferice, nu încetează să se lărgască neconținut”.

Este evident că autorul se face aici ecoul concepțiilor politice ale nobilimii liberale maghiare, concepții care, pornind de la un mînunchi de idei politice și sociale de

coloratură incontestabil liberală — deși nu prea corespond liberalismului mazzinian! — va căuta în 1848 să compenseze integrarea politică a Transilvaniei la Ungaria prin măsura socială a dezrobirii de legătura de brazdă a țărânimii. Și care, după *Ausgleich*-ul din 1867 (cînd s-a realizat monarhia dualistă austro-ungară), începînd cu guvernele liberale prezidate de contele Gyula Andrássy și Kalman Tisza, va agrava neconținut situația legală de *capitis diminutio* impusă elementului românesc și celorlalte naționalități conlocuitoare, oferindu-le în schimb falacioasă compensație a egalității de drepturi individuale, cu condiția contopirii în masa națiunii cuceritoare și conducătoare.

Marcînd etapele puse în practică ale politicii „liberale”, autorul consemnează două măsuri legislative luate în acest sens de către Dieta Transilvaniei: aceea prin care, la data de 5 septembrie 1841, se îngăduise tuturor locuitorilor principatului, care nu aveau statut nobiliar, să poată ocupa funcții publice în stat; și aceea din 16 august 1842, prin care aceorași li se îngăduia să poată obține în proprietate deplină loturi de pămînt.

O extrapolare forțată

Cu o firească îngrijorare, autorul constată că, și în Transilvania, orientarea politică și socială, propulsată de ideologia Revoluției franceze, merge în sensul egalității cît mai depline, astfel încît „conceptul de *nobil* tinde neconținut să-și piardă străvechea și istorica semnificație, în Transilvania ca și aiurea”. „Țărâni români, constată autorul, au prilejuit această tendință pentru a-și ridica tot mai mult nivelul intelectual, educativ, social și economic”.

Instituția „revoluționară” care, în concepția nobilimii maghiare liberale, urma să aducă la îndeplinire, pe cale

legislativă și evolutivă, programul politic și social, rămînea însă Dieta Transilvaniei. „Lăsați Dieta să-și ducă mai departe activitatea reparatorie căreia i s-a hărăzit și să facă astfel să dispară, încetul cu încetul, orice fel de inegalitate între locuitorii aceluiași pămînt. Și nobilimea maghiară, și țărâimea valahă, sînt cetățenii aceluiași pămînt, pentru apărarea căruia și una și alta s-au războit vreme de atîtea veacuri. În destulă vreme s-au lăsat învrăbite de urile naționale: unirea începută pe cîmpurile de luptă se cuvine cimentată în timp de pace!”

Foarte bine! Dar despre ce anume unire e vorba?

În spiritul acestor concepții, autorul consemnează discursul rostit recent, în sesiunea din luna ianuarie 1843 a Dietei Transilvaniei, de către contele Kemény Daneș. „Aceste cuvinte, acoperite de aplauzele adunării înseamnă, pentru pătura țărănească valahă, o eră nouă”, apreciază autorul, care adaugă numai: decît: „Nu ne putem ascunde simpatia pe care ne-o inspiră națiunea valahă. Valahii sînt un popor de origine latină, ca și noi [de data aceasta vorbește francezul, nu amicul credincios al rasei cuceritoare]. Ei nu locuiesc numai în Ungaria și în Transilvania, ci și în Basarabia, în Moldova, în Valahia și în unele provincii ale Imperiului otoman, ajungînd să numere circa cinci milioane de suflete”. Autorul adaugă numai: decît faptul că „unele spirite generoase [este vorba, fără îndoială, de *filoromâni*] — s-au preocupat recent de viitorul acestui neam, atît de destrămat și atît de asuprit de atîtea veacuri!” Printre aceste „spirite generoase”, autorul îl pomeneste pe vestitul diplomat și publicist scotțian rusofob, David Urquhart, care, într-un număr recent din publicația lui documentară periodică intitulată *The Portfolio*, preconizase con-

stituirea la Dunărea de Jos a unei republici federative având ca nucleu Principatele Române. Stat căruia țarul, într-un elan de mărinimie, i-ar fi cedat Basarabia, iar împăratul Ferdinand, de la Viena, Transilvania! Descumpănit, autorul se mulțumește să califice proiectele lui Urquhart „excentrice”! „Nici chiar curtea de la Viena — scrie Auguste de Gérando — nu poate dispune de soarta Transilvaniei, fără de asentimentul celor două Diete, cea maghiară de la Bratislava și cea transilvană de la Cluj. Dacă trebuie neapărat să constituim o federație, atunci s-o extindem de la Dunărea mijlocie la Dunărea de Jos și să-i integrăm și pe cei două milioane de români din Principate în Imperiul habsburgic; imperiu care, orientat astfel de la Marea Adriatică la Marea Neagră, ar putea căpăta sprijinul diplomatic al Franței regelui Louis-Philippe”.

Surprindem astel, *in nuce*, un proiect — asimetric — de remaniere teritorială a ținuturilor din Europa centrală și răsăriteană, proiect a cărui ipostază finală va fi celebra lucrare de geopolitică a lugo-janului Aurel C. Popovici, *Die vereinigten Staaten von Gröss-Österreich* (Statele Unite ale Austriei Mari), tipărită la Leipzig în anul 1906.

Coborîtori din români, scrie Auguste de Gérando, românii sînt inteligenți și spiritali, le place și muzica și poezia. Alte popoare îi consideră leneși. Dar, scrie autorul, „atunci cînd altcineva trage folos de pe urma trudei lui, omul nu-și mai înțelegea puterile spre muncă”. Vorbăreți și prietenoși, românii sînt cît se poate de ospitalieri și deosebit de politicoși, dar și de micalții. Și autorul citează cazul unui țaran român silit să angajeze un *fiscarș* (avocat) de la Baia Mare, căruia i s-a adresat,

arătîndu-i o pungă: „Domnia-Ta ești ăla de mințesti pentru parale?”

Încercînd o psihologie sumară a țaranului român din Transilvania, autorul scrie că, „în vreme ce maghiarul obișnuiește să-și descarce într-o clipă arzătoarea minie, românul și-o ascunde și se mulțumește să murmure printre dinți: *Ține minte! (tene mentem!)*. Cînd i se iese prilejul, nu va uita să se răzune. Un proverb maghiar spune chiar: *Ferește-te de ține minte*”.

Auguste de Gérando a trăit destul — a murit în anul 1894 — ca să priceapă destul de limpede ce se putea alege din extrapolarea tot mai forțată a crezului nobiliar liberal, căruia el i se făcuse ecoul în prețioasa lui lucrare. Combatînd în prima clipă în cadrele oștirii revoluționare maghiare împotriva trupelor habsburgice, în 1848, el va fi rănit și va izbuti să ajungă la Dresda, unde va aștepta destul de mult îngăduința să se înapoieze în Transilvania. Căci între timp, soacra lui, vestita contesă Blanka Teleki de Szék, fusese implicată într-un complot pus de siguranța Vienei în legătură cu tentativa de asasinat întreprinsă împotriva tinărului împărat Franz-Iosif, la data de 11/23 februarie 1853, de către crotorul militar Libanyi.

În lucrarea lui, retipărită în 1847 și 1850 și tradusă și în limba germană sub titlul de *Siebenbürgen und seine Bewohner* (Leipzig, 1845), Auguste de Gérando ne dă suficiente date istorice pe seama românilor și politice pe seama nobilimii maghiare liberale ca să ne facă să uităm că, așa cum l-a caracterizat Nicolae Iorga, a fost un *bun prieten al rasei cuceritoare*. Dar cît de folositoare ne pot fi unele date inserate de acest bun prieten al neamului, Teleki din care a făcut parte! ■

CARTI SOSITE LA REDACTIE

• Gh. Iancu, G. Cipăianu — **LA CONSOLIDATION DE L'UNION DE LA TRANSYLVANIE ET DE LA ROUMANIE (1918-1919). TEMOIGNAGES FRANCAIS.**

Editura enciclopedică, București, 1990, 330 pp.; acte în limba franceză din surse franceze sau române, ce acoperă perioada 8 octombrie/20 noiembrie 1918 — 28 iulie 1919.

• Mihail Manoliescu — **DIC-TATUL DE LA VIENA. MEMORII. IULIE-AUGUST 1940** (ediție îngrijită, note, postfață și indice de Valeriu Dinu).

Editura enciclopedică, București, 1991, 358 pp., 120 lei; măruria celui căruia destinul i-a impus dramatica misiune de a semna, în numele guvernului, cedarea temporară a Ardealului de Nord (*Magazin istoric*, nr. 8-10/1985).

• Dan Grigorescu — **IDEE ȘI SENSIBILITATE. DIRECȚII ȘI TENDINȚE ÎN ARTA ROMÂNESCĂ CONTEMPORANĂ.**

Editura Meridiane, București, 1991, 84 pp., 290 lei; o încercare de recompunere a imaginii artei românești din ultima jumătate de secol, bogat ilustrată.

• **LA GUERRE ET LA MONTAGNE DANS L'HISTOIRE DES ROUMAINS** (cuvînt înainte: general-maior Ion Safta; coordonatori: col. dr. Nicolae Cloban; col. Ion Cristea; mr. dr. Ștefan Păslaru).

Editura militară, București, 1991, 320 pp.; pagini din istoria militară a românilor ilustrînd rolul muntelui în acțiunile de apărare.

• Ion Frunzeti — **ARTA ROMÂNESCĂ ÎN SECOLUL XIX** (cuvînt înainte de Dan Grigorescu).

Editura Meridiane, București, 1991, 464 pp., 66 lei; volumul reunește unele dintre cele mai importante contribuții ale autorului la cercetarea artei românești din secolul trecut.

• Mihail Gramatopol — **ARTELE MINIATURALE ÎN ARHITECTURĂ.**

Editura Meridiane, București, 1991, 464 pp., 98 lei; o carte care își propune să abordeze, unitar, cele opt domenii ale artelor miniaturale: glicptică, sticlăria, podobe, monedele, toreutica, statuetele de bronz, cele de teracotă, fildeşurile.

Între cetățile medievale ale Transilvaniei, Sighișoara constituie, în multe privințe o excepție. Locuită în totalitate și în permanență, ea a reprezentat și reprezintă un autentic oraș-muzeu — un muzeu viu însă, în care clădirile — turnuri, biserici, școli, case de locuit, cu grădini și curți ascunse de porți cu arcade și încastrate în zid — străzile și piețele redau atmosfera vechilor burguri germane și nota de specificitate imprimată de conviețuirea sașilor cu celelalte grupuri etnice din Transilvania, și în primul rând cu populația românească, dintotdeauna majoritară.

Potrivit tradiției cronicărești a sașilor (*Magazin istoric*, nr. 12/1975), orașul a fost întemeiat la finele veacului al XII-lea: 1191, după cronica lui Georg Krauss; 1198, potrivit lui Johann Tröster (*Das alt und neu teutsche Dacia*). Documentar, cetatea Sighișoarei este atestată abia în anul 1280, sub numele de *Castrum Sex* (poate după numele pîrului Saeș, care o străbate, poate după forma ei hexagonală). Încă din primii ani ai existenței sale, localitatea a cunoscut o dezvoltare impetuoasă: în anul 1298, o induli-

gență papală o numește *Schespurch*, deci, localitatea avea recunoscută calitatea de oraș; în anul 1367, i se spunea *Civitas de Seguswar*, iar în anul 1435, în documente apare și denumirea românească, Sighișoara.

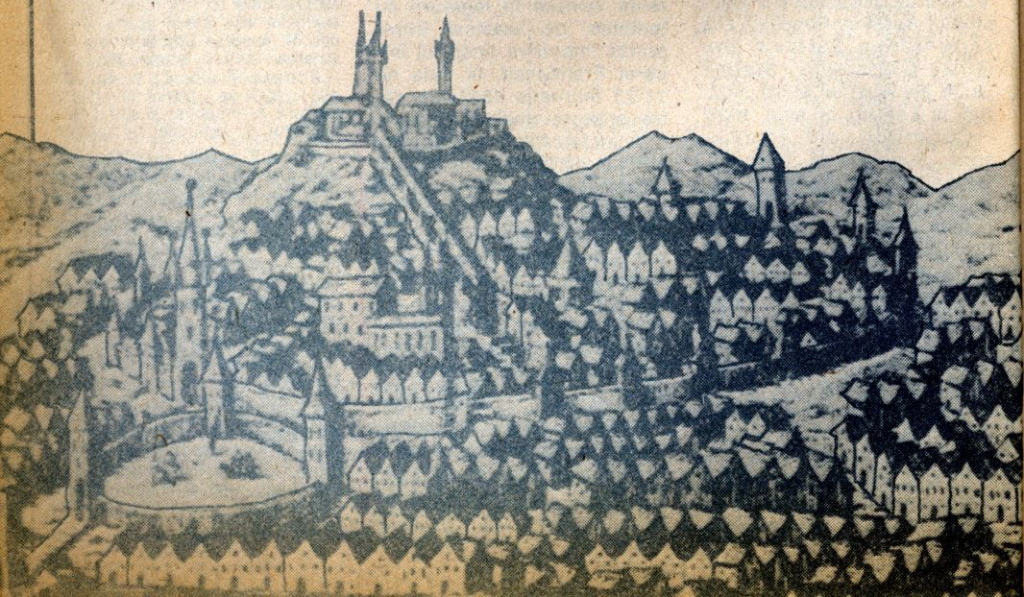
Localitatea era, de fapt, alcătuită din două mari părți, aflate permanent în strînsă relație: cetatea propriu-zisă, numită și Orașul de Sus și așezarea de la poalele ei — Orașul de Jos. Partea de sus a Sighișoarei a fost construită pe un deal lung de 850 m și înalt de 425 m, după sistemul a două străzi paralele (*zweistrassensystem*). Poziția ei înaltă dominînd Valea Tîrnavei și oarecum apărută de celelalte dealuri conferă expresivitate siluetei; perspectivă privirii și, ceea ce era deosebit de important în epoca medievală, o anumită siguranță locuitorilor în fața posibilor agresori.

Orașul de Jos, a cărui urbanizare este de dată mai recentă (sec. XIV-XV), și-a dezvoltat rețeaua stradală în jurul pieței comerciale (*Markplatz*). Locuitorii săi erau săteni veniți din satele înconjurătoare, dar și din Orașul de Sus, cînd densitatea de locuire a acestuia a crescut, stingherind activitatea

S.O.S.

PENTRU MONUMENTELE SIGHIȘOAREI

Arh. GHEORGHE IONAȘCU, MIHAI ARSENE

meșteșugarilor de acolo. Spre deosebire de cetate, Orașul de Jos nu avea fortificații; era apărat de turnuri și porți puternice care închideau accesul spre piața centrală. Doar biserica Sf. Anton, cunoscută și sub denumirea Biserica Spitalului, era înconjurată de zid.

O semnificație deosebită în rîndul vestigiilor Sighișoarei are Turnul cu Ceas, atît ca simbol al statutului și privilegiilor acordate locuitorilor, cît și ca muzeu de istorie al orașului, calitate pe care o îndeplinește din 1898-1899.

Arhitectonica Sighișoarei este tipic săsească, deși localitatea nu s-a dezvoltat, după un plan anume ci s-a extins prin adăugirea caselor una altele într-o aliniere specifică așezărilor coloniștilor. Deși în cursul primelor secole de existență a așezării, locuirea a fost preponderent săsească, celelalte etnii din Transilvania au fost, de asemenea, prezente în oraș. Între ele, românii — multe monumente din oraș atestînd prezența acestora. Menționăm Casa Vlad Dracul; acesta, fiu al lui Mircea cel Bătrîn, și-a avut vreme de 5 ani reședința în Sighișoara, în calitate de comandant al frontierei sudice transilvane. Aici a bătut și monede, în „haraghia” pe care a înființat-o el însuși. În casa păstrată și astăzi s-a născut probabil și — în orice caz — a petrecut primii cinci ani ai vieții viitorul Vlad Tepeș (*Magazin istoric*, nr. 3/1974).

Există desigur multe monumente istorice în Sighișoara. De fapt, la Sighișoara trecutul este evocat de tot ceea ce s-a construit de-a lungul timpului: de străduțele pavate cu piatră de râu, în șerpuirea lor de-a lungul traseelor strîmbe ale (ne)alinierei caselor, de neregularitățile zidurilor și înfrîndurilor, de jocul streșinilor și coamelor clădirilor pe un teren accidentat, dar pus în valoare cu iscusință, prin evidențierea diferențelor de nivel de turnurile ce străpung înălțimile, de scările, contraforturile, arcele ce unesc casele, de coloritul viu al fațadelor.

Din păcate, tocmai acest farmec și notă aparte ale orașului tind să îmbrace, tot mai insistent, culoarea sumbră a degradării. Monumentele Sighișoarei sînt amenințate de distrugere. Cauzele sînt multiple, înainte de toate, îmbătrînirea firească a clădirilor, povara tot mai greu de purtat a celor peste șapte veacuri de existență a orașului. Apoi, dintr-o calitate locuirea permanentă s-a transformat în contrariul ei, generațiile succesive de locatari ai diferitelor clădiri au contribuit la uzura fizică a locuințelor; reparațiile, făcute adesea cu evitarea consultării specialiștilor, la voia întîmplării și inspirației, au diminuat valoarea arhitectonică originală, dacă nu au distrus-o cu totul. Masiva plecare a vechilor locuitori ai Sighișoarei — sașii — a avut darul de a lăsa multe case în părăsire și în asemenea cazuri degradarea s-a produs rapid; în altele, noii locatari —

nelegați sentimental de valoarea istorică ori artistică a imobilelor și adesea insuficient familiarizați cu cerințele vieții urbane (printre noii locatari se numărau și numeroși romi) — au produs noi și noi distrugeri.

Dar peste toate s-a impus lipsa de grijă și de sprijin a autorităților. În pofida vorbelor mari despre patrimoniul istoric și arhitectural al țării, în pofida chiar a unei reglementări privind protejarea acestui patrimoniu, vechiul regim a tratat cu o condamnabilă indiferență tocmai acest aspect al ocrotirii monumentelor istorice. Așa se face că eforturile Direcției Monumentelor Istorice de realizare a documentației necesare privind un program complex și coerent de conservare a patrimoniului cultural (e vorba îndeosebi de cel arhitectural) și artistic a rămas, cu mici excepții, pe hîrtie. Excepțiile au fost în perioada fastă de reconsiderare a valorilor istorice și culturale naționale de la începutul anilor '70, după care lipsa acută de fonduri, dar și de specialiști în număr suficient, a determinat o tot mai lentă activitate în acest sens. Desființarea Direcției Patrimoniului Cultural Național și transformarea ei într-o simplă direcție în Consiliul Culturii și Educației Socialiste a determinat, practic, abandonarea tuturor proiectelor de protejare a monumentelor și siturilor istorice, cu excepția cîtorva, considerate de interes național; Sighișoara — cu caracteristicile sale de burg medieval — nu intra în rîndul acestora.

Trista soartă a monumentelor istorice și de artă din țara noastră s-a datorat în bună măsură și „alergiei” la ideea cooperării internaționale a oficialităților românești din acea perioadă. După cîteva încercări de cooperare, prin anii '70, cu UNESCO (exemplu cel mai grăitor îl constituie în această privință studiile privind monumentele istorice și de cult din nordul Moldovei, realizate cu concursul unor specialiști străini), odată cu declanșarea „minirevoluției culturale” ceaușiste, colaborarea a fost sistată. Astfel că România nu s-a numărat printre semnatarii Convenției privind protecția patrimoniului cultural mondial, adoptată la 16.05.1972 și intrată în vigoare la 17.12.1975.

Evenimentele din decembrie '89 au deschis României noi perspective. La începutul anului 1990, România a aderat la amintita convenție privind protecția patrimoniului, angajîndu-se să respecte principiile de funcționare ale acestui organism.

In multitudinea monumentelor a căror salvare se impunea cu stringență (semnalate și în paginile revistei *Magazin istoric*, nr. 1, 2, 3, 4, 9, 11/1990 și 7, 8/1991) s-a înscris și cel al Sighișoarei — un autentic muzeu viu, după cum am precizat. La data de 18 februarie 1991, la propunerea Primăriei din Sighișoara, Comisia Parlamentară pentru Administrație Centrală, Amenajarea Teritoriului și Urbanism a organizat o largă con-

sultare a instituțiilor cu atribuții și răspun-
deri în probleme privind restaurarea și con-
servarea patrimoniului, pentru găsirea unor
soluții de salvare a Sighișoarei. În urma an-
gajamentului asumat cu prilejul acestei con-
sultări, Comisia Națională a României pen-
tru UNESCO, în virtutea statutului și atribu-
țiilor ce-i revin, a inițiat o consultare prelimi-
nară la Sighișoara, cu participarea celor mai
importante instituții specializate în domeniu.
Ea a avut loc între 17-19 iunie 1991 sub
forma unui simpozion științific intitulat
„S.O.S. SIGHIȘOARA”, participanții (Comi-
sia Națională UNESCO, Ministerul Culturii,
Departamentul pentru Urbanism și Amenajarea
Teritoriului [DUAT] Comisia Națională
a Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor
Istorice, Institutul de arhitectură, Primăria și
Muzeul din Sighișoara. Uniunea Arhitecților,
Forumul Democrat al Germanilor din
România, precum și alte instituții speciali-
zate în proiectări și construcții) au evidențiat
valoarea artistică deosebită a monumentelor
Sighișoarei și necesitatea introducerii ofi-
ciale a acestui ansamblu urban în circuitul
protecției mondiale a patrimoniului cultural.
În acest sens s-a decis elaborarea, într-un
termen cât mai scurt, a documentației com-
plete privind reabilitarea zonei istorice a Si-
ghișoarei pentru a constitui obiect al pro-
gramului de participare și expertiză interna-
țională sub egida UNESCO.

Specialiști ai diverselor instituții mențio-
nate s-au constituit într-o comisie interdisci-
plinară pentru elaborarea acestui studiu,
spre a fi înaintat UNESCO. La 2 iulie 1991,
această comisie s-a reunit într-o primă întrî-
nire de lucru în vederea stabilirii metodolo-
giei elaborării studiului amintit. S-a subliniat
necesitatea elaborării coordonate a planului
de urbanism general al orașului Sighișoara
și a studiului de delimitare a zonelor prote-
jate, convenindu-se ca ambele să se execute
la Proiect Mureș, până la data de 30 august
1991.

Un plan, poate, prea ambițios, mai ales în
ce privește termenele, căci iată la data re-
dactării acestui articol (octombrie 1991) cele
două studii nu au ajuns încă în posesia com-
anditarilor — Departamentul pentru Urba-
nism și Amenajarea Teritoriului și Direcția
Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor I-
storice. Să sperăm că nu va rămâne doar o
inițiativă platonicească — una din multele de
acest fel inițiate în deceniile trecute. Nu atât
pentru dificultățile unei întreprinderi atât de
complexe, cât pentru faptul că eforturile —
oricât de mari — se justifică prin însăși va-
loarea de patrimoniu a acestei așezări. Ca și
prin răspunderea ce revine tuturor celor im-
plicați în acest proiect. ■

Un burg în inima Transilvaniei

În p. 10: Cetatea Sighișoara într-o gravură din cronică
lui Johann Tröster, Noua și vechea Dacie germană

dintre cele trei țări, cât și legăturile ce le uneau.

Astfel, în capitolul *Despre Europa*, al ediției transilvane, enumerând țările continentului, I.M. Mekeși începea descrierea lor cu „Ardealul, patria noastră, care întru hotărâșul cel de către răsărit al împărăției cei austriacicești zece”. Iar în capitolul următor, rezervat Transilvaniei, se arată că ea „se hotărește [mărginește] de către răsărit cu Moldova, de către miazăzi cu Țara Românească, de către apus cu Țara Ungurească de către miazănoapte cu Țara Ungurească, și cu Bucovina. Apele ceale mai de frunte ale Ardealului, care toate întrinsul izvăresc, și mai în Țara Ungurească, mai în Țara Românească... tună”. Vorbind, apoi, despre locuitorii acestui principat, traducătorul enumera națiile sau neamurile: „ceale tri... cu privileghe”, alături de care adăuga celelalte neamuri, precizând că „întru toate sînt rumânii cu mai mare număr”.

Începînd chiar cu prima ediție din Țara Românească, autorul acesteia așeza, alături de cele 21 de țări europene din ediția germană, un al 22-lea, „România, formînd două principate independente sub suzeranitatea Marelui sultan, adică: România proprie, cu capitala București și Moldova, cu capitala Iași. Aste țări sînt așezate pe malul stîng al Dunării și se mărginesc de toate părțile cu statele celor trei împărății europeni: Austria, Rusia și Turcia”. Între vecini era menționată

Transilvania, care „acum formează stat de sine și se cirmulește deosebi”. Edițiile din Țara Românească — exceptînd cele tipărite în anii cînd aceasta s-a aflat sub ocupație — afirmau, așadar, începînd cu învățămîntul elementar, atît unitatea principatelor, ca state independente cu numele România, cît și existența distinctă a Transilvaniei în cadrul monarhiei habsburgice. Iar capitolul următor, rezervat Țării Românești avea titlul *România în parte*.

Edițiile din Moldova rezervă acest al doilea capitol nu Moldovei, nu ambelor principate românești, ci tuturor țărilor române, intitulîndu-l chiar *Despre țările române*: „Țările în care locuim astăzi noi, românii — se arată în acest capitol —, se numeau din vechime Dacia și se întind de la Tisa în Țara Ungurească pînă în Dunăre, și de la izvoarele Nistrului în Galiția, pînă la gura lui în Marea Neagră... Așadar, din Dacia cea mare s-au făcut trei staturi mai mici, adică: Transilvania, Valahia și Moldova”.

Cele nouă ediții românești dovedesc o răspîndire deosebit de largă a manualului în rîndul tineretului școlar. Lucrarea a pus la îndemîna școlarilor un material instructiv bogat și de nivel european — același pentru întregul teritoriu românesc — și a cultivat, în forme specifice, desigur, ținînd seama de particularitățile politice ale fiecărui principat, ideea unității românești. ■

În p. 13: coperta primei ediții bucureștene a Prietenului tinerimii — lucrare răspîdită în tot cuprinsul românesc

Copii români din Orșova, Banat, ieșind de la școală — gravură de Raffet, din anul 1837

Continuăm să prezentăm cititorilor alte importante documente diplomatice din arhivele britanice, conținând informații prețioase privitoare la istoria românilor. Rămase până acum inedite, ca și acelea semnalate în primul nostru articol (Magazin istoric, nr. 1/1992), documentele descoperite în arhivele britanice vin să contureze o imagine mai complexă despre ceea ce însemna locul românilor în istoria europeană de la începutul sec. XVIII, cu unele precizări și nuanțări din cele mai interesante.

BRÎNCOVEANU ȘI STOLNICUL CANTACUZINO ÎN CORRESPONDENȚĂ DIPLOMATICĂ INEDITĂ

PAUL CERNOVODEANU

Răscoala curuților, încheiată prin capitularea lor la Satu Mare (26 aprilie 1711) și pribegia principelui transilvan Francisc Rákóczi II peste hotare, a pus

În imagine: decapitarea domnitorului Constantin Brîncoveanu și a celor patru fii ai săi (după o pictură pe un vas de email).

capăt doar vremelnic încercărilor cu care se confrunta Constantin Brîncoveanu, căci deindată el a fost pus în fața unor complicații și mai mari. Acestea au izvorât din rupea relațiilor dintre Poartă și Rusia, ca urmare a înfringerii suferite de Carol XII al Suediei la Poltava (8 iulie 1709)

și a răsturnării echilibrului politic din sud-estul Europei, otomanii considerându-i acum pe ruși cei mai periculoși adversari ai lor. Monarhul suedez, refugiat la Tighina (Bender), împreună cu hatmanul cazacilor Ivan Mazepa, bucurându-se și de concursul Franței, au uneltit

permanent la Poartă, cu scopul declanșării unei confruntări ruso-otomane. Acest fapt a constituit un mare pericol pentru Brincoveanu și Cantacuzini, aliați de taină ai țarului Petru cel Mare, cu care, de mai multă vreme, întrețineau o susținută corespondență secretă.

Deși războiul a fost declarat de turci la 28 noiembrie 1710, ostilitățile nu s-au declanșat imediat. Dregătorii Porții au aflat însă despre legăturile tainice dintre Brincoveanu și țarul rus în urma trădării comise de hatmanul Mazeppa, prin intermediul căruia se făcuse schimb de scrisori între domnul muntean și Petru cel Mare și cancelarii imperiale Golovin și Golovkin, și au hotărât să ia măsuri de supraveghere strictă. Astfel, au hotărât să trimită în Moldova ca domn de „război” pe Dimitrie Cantemir, cunoscut la Istanbul ca dușman al lui Brincoveanu, acesta primind sarcina să-l supravegheze pe domnul muntean spre a-l împiedica să treacă de partea rușilor și în final să-l aresteze și să-l trimită la Poartă. Otomanii au comis, fără să știe, o eroare capitală: în pofida dușmăniei pe care o purta lui Brincoveanu, Cantemir era în realitate un adversar înverșunat al Porții și a îmbrățișat numai-deci cauza creștină. Semnarea tratatului de alianță de la Luțk (13/24 aprilie 1711) între Moldova și Rusia (vezi *Magazin istoric*, nr. 10/1973), i-a descumpănit pe otomani și aliații lor tătari, dar l-a pus pe domnul muntean într-o situație extrem de delicată. Din pricina amenințării ostirii marelui vizir Mehmed Baltagi, care se apropia de granițele principatului muntean, Brincoveanu nu se putea alătura imediat țarului rus. Cantemir însuși nu-și făcuse cunoscută noua orientare decât după intrarea trupelor ruse în Moldova. Acest moment este comentat în raportul din 26 iunie 1711 al rezidentului britanic la Tighina, căpitanul James Jefferyes, trimis pe lângă Carol XII. Raportul era destinat Secretariatului de stat din

Londra, dar conținutul lui fusese adus și la cunoștința ambasadorului de la Istanbul, Sir Robert Sutton. „Această acțiune — scria Jefferyes — a avut un așa mare efect asupra locuitorilor din Moldova, încât domnul, împreună cu dregătorii de frunte ai țării, au trecut de partea rușilor și [ei] bănuiau foarte mult pe domnul Țării Românești că a și urmat sau va urma acest exemplu”. (British Library, Additional Mss. 37 358, f. 351).

Acest pas nu fusese și nici n-a mai fost făcut de către domnitorul muntean, în schimb, nerăbdătorul și imprudentul spătar Toma Cantacuzino, aflat în tabăra domnului la Urlați, s-a grăbit să treacă la ruși în fruntea unui steag de călăreți și a altor câteva căpetenii ale ostirii. Deși această acțiune se desfășurase fără asentimentul lui în contextul apărut ca urmare a eșecului militar al lui Petru cel Mare, consecințele necugetatului act al spătarului Cantacuzino aveau să fie suportate de către domnitorul Brincoveanu. Fuga la ruși a spătarului este consemnată într-un raport din 16 iulie 1711 adresat de Sir Robert Sutton secretarului de stat, lord Darmouth, din care cităm acest pasaj: „Domnul Toma Cantacuzino, nepotul domnului Țării Românești și spătar sau comandant de oști, fiind trimis cu un corp de 3 000 de oameni în tabăra turcească [în realitate, în tabăra munteană de la Urlați], a găsit prilejul de a trece cu 40 sau 50 [!] de oameni la moscoviți și atât el cât și Dimitrie Cantemir se află amândoi în lagărul lor [al rușilor], pe lângă [mai mulți] moldoveni, munteni bulgari și alți veniți la ei din Rumelia” (Public Record Office, State Papers, fondul Turkey, dos. 97/22, f. 112 v°).

Strategia improvizată, ca-re-nțele din serviciile de aprovizionare și greșeliile tactice ale țarului și comandanților săi au dus la înfrângerea de la Stănilești (11/22 iulie 1711), în urma căreia Petru cel Mare a fost silit să încheie grabnic

pacea, chiar acolo, în tabăra de pe Prut (la 12/23 iulie), pierzând Azovul și urmînd să părăsească Moldova, urmat de nerezultatul el domn Cantemir, plecat pentru totdeauna în pribegie (*Magazin istoric*, nr. 10/1973).

Pentru Brincoveanu, înfrîngerea țarului, adăugîndu-se defecțiunii lui Toma Cantacuzino, a fost de-a dreptul nefastă. Bănuielile Porții privind nesinceritatea lui au început să planeze mai grav ca oricînd; iar singurele dar slabele sale speranțe se îndreptau, zadarnic, către Habsburgi. Această situație nu a scăpat atenției cercurilor diplomatice engleze. Iată și câteva exemple.

Reproducînd informațiile obținute de la Charles Whitworth, rezidentul englez la curtea țarului între anii 1708-1712, date procurate prin intermediul lui Sir Francis Palmes, ambasadorul englez la Viena (1709-1712), Sir Robert Sutton a trimis un raport Secretariatului de stat, la 19 august 1711, din care cităm: „Scrisori de la domnul Țării Românești, din 31 iulie și 4 august (ce reprezintă o corespondență ținută aici [la Viena] în mare taină¹), confirmă în general știrile primite mai înainte despre o victorie turcească și încheierea păcii, dar principiile [ei] prevederi sint menționate într-un chip mai îndoielnic, cu «se spune». În încheierea ultimei sale scrisori, el [domnul] se exprimă într-un mod cu totul semnificativ. «E o treabă proastă că moscoviții au fost siliți să facă o pace atît de potrivnică intereselor lor». Vă redau propriile sale cuvinte și trebuie doar să adaog că acest domn este de

¹ De pildă, textul scrisorii lui Brincoveanu adresat în limba italiană din Tirgoviste, la 31 iulie, către generalul Etienne de Stainville, comandantul imperial al trupelor din Transilvania, oferindu-i amănunte despre campania lui Petru cel Mare de pe Prut și încheierea păcii în condiții nefavorabile pentru el, a fost reprodus în copie și anexat raportului ambasadorului Palmes, document amintit mai sus (British Library, Add. Mss. 37 358, f. 389-389 v°); textul original a fost publicat de N. Iorga, în 1901.

religie ortodoxă și deloc mulțumit de eșecul țarului" (Reprodus după Sbornik imperatorskogo Russkogo istoričeskago obščestva, vol. L, Petersburg, 1886, p. 480, doc. 197).

Ambasadorul britanic Palmes adusese la cunoștința secretarului de stat Henry St. John, lord Bolingbroke, încă de la 11 august 1711, că „veștile despre [încheierea] păcii la solicitarea țarului au fost confirmate prin știri [parvenite] de la domnul Țării Românești" (British Library, Add. Mss. 37 358, f. 337 v°); Palmes primise știrea de la informatorul său Merlin, care obținuse „confirmarea domnului Țării Românești că pacea se încheiase" (Ibidem, f. 358).

Soarta lui Brîncoveanu, lăsat să mai domnească încă trei ani în deplină nesiguranță, era însă, pecetluită. Afita vreme cît otomanii se știuseră slabi și siliți să rămână într-o expectativă prudentă față de ruși și austrieci, ei toleraseră acțiunile lui Brîncoveanu și încercările sale de apropiere față de marile puteri creștine, care, pînă la un punct, le și conveneau, deoarece, fiind obligat să se disculpe în fața învinuirilor ce i se aduceau, domnul muntean nu numai că vărsa însemnate sume de bani dregătorilor Porții, dar cîteodată era silit să le procure și unele informații cu caracter general. Pînă în cele din urmă, Brîncoveanu a căzut deci victimă politicii revanșarde a otomanilor, care, după ce învinseseră pe ruși, nutreau speranța ștergerii și a umilinelor păcii încheiate la Karlowitz. În felul acesta, bătrînul voievod a fost mazilit la 24 martie 1714, după o domnie de aproape 26 ani și dus în captivitate în capitala Imperiului otoman cu toată familia și o mare parte a averii sale.

La 2 aprilie 1714, Sir Robert Sutton transmitea din Pera Secretariatului de stat știrea căderii lui Brîncoveanu: „Domnul Țării Românești, care a guvernat această țară timp de 23 co-

rect 26] de ani și este foarte bogat, a fost mazilit și se îndreaptă aici sub o pază sigură. Dacă scapă cu viață, nu există nici o îndoială că va fi depozitat de averea sa" (Public Record Office, State Papers, fond Turkey, dos. 97/23, f. 89 v°). La 13 aprilie, ambasadorul englez comunica lui Bolingbroke că „fostul domn al Țării Românești nu a sosit încă" (Ibidem, f. 92), iar la 17 aprilie că „el a fost reținut pe drum [de otomani] spre a i se propune o înțelegere, Poarta cerîndu-i 3 000 pungi de bani și cî dînsul ar fi oferit deja 1 500" (Ibidem, f. 95-95 v°). La 29 aprilie, Sutton revenea cu unele rectificări, precizînd că „fostul domn al Țării Românești la sosirea sa la 11 ale lunii curente a fost aruncat în [închisoarea] celor Șapte Turnuri (Edikule), unde este supus caznelor și se spune că, pentru apărarea sa, el a acuzat pe actualul domn [Ștefan vodă Cantacuzino] și pe boierii cei mai de seamă, care i-au provocat dizgrația, de înțelegere cu țarul, cînd [acesta] a invadat Moldova și că Poarta a trimis după ei aici. Dacă este adevărat, există destule temeiuri să credem că vor fi cu toții dați piezării și că vor fi luate măsuri de a menține acest principat sub ascultarea Porții în viitor" (Ibidem, f. 799 v°). La 14 iunie, ambasadorul raporta la Londra că „fostul domn al Țării Românești cu întreaga familie și rubedeniile au fost țare chinuți în [închisoarea] celor Șapte Turnuri. Poarta a confiscat aproape toți banii și lucrurile care au putut fi dovedite ca fiind ale lui [Brîncoveanu] și el a fost dat după aceea pe mîna lui Bostangi bașî [șeful temnițelor și al serviciilor de taină ale sultanului] ca să-l supună caznelor, [spre a afla] pe unde ar mai fi rămas [ceva] și s-au descoperit [astfel] mai multe sume de bani pe care le avea ascunse" (Ibidem, f. 106-106 v°).

După ce dregătorii Porții, prin chinuri cumplite, au smuls tot ce au putut de la Brîncoveanu și familia sa,

domnitorul, împreună cu cei patru fii ai săi și marele clucer Ianache Văcărescu, credinciosul său slujitor, au fost decapitați, la 15 august 1714, înaintea sultanului Ahmed III, a marelui vizir și a Curții, la İalıklıoşk (Chioșcul Mării), în apropierea Seraiului imperial. La execuție au fost invitați să asiste toți reprezentanții puterilor creștine aflați la Poartă.

Sir Robert Sutton, martor ocular al teribilei drame, a raportat la 3 septembrie lordului Bolingbroke tragicul sfîrșit al lui Brîncoveanu: „Nemai-putîndu-se face alte descoperiri în privința averii fostului domn al Țării Românești, la 15 ale [lunii] trecute, el, cu cei patru fii ai săi și o rudă a sa [Văcărescu], care i-a fost confident și mult folosit de dînsul, au fost decapitați pentru înaltă trădare și înțelegere cu moscovii, trupurile lor fiind expuse în acea zi în fața porții Seraiului și aruncate noaptea în mare. Doamna sa, fetele și trei gineri¹ au rămas încă mai departe în paza lui Bostangi bașî" (Ibidem, f. 108-108 v°).

Peste cîteva luni, tocmai la 29 ianuarie 1715, Sutton scria noului secretar de stat, lordul James Stanhope, că „văduva fostului domn al Țării Românești, domnițele, fiicele sale și ginerii sînt încă ținuți în temniță". Totodată, atrăgea pentru prima oară atenția și asupra primejdiei, ce plana acum asupra noului domn Ștefan Cantacuzino, fiul stolnicului Constantin Cantacuzino: „S-a raportat confidențial că, datorită unor noi acuzații, sultanul pretinde 1 500 pungi de galbeni de la actualul domn și se crede în general că el va fi cel puțin adus la Poartă, unde, dacă are să

(Continuare în p. 21)

¹ Corect, doamna Marica, fiica sa Bălăsa, împreună cu soțul ei — Marele agă Manolache Lambrino —, apoi nora Ancuța (soția fiului cel mare al lui Brîncoveanu, belzeada Constantin) și ginerii fostului domn, marele logofăt Șerban Greceanu, marele cămaras Iordache Crețulescu, logofătul Nicolae Roset sau Ruset (Rosetti) și postelnicul Constantin Băleanu.

PÎRVU CANTACUZINO— UN NUME NOU ÎN ISTORIOGRAFIE ?

MARIETA CHIPER

În fondurile filialei din Cluj a Bibliotecii Academiei Române se află, între numeroase alte lucrări, manuscrisul unei cărți provenit din fondurile de la Blaj. Alcătulind Repertoriul manuscriselor de cronici interne, autorii, I. Crăclun și A. Ilieș, l-au înscris ca una dintre variantele Catagrafiei de Istoria Țării Românești (1290-1834), atribuindu-l protosinghelului Naum Râmniceanu (Magazin istoric, nr. 11/1988) care era, în mod neîndoios, autorul copiei, cum se preciza în încheierea manuscrisului: „sfârșit de mina-mi, Naum ierodjacon”, motiv pentru care respectiva lucrare este cunoscută ca un „manuscris Naum Râmniceanu”.

În descrierea pe care au făcut-o acestor lucrări, autorii repertoriului menționau că ea cuprinde trei părți: I. Cuvînt înainte la adunarea hronologhii domnilor țării noastre; II. Hronologhia domnilor Țării Românești după adunarea ce au făcut Pîrvu Cantacuzino și clucer Dumitrache; III. „Perilipsis” al Țării Românești. El precizau, de asemenea, că

această lucrare a lui Naum Râmniceanu cuprinde „împrumuturi masive” din opera istorică a lui Mihai Cantacuzino, îndeosebi „Perilipsisul” Țării Românești, operă atribuită banului Mihai Cantacuzino și devenită cunoscută lumii științifice prin intermediul ediției realizate de frații Tunusli, în anul 1806. Manuscrisul de la Cluj cuprindea totuși unele adăugiri, apreciate de autorii repertoriului ca datorindu-i-se lui Naum Râmniceanu.

Manuscrisul mai fusese cercetat, încă din veacul trecut, de o seamă de istorici. Aparținînd lui Timotei Cipariu fusese cunoscut și lui Nicolae Bălcescu. Nu însă celui mai asiduă cercetător al operei lui Naum, Constantin Erbiceanu, și nici lui N. Iorga.

În anul 1944 profesorul clujean Ștefan Bezdechi a publicat chiar primele două părți ale manuscrisului sub titlul Cronica inedită de la Blaj a protosinghelului Naum Râmniceanu, dar volumul nu a căpătat, din păcate, răspindirea necesară și nici nu a fost pînă acum editat în întregime. Or — cum se va vedea — parcurgerea lui deplină îngăduie elucidarea unei enigme a istoriografiei și istoriei literare, deopotrivă.

În imagine: o familie de iluștri cărturari, dregători și oameni politici — Cantacuzinii (detaliu din fresca de la Hurezi).

O copie devenită... original

Nicolae Iorga — care, după cum am precizat, nu cunoștea acest manuscris — și, după el, numeroși alți istorici, inclusiv autorii repertoriului amintit, au considerat *Istoria Țării Românești* editată în anul 1806 la Viena de către frații Tunusli ca o operă a lui Mihai Cantacuzino. Deși amintita ediție vinează nu avea nume de autor, opinia s-a generalizat. Astfel, în vol. III din *Istoria României*, publicat în 1964, în subcapitolul privind istoriografia se arată: „De un orizont mai larg și de o informație mai bogată sînt, desigur, lucrările de istorie românească redactate în grecește [s.n.], în acest răstimp. Cea mai veche este *Istoria Țării Românești politică și geografică*, publicată fără nume de autor, la Viena, în 1806 și atribuită *îndeobște* lui Mihai Cantacuzino [s.n.], autorul *Genealogiei* mai sus-menționate. Lucrarea reprezintă prima alcătuire geografico-statistică încadrată în date istorice și consacrată Țării Românești din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea”. În continuare se preciza că lucrarea — singura cronică munteană pen-

tru anii 1733-1776 — a fost redactată „în grecește [s.n.] pe baza unor materiale mai mult românești, care se vor fi găsit în arhivele lui Mihai Cantacuzino”.

Concluzia părea cu atât mai evidentă cu cît *Istoria Țării Românești* atribuită lui Mihai Cantacuzino se păstrase doar în copii grecești din sec. XVIII.

Iată însă că manuscrisul lui Naum Râmniceanu, aflat la Cluj, face dovada că *Istoria Țării Românești* a fost redactată nu în grecește, ci în românește. Analiza comparativă a manuscrisului de la Cluj cu lucrarea publicată de frații Tunusli dovedește că aceștia au editat un text grecesc care preluase și completase într-o măsură un text românesc mai vechi: Aceste pasaje „mai vechi” se regăsesc întocmai în manuscrisul lui Râmniceanu. Iată deci proba că copia făcută de acesta după un manuscris originar din veacul XVIII a fost folosită, la rîndul ei, ca izvod, pentru traducerea făcută de frații Tunusli.

De altfel, nu este prima constatare în legătură cu acest aspect. Încă Timotei Cipariu își exprima opinia că manuscrisul lui Naum ar fi

fost „opul original românesc după care s-a făcut versiunea grecească cu multe adaosuri și modificări”, fără însă a-și argumenta părerea. În studiul introductiv la fragmentele de manuscris publicate, Ștefan Bezdechi ajungea și el la concluzia că manuscrisul lui Naum Râmniceanu era în mod limpede „o copie după un izvod românesc, copie la alcătuirea căreia s-au consultat și izvoare grecești” și în care se regăsesc și adaosuri din surse străine, erori de transcriere sau precizări și polemici ale copistului.

El își susținea concluzia prin prezența în ediția Tunusli, a unor denumiri preluate din grecește, cu forme declinate românești, precum și pe unele deosebiri de conținut mai mult sau mai puțin semnificative între manuscrisul lui Râmniceanu și ediția Tunusli.

Concluziile lui Bezdechi în privința limbii în care a fost redactată *Istoria Țării Românești* sînt în cea mai mare parte întemeiate. Nu însă și cele privind întrebuintarea în paralel a unor scrieri grecești. De altfel, chiar profesorul clujean nu aducea un plus de argumente în acest sens.

Ciudate erori de datare

În ceea ce ne privește, încheind de curind descifrarea și transcrierea întregului manuscris de la Cluj, putem afirma că astfel de argumente există și sînt de necontestat; în primul rînd, argumente lingvistice care demonstrează imposibilitatea ca manuscrisul lui Naum Râmniceanu să reprezînte o traducere din grecește. Între acestea, cel mai edificator ni se pare următorul: atît Râmniceanu cit și frații Tunusli reproduc în întregime un document emis de Radu Paisie, pe care îl datează, amîndoi, 17 septembrie 1544. Anul corect este 1543. Dar, firește, nu acest amănunt constituie dovada. Din fericire, documentul s-a păstrat și în original și a fost publicat în volumul IV, seria B, din colecția *Documenta Romaniae Historica*. Oricine citește textul documentului lui Naum Râmniceanu își dă seama că acesta este, fără nici o îndoială, o traducere tipică din slavonă în română, de altfel aproape perfect suprapusă celei făcute de autorii amintitului volum din D.R.H., care nu au cunoscut textul lui Naum Râmniceanu (în critica documentului neexistînd nici o mențiune privind o astfel de traducere). Același document — spuneam — este reproduc, tot cu vîleatul greșit, și de frații Tunusli. Diferențele din textul publicat de ei ediția Sion denotă — de asemenea, neîndoieinic — că ne aflăm în fața unei succesive traduceri, din slavonă în română, din română în greacă și, apoi, din nou, din greacă în română!

Spre o concluzie similară conduce analiza altui document, care, în plus, constituie și unul din argumentele că Naum Râmniceanu nu a tradus din grecește, ci a copiat un manuscris românesc și că, pe de altă parte, frații Tunusli au utilizat o traducere în grecește a unui manuscris românesc — altul însă decît

cel copiat de Râmniceanu. În respectivul document, spre finele lui, Naum Râmniceanu nu mai reproduce formulele de întărire, ci utilizează formula slavonă obișnuită de prescurtare „i proci” (și ceilalți), în schimb, textul utilizat de Tunusli redă documentul integral, inclusiv cu numele boierilor din Divan.

De asemenea, manuscrisul lui Naum Râmniceanu adoptă o denumire greșită, Gura Cahului, în loc de Gura Cahului, iar ediția Tunusli, pentru aceeași localitate, nedescifră corect din manuscrisul original, adoptă forma coruptă Gura Calului (preluată, apoi, greșit și de Dionisie Fotino).

De altfel, compararea textelor manuscrisului lui Naum Râmniceanu cu lucrările publicate de Tunusli, Dionisie Fotino și cu *genealogia Cantacuzinilor*, conduce la următoarele observații:

a) partea II și III din manuscrisul lui Râmniceanu cuprinde cele mai multe asemănări cu textul publicat de frații Tunusli;

b) există, de asemenea, semnificative elemente comune manuscrisului lui Râmniceanu și textului editat de Dionisie Fotino, care nu se regăsesc la Tunusli, precum și alte elemente comune edițiilor lui Fotino și Tunusli, care lipsesc, ori sînt diferite prezentate de Râmniceanu;

c) în sfîrșit, există o seamă de elemente comune manuscrisului lui Râmniceanu precum și *Genealogiei Cantacuzinilor*, care nu se regăsesc nici în ediția Tunusli, nici în aceea realizată de Fotino.

Concluzia ce se impune de la sine este aceea a existenței unui manuscris original, reproduc apoi în mai multe copii, dintre care una a fost transcrisă și în parte prelucrată de Naum Râmniceanu, alta sau altele stînd la baza unor traduceri grecești, utilizate, completate și publicate de frații Tunusli, respectiv de Fotino.

Rebusistică cronicărească

Odată stabilit acest element, să încercăm să descifrăm cine este autorul acestui manuscris original. Mihai Cantacuzino — cum s-a înțeles din încheierea în istoriografia noastră — sau un altul?

Înainte de toate se cuvine subliniat că Mihai Cantacuzino nu a menționat niciodată că ar fi elaborat o *Istorie a Țării Românești*. Aserțiunea a fost formulată — cum menționam la începutul acestui articol — de către N. Iorga, fiind apoi preluată de toți istoricii care s-au ocupat de lucrare. Iorga însuși, dacă ar fi cunoscut manuscrisul clujean — ar fi ajuns, credem, la altă concluzie, întrucît titlul celei de-a doua părți a manuscrisului precizează limpede că este vorba de *hronologia domnilor Țării Românești după adunarea ce au făcut Pîrvu Cantacuzino și clucer Dumitrache*. Desigur, s-ar putea obiecta că numai această parte se datorește altor autori decît Mihai Cantacuzino sau că „adunarea” alcătuită de ei a servit doar de sursă de informare. Iată însă că, în cuprinsul manuscrisului aflat la Cluj, se află un alt pasaj, care oferă cheia privind autorul acestei cronici. Este vorba de versurile intercalate de autor în capitolul 38 din partea III, intitulată *Ocolnica Țării Românești*. Îl redăm integral:

„080 Patrii sîntem datori
400 Uniți să fim nevoitori
100 Rod să dăm spre ajutor
002 Ver ce ar fi folositori
400 Un ajutor dar această
carte
030 La toată obștea cu folos
foarte
020 Coprinzînd ale țării ho-
tară
001 Anume semne pe ape și
afară
300 Tuturor fraților de trebu-
intă
001 Ajiderea țării de folo-
sintă
020 Cu osteneală după dato-
rie

070 O am dat odor ca o măr-
turie
007 Zavisnici nu vor putea să
hulească
008 Este știut că o să ie tre-
buiască
050 Numai cei ce o vrea să
să pomenească
070 O căuta acrostihida să
găsească
200 Scrisu-s-au anume întâiaș
dată
000 În veleatu ce iar acrosti-
hida arată
000 Doamne, Țara Rumă-
nească
004 Darul tău să o păzească".

După cum se vede, este vorba de o poezie cu o declarată motivație patriotică, una din primele de acest fel din literatura română. Conform precizării din versuri, în acrostih, reieșea numele și anul redactării lucrării. Temându-se, parcă de faptul că cititorii nu vor sesiza acest lucru, autorul precizase și înainte de transcrierea versurilor că ele reprezintă „stihuri în viersuri, din acrostihii ese nume, din nume se arată scriitorul și din numărul slovelor acrostihii din valeatul vechi”.

Citind deci numele, pe acrostih, aflăm autorul: PURVUL CATACOZENO, iar din adunarea cifrelor care preced fiecare vers obținem 1763.

Manuscrisul copiat de Naum Râmniceanu ne ajută, așadar să elucidăm un mister ce dăinuie de peste două veacuri în literatura noastră istorică. Aflăm din cuprinsul său că a fost realizat inițial în românește (îmbogățind astfel patrimoniul național cu o remarcabilă operă istoriografică).

Rămâne totuși de stabilit prin investigații ulterioare cine a fost autorul Istoriei Țării Românești — Mihai Cantacuzino, sau fratele său Pirvu, care ar putea, astfel, deveni un nume nou în istoriografie. ■

BRÎNCOVEANU

ȘI STOLNICUL CANTACUZINO...

(Urmare din p. 17)

scape cu viață, aceasta nu va fi fără cheltuiala unor sume mari de bani" (Ibidem, f. 150-150 v°).

Într-adevăr, urgia s-a abatut și asupra capetelor Cantacuzinilor. Ambasadorul britanic raporta Secretariatului de stat, la 29 decembrie 1715, că „măzirea domnului Ștefan Cantacuzino, fostul principe al Țării Românești și mutarea domnului, Nicolae Mavrocordat din principatul Moldovei în cel al Țării Românești [se datorează] în parte din pricina geloziei acestuia [a marelui vizir Ali Damad pașa], Poarta bizuindu-se mai mult pe credința acestui din urmă [domn], pentru care fratele său [Ioan Mavrocordat] care este [mare] dragoman al Porții și întreaga lui familie sînt chezași. Mihai Vodă [Racovița], originar din Moldova, urmează să domnească în acest principat, unde a mai fost odată investit [de fapt de două ori între 1703-1705 și 1707-1709]" (Ibidem, f. 217 v°-218).

Privitor la soarta lui Ștefan Cantacuzino, dintr-un alt raport al lui Sutton, din 30 ianuarie 1716, aflăm că „fratele [de fapt cumnatul acestuia, Radu Ducescu] domnului Ștefan Cantacuzino, fostul voievod al Țării Românești, a asigurat aici [la Istanbul] mai mulți prieteni, că și-a luat măsurile [de precauție] atât de bine, încît zisul voievod nu va cădea niciodată în mîna turcilor spre a fi tratat așa cum a fost predecesorul său. Totuși, voievodul a fost [nevoit] să suferă a fi arestat de aga [ce a fost] trimis ca să-l mazi-lească și care îl aduce acum împreună cu tatăl său, domnul Constantin Cantacuzino" (Ibidem, f. 223).

La cîteva zile după sosirea lor în capitala Imperiului otoman, Ștefan vodă și stolnicul Constantin au și fost amenin-

țați cu tortura, spre a-și declara averile, după cum raporta Sutton la 18 februarie 1716: „Domnul Ștefan Cantacuzino, fostul principe al Țării Românești, și tatăl său Constantin Cantacuzino, un bărbat în vîrstă de 80 de ani¹ au fost conduși aici cu întreaga lor familie de către aga care a fost însărcinat cu [transmiterea] poruncii mazi-lirii principelui. După cîteva zile au fost închiși în temniță și băgați în fiare și toți banii, bijuteriile și mobilele ce le-au luat cu ei și despre care se spune că sînt de mare preț, sînt inventariate [acum] de tetterdar efendi. Se crede că ei vor fi torturați spre a se descoperi restul bunurilor lor, de s-ar putea să scape cu viață". (Ibidem, f. 232-232 v°).

Prezidiul lui ambasadorului britanic nu s-au adevărit, vodă și bătrînul său tată căzînd pradă — ca și alți membri ai familiei lor — răzbunării sultanului și marelui vizir, pierind de mîna gidelui în noaptea de 26 mai/6 iunie spre 27 mai/7 iunie 1716. Momentul uciderii lor n-a mai fost prins de Sir Robert Sutton, care, încheindu-și misiunea la Poartă părăsise Istanbul.

Instaurarea regimului fanariot în Moldova și Țara Românească și noua orientare politică a acestuia în privința puterilor occidentale, cu precădere spre Franța, au dus la o răcire a relațiilor cu ambasadorii britanici în Imperiul otoman. Aceste relații vor deveni sporadice și lipsite de cordialitate, pentru o bucată de vreme, cu atît mai mult cu cît după pacea de la Passarowitz (21 iulie 1718) urmează o perioadă de dezinteres a Angliei pentru zona sud-est europeană, ochii ei fiind întinși spre Atlantic și Indii. ■

¹ Nu se știe precis data nașterii stolnicului, dar după ultimii săi biografi, se pare că acesta s-a născut în jurul anului 1640, în 1716 avînd deci vîrstă de 76 ani, apropiată de aceea indicată de Sutton.

Referat
(de încheiere a cercetărilor)

Data 29. III. 1954

În urma studierii dosarului de anchetă deschis împotriva numitului Pătrășcanu Lucrețiu, s-a constatat că activitatea criminală a arestatului Pătrășcanu Lucrețiu este dovedită prin materialul rezultat din cercetările preliminare, iar ca urmare dispunem încheierea cercetărilor din dosarul de față și transmiterea dosarului de acuzare al arestatului Pătrășcanu Lucrețiu, prin procuror, la instanța de judecată.

Cuprinsul prezentului referat va fi adus la cunoștința arestatului.

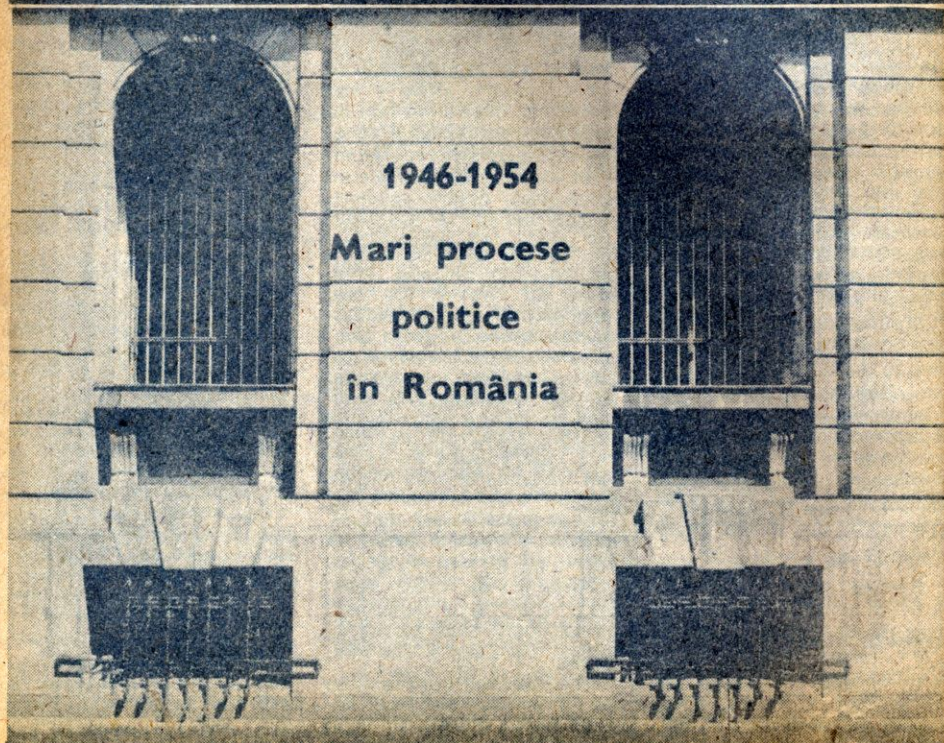
Semnătura anchetatorului,
ss. cpt. M. Morar

De acord
Semnătura Organului de anchetă
ss. col. Șoltuțiu

Am luat cunoștință de conținutul prezentului referat
Semnătura arestatului

30. III. 1954

Refuză să semneze
ss. Lt. col. Șoltuțiu
cpt. M. Morar

FINALUL CAZULUI PĂTRĂȘCANU

CRISTIAN POPIȘTEANU

„Era un proces închis și dacă Ghiță a hotărât să-l omoare, l-a omorât” Belu Zilber — declarație în fața Comisiei de anchetă la C.C. al P.C.R. la 20 octombrie 1967.

Procesul grupului Pătrășcanu (în fapt fuseseră *mixate* două grupuri, Pătrășcanu și Kofler) a început în dimineața zilei de 6 aprilie 1954 cu următoarea componență a Colegiului militar al Tribunalului Suprem:

Președinte: Colonel Moisesescu Ilie

Membri: Colonel Demeter Alexandru

Colonel Ciulea Ion

Procurori militari: Colonel Ardeleanu Aurel

Col. de Just. Răpeanu Grigore

Col. de Just. Rosman Rudolf

Major de Just. Pohoțnițu Ioan

Judecător asistent: Lt. Maj. de Just. Varga Vasile

Actul de acuzare l-am prezentat în no. 7/1991 al revistei noastre. Cel mai sintetic document al procesului rămâne și astăzi motivarea sentinței no. 49 din 14 aprilie 1954 care în 80 de pagini reia de fapt elementele de bază ale actului de acuzare complete cu principalele momente din desfășurarea procesului ținut în aceiași clădire de pe strada Știrbey Vodă, unde a avut loc și procesul marelui Ion Antonescu și cel al conducerii P.N.T., în frunte cu Iuliu Maniu.

Din sentință reținem pe lângă aceleași capete de acuzare de care era învinuit L. Pătrășcanu — crime contra păcii și de două ori crime de înaltă trădare — un întreg galimatias de o rară confuzie care pentru cercetătorii juridici poate determina analize foarte profunde și revelatoare ale prostituării oricăror noțiuni și reguli de drept sub imperiul totalitarismului. Ședințele începeau la orele 9 dimineața și durau zilnic până seara târziu. Sala era plină de ofițeri și cadre de securitate, din Ministerul de interne, din armată și activiști de partid.

Audierea martorilor ca și întregarea acuzațiilor s-a desfășu-

rat, potrivit scenariului stabilit de Iosif Chișinevski secretar al C.C. al P.C.R., anchetaorul șef Ioan Soltuțiu și completul de judecată. O amplă acuzare s-a susținut pentru a se demonstra actiunile inculpaților contra P.C.R. și U.R.S.S., iar o alta pentru a se dovedi complotul pentru o lovitură de stat, distrugerea regimului de democrație populară și schimbarea guvernului. Sint cutremurătoare pledoariile de apărare ale inculpaților, fie prin avocați numiți din oficiu și care în fapt nu i-au apărut cu nimic, fie individual, toate, cu excepția celor ale lui Pătrășcanu. Kofler și Calmanovici fiind depoziții de tip Vișinski, prin care acuzații se autoacuză încă o dată. Sa le ascultăm.

„În ziua de 13 aprilie 1954, orele 9, președintele a stabilit ordinea desfășurării pledoariilor, apărarea avind cuvântul după cum urmează:

Av. Marcel Valentin, reprezentantul acuzator: Victoria Sirbu și Lena Constante, după ce a arătat că faptele au fost dovedite și recunoscute, că acestea au fost corect încadrate, a cerut ca la proporționalizarea și individualizarea pedepselor să se țină seama de influența exercitată de mediul, în care au lucrat acuzații, precum și de sinceritatea cu care au recunoscut faptele.

Av. Nicolae Dumitrescu, apărătorul din oficiu al acuzatului Jac Berman, a accentuat asupra sincerității în recunoașterea faptelor săvârșite, ceea ce a contribuit la stabilirea adevărului obiectiv, cerind astfel instanței de judecată să ia în considerare această împrejurare.

Acuzații: Lucrețiu Pătrășcanu, Emil Calmanovici și Remus Kofler au declarat în instanță că renunță la apărare, astfel că apărătorii din oficiu ai acestora au cerut să se constate și consemneze declarațiile făcute referitor la această renunțare, lăsând la aprecierea instanței examinarea complexului de împrejurări ce vor determina pronunțarea unei hotărâri juste.

Av. Grigore Dobrovici, reprezentantul acuzatului Ion Mocsony Stărcă, a arătat în rezumat, că

activitatea criminală a acuzatului a fost incurajată și de anturajul în care a trăit și mai ales că s-a resimțit influența fostului rege și a agenților anglo-americani. A cerut în concluzie ca la dozarea pedepsei să se examineze împrejurările în care acuzatul și-a desfășurat activitatea, solicitând a se ține seama și de detențiunea preventivă a acestuia.

Av. Balter Silviu, în apărarea acuzatului Alexandru Ștefănescu, a scos în evidență influența exercitată de anturajul englezilor în care trăia acuzatul, mentalitatea și educația burgheză primită, solicitând a se avea în vedere vârsta înaintată a acestuia.

Av. Barbu Solomon, în apărarea acuzatului Herbert Zilber, a arătat că acesta știe că și-a trădat patria și că arma dictaturii proletarietului trebuie să lovească fără ezitare în dușmanii poporului muncitor. A precizat că acuzatul nu cere circumstanțe atenuante întrucât este convins că s-a prezentat pentru a da socoteală de faptele comise.

În apărarea acuzatului Harry Brauner, a subliniat sinceritatea acestuia, cerind a se avea în vedere la dozarea pedepsei.

Av. C. Paraschivescu Bălăceanu, apărătorul acuzatului Herant Torossian, a arătat că acesta dorește să nu se diminueze conținutul declarațiilor categorice pe care le-a făcut, subliniind că a recunoscut faptele și are totală încredere în judecata tribunalului suprem.

După ce apărarea a avut astfel ultimul cuvânt, președintele a întrebat pe acuzați dacă mai au ceva de adăugat în apărarea lor și acestia au declarat:

Lena Constante a precizat că înainte de judecată se simțea vinovată, dar la sfârșitul dezbaterilor constată că vinovăția ei este și mai mare, astfel că nu găsește nici o scuză pentru justificarea faptelor grave comise, pe care le regretă însă.

Harry Brauner a declarat că își dă seama că a înșelat clasa muncitoare, că merită să fie pedepsit și orice pedeapsă o consideră pe deplin justificată.

Herant Torossian, avind ultimul cuvânt, a ținut să mulțumească

Penitenciarul Jilava (intrare)

pentru imparțialitatea desfășurării debaterilor.

Jac Berman a subliniat că a recunoscut în totul faptele săvârșite, pe care le regretă, solicitând să i se recunoască circumstanțe atenuante pentru a avea posibilitatea să se reabiliteze și să muncească.

Victoria Sirbu a accentuat că este conștientă de răul cauzat popoului prin faptele ei trădătoare.

Ion Mocsony Stărcăa a precizat că își menține în totul declarațiile de la primele cercetări și înțelege să răspundă de faptele grave comise.

Emil Calmanovici a cerut să i se dea posibilitatea să muncească.

Remus Kofler a arătat că se recunoaște vinovat pentru că, fiind în conducerea partidului, nu a împiedicat acțiunile dușmănoase ale lui Foris.

Alexandru Ștefănescu și Lucrețiu Pătrășcanu nu au avut nimic de adăugat în apărarea lor.

Acutatul Herbert Zilber, având ultimul cuvânt, și-a manifestat încrederea în justiția hotărârii pe care o va pronunța tribunalul suprem.

Conform art. 290 C.J.M., președintele a declarat debaterile închise și tribunalul s-a retras pentru a delibera asupra culpabilității și aplicațiilor pedepselor, respectându-se dispozițiunile art. 291 și următorii din C.J.M.

Pronunțarea sentinței s-a amînat pentru ziua de 14.IV.1954, în vederea examinării temeinice a probelor administrate.

În motivarea sentinței aproape nu există crimă pe care să o fi putut comite cineva care să nu fie pusă în seama lui Pătrășcanu și a coacuzăților. Document de

un tragism perfect, sentința atinge însă și paroxismul ridicolului cînd un agent al spionajului sovietic din 1926, cum era după propria scriere acum apărută Herbert Zilber, devine agent al... spionajului anglo-american; cînd Pătrășcanu îi trimite la Cairo pe Barbu Știrbey, Constantin Vișoianu și Max Ausnit pentru a obține... debarcarea armatelor anglo-americane în România și în Balcani și totodată... prelungirea războiului, cînd Blocul Național Democrat constituit din P.N.T., P.N.L., P.S.D., P.C.R. devine... o firmă sub care se ascundeau Ion Antonescu; cînd dovedea peremptorie a crimelor lui Pătrășcanu sînt cărțile sale marxiste; cînd doi ofițeri din misiunea S.U.A. în România (dintre care unul fost comunist) sînt trimiși direct de la Casa Albă pentru... a se pune în slujba lui Pătrășcanu, aliatul regelui și al întregii reacțiuni române; cînd în lagărul de la Tg. Jiu Pătrășcanu stabilește, împreună cu Max Ausnit și Radu Xenopol, mari capitaliști... menținerea regimului burghez în România; cînd Pătrășcanu înfățișează secrete cu Ion Antonescu (nu s-au văzut niciodată, *Magazin istoric*, nr. 8/1991) stabilesc... prelungirea războiului antisovietic. Dincolo de tragic, bufoneria întregului proces este evidentă și dintr-o declarație ca aceasta a lui Belu Zilber:

„Rezultatele anchetei - spune Belu Zilber în fața comisiei de la C.C. P.C.R. - mi-au fost comunicate în repetate rânduri de către anchetatori. Ultima dată, în septembrie 1951, lt. col. Bunescu,

maior Davidescu și lt. David mi-au spus că voi fi liberat și reabilitat deoarece s-a dovedit totala mea nevinovăție și că în ciuda convingerii unora, toată viața am fost comunist.

Cu toate acestea, în septembrie 1952 s-a constituit un nou colectiv de anchetă în frunte cu col. Șolțuțiu, care mi-a spus că «apărătorii» mei «nu mai sînt» și mi-a cerut să declar «toate crimele făcute de Lucrețiu Pătrășcanu, Ana Pauker, Vasile Luca, Ion Gheorghe Maurer, Ștefan Voitec, Aurel Vișolji, Petre Năvodaru, Carol Neuman, Mihnea Gheorghiu și alții». Pentru a mă convinge, am fost bătut o primă dată în noaptea de 17/18 septembrie 1952 și pentru a mă determina să nu ezit, am fost bătut de trei ori la tâlpi în noaptea de 24/25 sept. 1952. Am înțeles despre ce este vorba și am declarat că am fost agent de Siguranță, spion anglo-american, complotist, sabotor, asasin, răspînditor de ciumă în cartierele muncitorești, organizator inflației, sabotorul stabilizării, al Conferinței de Pace, vinzător al Banatului către Tito și atele ce sînt cunoscute din alte procese, din alte state socialiste. Bine înțeles că, în numeroase declarații, am arătat toate complicitățile conform listei specifice de mai sus!

Și astfel pot continua la infinit variațiunile pe tema trădărilor și comploturilor. Culmi ale minciunii și ilogismului și de fapt un atac real față de România sînt și acuzațiile privind recrutarea lui Belu Zilber ca agent al spionajului englez de către Hugh Seton-Watson, fiul unui foarte mare istoric apărător al unității naționale a transilvănenilor cu patria mamă!, el însuși un foarte mare istoric britanic sau a relațiilor sale cu Ivor Porter, a cărui carte despre misiunea sa în România - *Autonomus* - a apărut în limba română în august 1990 în Editura Humanitas.

Dincolo de aspectele politice ale stalinismului românesc, actul de acuzare și sentința conțin elemente indubitabile nu numai de crasă incompetență, incultură și poziții antiromânești, ci și un soi de demență și confuzie mentală a celor ce le-au întocmit. Și totuși sentința reține și un adevăr esențial: în fața instanței, Pătrășcanu a refuzat să răspundă la întrebări. Acesta a declarat: «Refuz să răspund la orice întrebare, refuz să mă apăr...» (fila 111 vol. 25).

¹ *Magazin istoric*, nr. 1/1973, 11.12/1989, 12/1990; vezi și Corneliu Bodea, Hugh Seton-Watson, R. W. Seton-Watson și românii, 1906-1920, Editura științifică și enciclopedică București, 1988.

Declarându-l vinovat, „Tribunalul, în numele poporului, hotărâște cu unanimitate de voturi să-l condamne pe Lucrețiu Pătrășcanu la moarte și confiscare întregii averi, pentru crima împotriva păcii”.

De asemenea, făcând aplicațiunea art. 184 din Codul Penal combinat cu art. 229 C.P. îl mai condamna la muncă silnică pe viață, pentru crima de înaltă trădare.

Făcând aplicațiunea art. 190 pct. 1 și 2 C.P. îl condamnă la muncă silnică pe viață, pentru crima de înaltă trădare.

Conform art. 101 C.P. condamnatul Lucrețiu Pătrășcanu va executa pedeapsa cea mai gravă. A mai fost condamnat la moarte acuzatul Remus Kofler. Ceilalți acuzați — inclusiv Belu Zilber — au fost condamnați la muncă silnică pe viață sau la pedepse privative de libertate de 8-12 ani.

Sentința este semnată de întregul complet de judecată. După sentința, urmează un proces verbal.

„Astăzi 14 (patrusprezece) aprilie, anul 1954 (una mie nouă sute cincizeci și patru).

Sentința de față s-a citit condamnaților de noi, Judecătorul Asistent al Tribunalului Suprem — Colegiul Militar, în prezența Procurorului Militar, care i-a încunostințat că hotărârea este definitivă. S-a pus în vedere celor condamnați la pedeapsa capitală: L. Pătrășcanu și R. Kofler, că în termen de 48 ore pot formula cereri de grațiere adresate prezidiului Marii Adunări Naționale.

În fața noastră, condamnatul L. Pătrășcanu a declarat că nu formulează cerere de grațiere, iar condamnatul R. Kofler a declarat că se prevalează de acest drept.

PROCUROR MILITAR,

Colonel de justiție

Răpeanu Grigore

JUDECĂTOR ASISTENT,

Lt. Major de Justiție

ss/ Varga Vasile”.

Și acum să vedem în câteva documente cum s-a desfășurat în realitate procesul. Reproducem cele declarate de președintele completului, generalul Ilie Moiescu, la 24 aprilie 1967, la Comisia de partid. „Am luat prima dată contact cu inculpații la locul de deținere cu câteva zile înainte de începerea procesului, pentru efectuarea procedurii prevăzută de art. 236 C.P. m. [militar]. Cu această ocazie, Pătrășcanu a declarat că nu crede că eu și cu secretarul completului de judecată sintem din partea justiției și că to-

tul este o înscenare. A mai arătat că faptele ce i se impută nu sînt de competența tribunalului ci numai a conducerii partidului și că numai acolo va da socoteală de faptele sale. Am adus acest lucru la cunoștința lui Chișinevski, arătînd că Pătrășcanu va refuza să vorbească în fața completului de judecată. Șoltuțiu, care era prezent, a arătat însă că el a stat de vorbă cu Pătrășcanu și că garantează că acesta va vorbi cu ocazia interrogatoriului în fața instanței de judecată.

Unii dintre inculpați au propus martori pe tovarăși din conducerea partidului. Nici un inculpat nu a indicat apărător ales. Li s-a numit apărător din oficiu, după lista de avocați prezentată de Șoltuțiu. Apărătorii numiți au luat legătura cu inculpații cu o zi sau două înainte de începerea dezbaterilor.

În dimineața zilei fixată pentru începerea judecării procesului, m-am prezentat împreună cu asesorii col. Ciulea din cadrele M.F.A. și col. Demeter din cadrele M.A.I. la locul de pe str. Stirbei Vodă, unde s-a desfășurat apoi întreaga anchetă judiciară.

În prealabil, am stabilit cu procurorii care dintre întrebări să fie puse inculpaților sau martorilor de către completul de judecată și care de către cei 4 procurori.

Îmi amintesc că Șoltuțiu și cu Răpeanu au cerut insistent ca fiecare inculpat să fie judecat separat, independent de ceilalți inculpați și că aceștia să nu se mai întâlnească în tot cursul procesului.

Am procedat la audierea incul-

paților fiecare separat, dînd dispoziția ca fiecărui inculpat să i se citească la locul de deținere, respectiv camerele arestațiilor, părțile din interogatoriile celorlalți inculpați care se refereau la faptele lui.

Pătrășcanu a declarat în fața instanței, după ce și-a spus datele personale, că refuza să fie judecat de un tribunal militar, că refuza să fie apărat de către avocatul Paraschivescu-Balceanu, numit apărător din oficiu și că nu va răspunde la nici un fel de întrebări. Instanța a luat act de această declarație.

În cursul interogatoriilor, inculpații au răspuns la întrebările puse, dar nu au răspuns la alte întrebări puse separat de completul de judecată. Am fost avertizat prima dată prin telefon, apoi cînd m-am prezentat la Chișinevski spre a expune unele probleme, că sa nu mai pun alte întrebări deoarece incurc buna desfășurare a procesului. Nici martorul Tătărascu Gheorghe nu a răspuns la întrebările puse de tribunal, sub pretext că nu aude și a ținut să-și facă expunerea mai departe. Telefonc, Chișinevski mi-a spus să-l las în pace pe Tătărascu să vorbească- ceea ce a declarat că știe în legătură cu Pătrășcanu și ceilalți inculpați.

În cursul anchetei judiciare a intervenit mereu Șoltuțiu, cerînd suspendări de sedință, în timpul cărora eram pus să vorbesc la telefon cu Chișinevski, care îmi făcea observații și îmi dădea îndrumări asupra conducerii sedințelor. Martorii au fost audiați în prezența inculpaților la ale căror fapte se refereau în depozitiile lor.

17 aprilie 1954, ora 3: „sentința de condamnare la moarte a fost executată prin împușcare”, în Valea piersicilor, locul de execuție a condamnaților la moarte aduși de-a lungul anilor la această închisoare

După terminarea anchetei judiciare, am aminorat pronunțarea sentinței cu 2-3 zile. În acest timp, am deliberat împreună cu cei doi (aceiași) asupra culpabilității inculpaților - a pedepselor ce urma să li se aplice. Tov. Demeter a declarat de la început că el este pentru condamnarea la pedeapsa capitală a tuturor inculpaților. Tov. Ciulea era mai moderat, și îmi făcea impresia că nu-l prea interesează toată problema. Am ajuns apoi la o hotărâre comună în ceea ce privește condamnarea la moarte a lui Pătrășcanu, Kofler și Zilber sau Ștefănescu după cite îmi amintesc.

Am mers apoi la Chișinevschi cu proiectul de hotărâre, unde am găsit din nou pe Șolțuțiu. Am raportat că am adus proiectul de decizie, care cuprinde concluziile la care am ajuns completul de judecată. Fără să mai dorească să afle ce conține proiectul de decizie, Chișinevschi a spus că hotărârea este luată de către conducerea partidului și mi-a dictat pedepsele pe care trebuia să le pronunțăm.

Am redactat apoi dispozitivul deciziei și am condamnat pe inculpați la pedepsele dictate de Chișinevschi.

Sentința a fost pronunțată în ședință publică, fără prezența inculpaților, cărora le-a fost citită fiecăruia în parte de către un procuror și secretarul completului de judecată la locul de detenție. Îmi mai amintesc că inculpatul Calmanovici a cerut hirtie și creion pentru a scrie. Șolțuțiu s-a opus la satisfacerea cererii. Totuși, completul de judecată a aprobat-o și i s-a dat materialul. Nu știu ce a scris pe hirtie deoarece nu a predat-o tribunului.

După pronunțarea sentinței am fost chemați la Chișinevschi să ne spună că va trebui să judecăm în continuare și alte loturi și că după terminarea proceselor vom ține toți o ședință de analiză în care fiecare dintre noi va trebui să arate cum au decurs lucrările și să facă propuneri care să fie analizate pentru a fi aplicate în viitor.

Această ședință nu a mai avut loc. Nu cunosc motivele.

Peste câteva luni, la 25 octombrie 1967, Ilie Moiseșcu își mai amintea: „La acest proces așa s-a procedat: la fel ca la cei, ca la unguri. De fapt, Răpeanu, Șolțuțiu și alții au fost acolo pentru specializare. Ei îmi spuneau «să facem așa pentru că așa este bine». Au început dezbaterile. Bineînțeles că în cursul dezbaterii puneam întrebări la care unii din acuzați nu răspundeau. Atunci am fost chemat la Chișinevschi și mi-a spus să nu mai pun întrebări. La un moment dat am bătut în masă cu un

creion deoarece mă enervasem. Mi s-a făcut semn să suspend ședința. După ce am suspendat-o m-a chemat la telefon Chișinevschi și m-a întrebat de ce sint nervos, să mă potolească, și să merg mai departe. De aici, am tras concluzia că eram ascultat, urmărit pas cu pas. I-am spus lui Pătrășcanu că va avea un avocat din oficiu și că va fi apărat de Bălăceanu. La aceasta a răspuns: «Ți-l harul asta să mă aperi pe mine? Nu permit acest lucru». De fapt, acesta era omul care putea să vorbească două ore în șir fără să spună nimic (e vorba de Bălăceanu). După ce și-a terminat pledoaria a venit la mine și m-a întrebat: «Așa că am vorbit bine?». I-am răspuns: «Da, dar nu ai spus nimic». Sigur, martorii care n-au mers cum probabil au fost instruiți, de pildă Constanțe, l-am oprit de mai multe ori pentru că voiam să lămuresc cite ceva. Voiam să precizez că în legătură cu Snagovul nu vorbea; probabil că nu știa. După aceea, Tătarăscu când l-am pus o întrebare a spus că nu aude bine și atunci am suspendat din nou ședința și mi s-a spus să nu mai pun întrebări. Mi s-a spus chiar că orice fac, conducerea aude. Aveam în fața mea un aparat și după aceea m-am convins că se imprima și că discuțiile erau ascultate.

Sentința a fost pronunțată în dimineața de 14 aprilie 1954. În ziua de 16 spre 17 aprilie 1954, sentința a fost executată.

„La orele 1.30 am sosit la Penitenciarul Jilava, unde am găsit prezent pe lt. col. Bădică Ilie, comandantul Penitenciarelor, pe maior Savenco Ilarion, din partea autorității administrative, pe maior Cahane Moise, medic legist M.A.I., și pe cpt. Andronache Nicolae, comandantul plutonului de execuție.

La orele 2, adică cu o oră înainte de ora fixată pentru execuție, ne-am deplasat în celula condamnatului, încunostindu-l că a sosit timpul să expieze faptele săvârșite și întrebând fiind dacă are ceva de mărturisit sau vreo dorință ce l-ar putea fi îndeplinită, la care a răspuns negativ.

Executarea sentinței fiind fixată pentru astăzi 17 aprilie 1954 orele 3, a fost condus condamnatul Lucrețiu Pătrășcanu, sub escortă, la locul execuției unde a fost identificat.

După ce s-a făcut raportul de către comandantul plutonului de execuție, judecătorul asistent al Tribunalului Suprem, Colegiul Militar, a dat citire sentinței de condamnare care a rămas definitivă, oamenilor din plutonul de execuție.

Condamnatul Lucrețiu Pătrășcanu a fost condus la stilul exe-

cuteii, fiind legat la ochi, după care sentința de condamnare la moarte a fost executată prin împușcare, astăzi 17 aprilie 1954, orele 3.

După ce condamnatul a fost executat, medicul legist, maior Cahane Moise, a constatat moartea condamnatului prin împușcare, constatare verificată și de procurorul militar.

După aceasta, la orele 4, adică după o oră de la execuție, cadavrul condamnatului a fost predat comandantului Penitenciarului pentru a dispune înmormintarea lui, conform legii.

Drept pentru care am încheiat prezentul proces verbal de executarea sentinței Nr. 49 din 14 aprilie 1954, a Tribunalului Suprem, Colegiul Militar, în cinci exemplare, din care unul s-a predat administrației Penitenciarului Jilava, care are obligația să anunțe ofiterul stării civile al comunei Jilava, regiunea București, comunicând datele necesare pentru înregistrarea morții susnumitului în registrul stării civile, al doilea exemplar s-a predat autorității administrative, al treilea exemplar urmează a fi atașat la dosarul cauzei, și două exemplare se înaintează Ministerului Justiției și Ministerului Afacerilor Interne.

Prezentul proces verbal s-a semnat de noi, Procuror militar, comandantul Penitenciarului Jilava, medicul legist, reprezentantul autorității administrative, comandantul plutonului de execuție și de către judecătorul asistent.

Încheiat la Jilava, astăzi 17 aprilie 1954.

Urmează cele șase semnături: Răpeanu Grigore, Bădică Ilie, Cahane Moise, Savenco Ilarion, Andronache Nicolae, Varga Vasile.

După declarația altui martor prezent la Jilava, Lucrețiu Pătrășcanu a fost împușcat primul.

„Cu puțin timp înainte de arestarea lui (dar el știa de foarte mult timp că-l așteaptă ceva rău, dar în nici un fel nu se aștepta la ce a fost) Andrei (numele conspirativ al lui Lucrețiu Pătrășcanu) mi-a spus: «Chiar dacă așa sta și zece ani închis, așa accepta liniștit acești zece ani, pentru că știu că peste zece ani adevărul va fi mai puternic decât minciuna, lumina va străluci prin neguri».

Nu i-a fost dat să se bucur de aceste lumini” (Lena Constanțe, declarații la 1. XII. 1967, după îndeplinirea celor 12 ani de temniță grea).

Le-am cunoscut pe Lena Constanțe, pe Elena Pătrășcanu, pe Lilly Revetz, i-am cunoscut pe Gheorghe Tătarăscu și pe Gheorghe Safiano, i-am cunoscut pe profesorul Hugh Se-

ton-Watson și pe ambasadorul Ivor Porter. L-am văzut vorbind la Universitate pe Lucrețiu Pătrășcanu.

Nu credeam să ajungă ei și alții alții într-un asemenea proces lipsit nu numai de orice bază juridică și morală dar și de cea mai elementară inteligență umană.

Nu credeam după aceea să ajung să scriu despre acest proces și să o fac cu documente.

Istoria noastră contemporană are nevoie de cât mai multe dezvăluiri esențiale, singura modalitate de a așeza fiecare regim politic în racla sa. Nu aș putea în această ordine de idei să nu-l citez pe marele autor și pe marele sperjur al procesului Pătrășcanu, omul care a trăit tragedia fricii și a terorii până la capăt, omul care era poate cel mai opus, caracteriologic, lui Andrei — Belu Zilber care în *Monarhia de drept constituțional* are și această ironică analiză:

„([La noi] de întoarcerea la capitalism nu mai poate fi vorba. Nimeni nu mai așteaptă trupele americane, nimeni nu mai crede că acest regim are zilele sau lunile numărate, organizațiile contrarevoluționare compuse din bunici, părinți, mătusi și copii au dispărut, elevii de liceu de la Piatra Olt nu mai vor să construiască un submarin care să urce pe Dimbovița și să bombardeze Capitala, închisorile nu au deținuți politici, multe arestări ale Securității au fost destiinate, multe celule din cele rămase sunt goale și fiecare muritor are cel puțin câte un dosar la Securitate ori la Cadre adică tot la Securitate).

Ungaria și Polonia în 1956, Cehoslovacia în 1968, Polonia în 1970 sint însă dovadă că nu este vorba decît de o resemnare aparentă. La prima slăbire a aparatului executiv, mișcările de masă se dezlănțuie vulcanic, partidul unic se subiază, apar tot felul (de) organizații și tot felul de idei. Dubla sau multipla conștiință, atît de specifică acestor regiuni este, în realitate, expresia ipocriziei maselor, replică la ipocrizia conducătorilor.”

Cu ce rămîne autorul la capătul primei investigații istorice libere a „cazului” grupului Pătrășcanu?

1. Procesul Pătrășcanu a fost expresia cea mai pură și feroce a stalinismului românesc, în care sint implicate răspunderea politică a Biroului Politic al C.C. al P.C.R. și a secretarului său general, Gheorghe Gheorghiu-Dej, a celor ce au inițiat și autorizat în U.R.S.S. procesele din țările socialiste și deplasarea consilierilor pentru organizarea repressiunii, organele de interne și securi-

tate ca și de justiție militară.

2. Lucrețiu Pătrășcanu a fost și a rămas în timpul anchetelor și procesului un comunist. Nici istoricii, și nici el, cred, nu ar fi omis-o. El a dovedit însă și în aceste tragice împrejurări o forță umană, o ținută morală și intelectuală, o fermitate politică demne de o cunoscută apreciere făcută de el: era mai înțil român și apoi comunist. Orice analiză a istoriei României secolului XX și a vieții lui Lucrețiu Pătrășcanu nu poate face abstracție — în judecarea adevăratelor răspunderi — de ultimii săi șase ani de viață și de sfîrșitul lui.

3. Lichidarea lui Pătrășcanu face parte — după opinia mea — nu numai din seria proceselor intențate liderilor comunisti din fostele țări socialiste și din seria proceselor politice de repressiune ale totalitarismului timpuriu din România. Procesul și executarea lui Lucrețiu Pătrășcanu în aprilie 1954 este ultimul act din planul exterminării celor patru lideri politici care au inițiat — împreună cu monarhul și o serie de generali — actul de la 23 august 1944. Moartea tuturor celor patru — Maniu, Brătianu, Titel Petrescu, datorită închisorilor și Pătrășcanu împușcat — „reducerea la

zero a acțiunii ultimului rege al României, decesul (natural și previzibil) al generalului Constantin Sănătescu, grav bolnav, șeful primelor două guverne de după 23 august. 1944 — devin piese ale unui și aceluiasi dosar. Executarea lui Pătrășcanu pentru presupuse „crime contra păcii” în anul 1954 este argumentul forte al acestor teze expuse aici, în *Magazin istoric* pentru prima oară după analiza documentelor publicate. Cine a fost în spatele tuturor acestor acțiuni care au lovit puternic România? Fără îndoială, din motivele cunoscute (rivalități și miopie politică, lipsa oricăror norme de drept, aservirea față de puterea dominantă) Gheorghe Gheorghiu-Dej și Biroul Politic al C.C. al P.C.R. Ei vor trebui analizați și evaluați pentru întreaga lor acțiune politică din 1944-1956. Dar nu numai ei! Noi documente, noi mărturii, pe care le așteptăm de la arhive de stat și particulare, din țară și străinătate, ca și de la deținătorii de arhive personale ne vor duce desigur mai aproape de aflarea tuturor secretelor greu încercate istorii contemporane a României. ■

(Va urma)

Nou!... Nou!... Nou!...

Din februarie 1992 academicianul francez Alain Decaux își reia emisiunile TV care l-au făcut celebru. După ce a terminat de curînd o viață a lui Isus povestită copiilor și scenariul unui spectacol montat de Robert Hossein la Palatul Sporturilor din Paris, Alain Decaux a început să lucreze la o carte despre Voltaire.

Este extrem de instructiv cum a revenit istoricul cel mai popular din Franța la profesiunea sa, după ce timp de trei ani și jumătate a fost ministrul francofoniei în guvernul francez (vezi *Magazin istoric*, nr. 2/1990). În acest răstimp, președintele Mitterrand îl întreba citeodată după un consiliu de miniștri: — Vă interesează ceea ce faceți? La care Decaux răspundea — de regulă — da, fără a aminti că regretă imposibilitatea de a scrie. Pînă cînd anul trecut, la aceeași întrebare devenită rituală, el a răspuns: Mă interesează domnule președinte, dar sufăr. Dv. suferiți? De ce suferiți? — s-a avertat François Mitterrand. Sufăr pentru că nu scriu — a lansat academicianul. După o clipă de reflecție președintele Franței i-a spus: Atunci scrieți!

De cîteva luni, Alain Decaux a putut reveni la masa de scris și acum la emisiunile de TV, nu însă înainte ca François Mitterrand să-i fi decernat la 28 noiembrie 1991 Legiunea de onoare în gradul de cavalier pentru meritele sale în promovarea istoriei.

O stenogramă necunoscută

IULIU MANIU —

MARTOR ÎN PROCESUL

MAREȘALULUI

ION ANTONESCU

9 mai 1946: Sala de ședințe a Tribunalului Ilfov, din strada Știrbei Vodă. Asistența ume plină la refuz încăperii improprie, pentru un proces de asemenea anvergură. După citirea actului de acuzare și interogatoriul acuzaților, începe audierea martorilor propuși de apărare și de acuzare. Printre ei, nume de marcă ale vieții politice românești: Constantin I.C. Brătianu, președintele Partidului Național Liberal, George I. Brătianu, Iuliu Maniu, președintele Partidului Național Țărănesc...

În special această depoziție este așteptată cu un deosebit interes. Vor fi, față în față, conducătorul statului în intervalul septembrie 1940-august 1944, mareșalul Ion Antonescu și principalul reprezentant al grupărilor de opoziție din această perioadă, președintele P.N.T., Iuliu Maniu. La trecerea a aproape 46 de ani, se poate spune că, într-adevăr, momentul a fost copleșitor. Mai întâi, prin gestul de mare distincție și curaj al președintelui P.N.T., care, în sala tribunalului, a strins mina conducătorului de pină mai ieri al țării, aflat însă în acel moment în boxa acuzaților. Gest mult comentat și — cum avea s-o dovedească urmările — rău primit de autoritățile guvernante comuniste din România.

Dar depozitia a fost deosebita inainte de toate prin „duelul” de inalta valoare juridica dintre preşedintele P.N.T. şi Mihai Antonescu, premierul guvernului antonescian — profesor universitar de drept — aflat, şi el in boxa acuzaţilor; un duel tăios, avind drept scop punerea in evidenta a

lului Ion Antonescu și al principalilor săi colaboratori: „un moment prea grav din istoria neamului nostru” - după propria-i caracterizare.

unor aspecte ale guvernării antonescane abili oculte în rechiziții. S-au adus în discuție tratative, până atunci, doar bănuite, s-au năunțat poziții și afirmații, s-au ivit noi semne de întrebare în descifrarea mecanismului politic al evenimentelor cuprinse în perioada septembrie 1940-august 1944. În mare parte însă toate acestea au rămas între cei patru pereți ai sălii tribunalului. Autoritățile aflate în fruntea statului au avut „grijă” ca în rîndul opiniei publice să nu răzbată decît acele ecouri care puteau contribui la sporierea învinuirilor celor ce urmau să fie judecați. Din relațiile oficiosului național-țărănist Dreptatea, ca și din filmul documentar realizat cu prilejul procesului, se cunosc cîrmpele din această depoziție. Ne întrebăm totuși și azi de ce Dreptatea nu a publicat integral depoziția președintelui P.N.T.? Fără îndoială vor fi existat presiuni din partea cenzurii, dar și alte motive ce se cuvin analizate și interpretate.

Depoziția lui Iuliu Maniu, ca și celelalte făcute cu același prilej de alți lideri politici — martori la proces — a fost reprodusă în Procesul marii trădări naționale, editat chiar în anul 1946 de autorități, dornice să justifice acțiunea judiciară și asprele condamnări. Ulterior, depoziția a fost reluată în diferite lucrări consacrate procesului din mai 1946, apărute atât în străinătate, cit și în țară, după Revoluția din decembrie 1989.

Niciodată însă nici în lucrările românești, nici în cele străine — nu a văzut lumină tiparului textul

integral și autentic al depoziției, așa cum a fost stenografiat în sala tribunalului, de către grefierul procesului. Toate lucrările amintite au la bază textul cuprins în lucrarea editată în 1946, ciuntit și „prelucrat”, cum se va vedea, în vederea eludării unor afirmații, atenuării altora. Este drept, în unele articole s-a afirmat că textele publicate în aceste lucrări nu ar reproduce decât parțial depoziția președintelui P.N.T. Dar referiri mai concrete la părțile omise, precum și la motivele eludării lor lipsesc.

Lucrind la reconstituirea Procesului marelui Ion Antonescu în documente de arhivă (din care am publicat documente revelatoare în Magazin istoric, nr. 6/1991) am avut prilejul să identificăm dactilograma originală a depoziției președintelui P.N.T. — așa cum a fost consemnată de grefierul de ședință.

A urmat o firească comparație cu textul depoziției publicat în Procesul marii trădări naționale, precum și în lucrările ulterioare. Surpriza de proporții! Aveam să constatăm că între cele două texte — cel consemnat de grefier și cel publicat ca fiind „stenograma” audierii — existau mari deosebiri. Și nu în primul rând de stil, dactilograma grefierului cuprinzând, inerent, greșeli de redactare datorate vitezei cu care a fost retranscris textul, care trebuia semnat de martor; dincolo de aceste amănunte, „stenograma” grefierului vădea un stil adecvat procesului (formulări politicoase, îngrijite și cu respect față de ideea de justiție). Cele cuprinse în lucrările în care au reproduș-o, renunță, adesea, la formulele de politețe, uneori în contradicție cu cunoștințele juridice atât ale martorului cit și ale celui care, practic, deși acuzat, a condus chestionarul de depoziție — profesor universitar Mihai Antonescu.

Firește însă că nu acesta era aspectul cel mai important pe care îl releva stenograma grefierului. Era vorba, mai ales, de pasaje întregi vizind aspecte esențiale ale depozițiilor: atitudinea acuzaților și a martorului asupra problemelor Basarabiei și Bucovinei, precizarea unor amănunte privind legăturile stabilite atât de opoziție cit și de guvernul antonescian cu reprezentanți ai Aliatilor în vederea scoaterii României din război, momente legate de pregătirea și desfășurarea actului de la 23 august 1944. Într-un cuvânt aspecte esențiale pentru reconstituirea adevărului istoric din perioada celui de-al doilea război mondial, cit și pentru crearea unei imagini complete asupra procesului din 1946.

Desigur, dacă ne amintim canoanele politice și ideologice comuniste, absența paragrafelor respective din lucrarea asupra procesului din 1946 apare explicabilă. Se făceau, în întrebări sau în unele din răspunsurile eliminate, aprecieri privind caracterul necesarmente determinat de interese naționale ale primei etape a participării României

la război, subliniindu-se drepturile inalienabile românești asupra teritoriilor Basarabiei, Bucovinei de Nord și ținutului Herței, smulse brutal și ultimativ din trupul țării la 28 iunie 1940, în baza protocolului secret al Pactului de neagresiune germano-sovietic (Magazin istoric, nr. 12/1989); se afirmau, de asemenea, adevăruri privitoare la trecerea unor notorii membri ai Gărzii de fier în rîndurile partidului comunist (afirmație ce a stîrnit vehementul protest al acuzatorului public Dumitru Săracu). Se evidențiau, de asemenea, eforturile depuse de anumite cercuri din preajma marelui Ion Antonescu în vederea scoaterii României din război, ca și atenuării condițiilor unui armistițiu absolut necesar, dar care se vădeau catastrofale. Evident că asemenea subiecte nu și-au putut găsi locul într-o lucrare cu pronunțat scop propagandistic, de acuzare a regimului antonescian și a politiciii marelui și colaboratorilor lui, în condițiile în care țara se afla sub regim de armistițiu, cu un mare contingent de trupe străine — sovietice — pe teritoriul ei. Ele au fost eliminate deci, cu bună știință, de către cenzorii comunisti la alcătuirea lucrării Procesul marii trădări naționale. Dar ele lipsesc — mai puțin explicabil — și din lucrările ulterioare, străine sau românești, deși, cum rezultă din compararea textului din acestea cu acela din Procesul marii trădări, rezultă unele diferențe. Va mai fi existat încă o „stenogramă”, decit aceea oficială? Din păcate, lucrările respective nu furnizează nici o informație în acest sens.

Tocmai în acest spirit, al redării obiective a adevărului istoric, așa cum am reușit să-l desprindem din documentele cu caracter oficial (așa cum este, între altele, și stenograma din ședința a audierii lui Iuliu Maniu) reproducem acum o serie de fragmente cuprinzind părți omise, deci inedite, din depoziția liderului Partidului Național Țărănesc, la acest moment politic deosebit de grav din primăvara anului 1946. O facem cu credința că același proces de cenzurare, deci de omitere intenționată a unei părți a adevărului, l-au cunoscut și alte depoziții (ale martorilor sau ale acuzaților), chiar dacă acestea, neidentificate deocamdată în arhive, nu pot fi analizate. Dovada (prin existența stenogramelor integrale a depoziției lui Iuliu Maniu) a fost, în fond, făcută lată în continuare, citeva fragmente din depoziția lui Iuliu Maniu, așa cum a fost ea înregistrată de grefier (și contrasemnata de martor), la procesul marelui Ion Antonescu — document ce vede în această formă pentru prima dată lumina tiparului — depoziție ce poate fi considerată ca una din „piesele grele” în analiza desfășurării istoriei contemporane a României.

Marcel D. CIUCĂ,
Gheorghe DAVID

M. Antonescu: Domnule președinte, dacă dl. Maniu a știut că România începe războiul împotriva Uniunii Sovietice?

I. Maniu: Nu. Am cetit în gazete.

M. Antonescu: Dacă își amintește dl. Maniu că l-am vizitat pe d-sa chiar eu în ajunul războiului?

Președintele: Dacă acuzațul Mihai Antonescu v-a făcut

o vizită în ajunul războiului?

I. Maniu: Nu. Dl. Ministru Antonescu a avut bunăvoința să mă cerceteze o singură dată, la o dată mult mai târzie, în plin război, pentru o altă chestiune. Dar înainte de războiul cu Rusia, nu m-am întâlnit nici cu d-sa, nici cu mareșalul Antonescu, și nu am stat de vorbă în această privință.

M. Antonescu: Nu-și amîn-

tește totuși, dl. președinte Maniu, că s-a discutat chiar la d-sa în casă, înainte de intrarea în război, eventualitatea unei colaborări pentru un guvern ce urma să fie constituit, tocmai în vederea intrării în război, guvern care urma să se realizeze și prin participarea unor anume persoane foarte apropiate de dl. Maniu, care urmau să intre în guvern?

I. Maniu: Nu au avut loc astfel de conversații politice. N-am fost consultat înainte. N-am discutat cu d-sa despre intrarea în război și nici despre formarea unui guvern, nici înainte și nici după declararea războiului. Cu desăvârșire inexact.

M. Antonescu: Dacă nu-și amintește totuși că l-am vizitat pe d-sa în timpul războiului, întrucât eu, după o discuție pe care o avusesem cu dl. mareșal Antonescu, am propus d-lui I. Mihalache intrarea în guvern, și atunci dl. Mihalache m-a îndreptat la dl. Maniu, spunându-mi foarte sincer că a făcut cîndva o greșală și nu ar voi să o repete și de aceea crede că este bine să mă adresez d-lui Maniu, pentru a vedea care este părerea d-sale.

I. Maniu: Da. Este adevărat că dl. Mihalache mi-a comunicat că a fost invitat să intre în guvern, chiar ca vicepreședinte, ceea ce a refuzat de la început; ne-am sfătuit cu dl. Mihalache, ca de obicei, ca prieteni, și confirmînd atitudinea d-sale, am hotărît ca nici d-sa și nici nimeni dintre noi să nu intre în guvern.

M. Antonescu: Dacă dl. Maniu își reamintește că a discutat totuși cu mine problema războiului și dînsul a spus că preferă să rămînă cu o rezervă politică?

I. Maniu: Am vorbit ulterior despre aceasta și i-am arătat d-lui Antonescu că este o profundă greșală ca noi să purtăm un război cu Rusia Sovietică. Am mai adus și mai tîrziu în discuțiunea chestiunea războiului și am arătat în mod consecvent că sînt categoric în contra unui războiu, așa zis „sfînt”, în contra Uniunii Sovietice.

M. Antonescu: Dacă dl. Maniu a aprobat războiul pentru reluarea Basarabiei și Bucovinei de Nord?

I. Maniu: Am fost categoric împotriva unui războiu contra Rusiei Sovietice. Dar din moment ce războiul s-a produs, am fost pentru ocuparea Basarabiei și Bucovinei de către armata română. Basarabia a fost și este pămînt românesc. Părerea mea, care de altfel

nu mi s-a cerut, a fost ca, spre a se evita ocuparea acestui pămînt de către trupele germane, ceea ce ar fi fost împreunată cu multe neajunsuri să fie reluată de români. Era clar, față de situația din Europa, din acel moment, că în prima fază a războiului Germania va avea succese și ar fi fost periculos ca să pună mîna pe Bucovina și Basarabia.

M. Antonescu: Pe de o parte, dl. Maniu spune că era de părere să nu se facă război, pe de altă parte să reluăm Basarabia... Crede maritorul că trebuia făcut război pentru Basarabia și Bucovina?

I. Maniu: Raționamentul meu a fost următorul: Basarabia și Bucovina nu puteau fi reluate prin război, nici printr-o acțiune diplomatică, fără acordul Rusiei Sovietice. Dar față de eventualitatea că aceste provincii să fi fost ocupate de nemți, era de preferat să le ocupăm noi.

M. Antonescu: Dacă bine a făcut mareșalul că a ocupat Basarabia și Bucovina, înseamnă că a făcut bine intrînd în război.

I. Maniu: Sub nici un cuvînt n-aș putea spune că România a făcut bine intrînd în război contra Rusiei Sovietice. Chestiunea trebuia rezolvată prin înțelegere cu guvernul sovietic.

M. Antonescu: Dacă dl. Maniu soțotește că guvernul a făcut bine ce a făcut și dacă crede că este drept și potrivit ca mareșalul Antonescu și cu acuzații care se găsesc în boxă, astăzi, să fie considerați ca singurii cari pot fi învinovați de această politică?

I. Maniu: Nu am spus niciodată că ei au făcut bine ceea ce au făcut, deci ei sînt singurii vinovați, pentru că au pus mîna pe putere, n-au întrebat națiunea, nu s-au consultat cu nimeni și deci au procedat în mod dictatorial, ceea ce este necorespunzător și din punct de vedere internațional.

M. Antonescu: Avînd în vedere, după cum dl. Maniu a spus aici, că d-sa a înțîlnit de

mai multe ori pe mareșalul Antonescu înainte de septembrie, că a căzut de acord asupra formării unui guvern, fără a stabili cine era să fie primul-ministru; iar după ce mareșalul a venit la putere și după ce dl. Maniu a avut convorbiri cu d-sa, l-a sprijinit, nu numai printr-un acord pasiv, dar [și] printr-o colaborare activă — ceea ce dl. Maniu o numește ca o colaborare prin experti — și ceea ce înseamnă că anumiți partizani ai d-lui Maniu trebuiau să intre în administrația mareșalului Antonescu; că dl. Maniu spune că politica d-lui mareșal Antonescu în 1940 era făcută în interesul României, cum explică oare răspunsul d-lui Maniu la întrebarea pusă de mine, adică faptul că el consideră pe mareșalul Antonescu și pe ceilalți acuzați din boxă ca pe singurii vinovați?

I. Maniu: Pentru că și-au luat răspunderea, pentru că au condus armatele greșit și pentru că atunci cînd noi am protestat împotriva acestei politici, prin diferite memorii și prin diferite întruniri publice, n-au ținut seama de protestele noastre.

M. Antonescu: Este foarte greu pentru mine și nu aș vrea să apară că insist asupra chestiunii, deoarece însă este o chestiune importantă, deoarece dl. Maniu a jucat un mare rol în România și a sperat să joace un mare rol în viața politică — nu numai pentru luminarea opiniei publice — aceasta căzînd asupra d-sale — dar și pentru luminarea Curții, cît și pentru stabilirea propriei noastre răspunderi, vă rog a-mi îngădui să-l întreb pe dl. Maniu să ne spună cum se face că d-sa afirmă că politica făcută de mareșalul Antonescu trebuia să fie făcută, pentru că era în interesul țării, iar, pe de altă parte, spune că a protestat împotriva acestui lucru?

I. Maniu: Da, pentru că o politică se poate face bine și se poate face rău și cea mai bună intențiune politică poate să se traducă în fapt printr-o rea conducere, în

crimă. Nu am spus nici aici și nicăieri că politica d-lui mareșal Antonescu trebuia făcută, dimpotrivă am condamnat-o totdeauna.

M. Antonescu: Dacă dl. Maniu, a aprobat ca în 1941 să se schimbe ceea ce se făcuse în 1940, atunci ce crimă...

I. Maniu: Nu am aprobat. De altfel nici o ocazie nu am avut să aprob, nefiind întrebat.

M. Antonescu: Pus în fața unui astfel de răspuns, nu voi mai continua cu această chestiune. Aș vrea să știu dacă dl. Maniu recunoaște că după 22 iunie 1941 a fost continuu informat despre acțiunea diplomatică pe lângă aliați, pe care am dus-o ca ministru de externe în această perioadă și dacă l-am pus în cunoștință cu textele telegramelor și informațiilor diplomatice?

I. Maniu: Într-adevăr, am fost informat despre anumite tratative politice pe care dl. ministru le ducea cu ambasadorul Statelor Unite la Madrid.

M. Antonescu: Dacă își amintește dl. Maniu, fiindcă este vorba de Madrid, că mi-a propus să trimit pe dl. dr. Mănuilă, care cunoștea pe ambasadorul american de la Madrid, pentru ca să stabilească d-sa această legătură?

I. Maniu: Este adevărat că cu această ocazie l-am sfătuit pe dl. M. Antonescu să-l întrebuințeze pe dl. Sabin Mănuilă, care nu este membru al partidului nostru, ci directorul general al Statisticii, pentru conversațiile cu ambasadorul Statelor Unite la Madrid.

M. Antonescu: Dacă recunoaște dl. Maniu că în această perioadă a obținut de la mine trecerea peste granița a unui reprezentant la Cairo, care să trateze posibilitatea viitoare a ieșirii României din război?

I. Maniu: Lucrurile s-au petrecut astfel: de la început eu am dus o acțiune internațională, foarte intensă, pentru a informa lumea din afară, pe de o parte, iar pe de altă parte pentru a înlesni ieșirea

României din război. Un loc de frunte în aceste legături, pe care reușisem să le realizăm, era Cairo, unde se găsea un sediu diplomatic pentru Răsărit al Națiunilor Unite. M-am hotărât să-l rog pe principele Știrbey, să meargă la Cairo. Principele Știrbey s-a învoit însă cu condițiunea ca eu să-i dau o scrisoare, prin care să se constate că dinsul merge ca emisarul meu. Pentru a obține plecarea d-lui Știrbey, am trimis d-lui mareșal Antonescu telegrama primită de mine, de la generalul Wilson, pentru ca să fie informat. Și totodată l-am rugat, printr-o terță persoană, să binevoiască a ușura ieșirea din țară a principelui Știrbey, dându-i viza de ieșire. Mareșalul Antonescu a avut amabilitatea și patriotismul ca să facă aceasta, iar prințul Știrbey a putut pleca la Cairo. Iar mai târziu, având însărcinarea să mai trimit un consilier d-lui Știrbey, l-am indicat pe dl. Vișoianu, căruia dl. mareșal Antonescu, de asemenea, a avut bunătatea a-i înlesni ieșirea din țară.

M. Antonescu: Domnule Președinte, binevoiți a-l întreba pe dl. Maniu dacă a primit nu numai concursul pentru plecarea acestor delegați, ci dacă recunoaște că i s-au transmis și rezultatul tratativelor de armistițiu, trimise de Știrbey și venite prin Legațiunea noastră din Ankara?

I. Maniu: În ceea ce privește tratativele și rezultatul lor, nu am primit de la Ministerul de Externe nici o înștiințare de care, de altfel, nici nu aveam nevoie, tratativele dirijate de mine, având legătură directă secretă cu Cairo. În schimb, am trimis eu d-lui ministru unele telegrame, ca să fie informat despre ceea ce se petrece, ca nu cumva să fie sabotate tratativele ce se duceau la Madrid. Era o chestiune de loialitate.

M. Antonescu: Este un fapt cert, care poate fi stabilit, că Legația de la Ankara a transmis condițiile de armistițiu venite de la Cairo.

I. Maniu: Cam la ce dată?

M. Antonescu: Cred că la

sfârșitul lui aprilie sau în mai 1944. Ele purtau mențiunea: pentru dl. mareșal Antonescu și dl. I. Maniu. Ele au venit prin Ministerul de Externe, prin cifru. Dacă l-am transmis d-lui Maniu și a primit d-sa aceste condiții venite prin ministerul nostru de externe? Probabil le va fi primit dl. Maniu și pe altă cale, fiindcă d-sa avea mijloace de comunicație directă, iar eu nu am avut mijloace de comunicație directă.

I. Maniu: Vă rog formulați-vă întrebarea mai clar.

M. Antonescu: Voi face aceasta. Cu aprobarea mareșalului Antonescu am facilitat plecarea d-lui Știrbey și d-lui Vișoianu și am pus la dispoziția d-lor tot ce aveau nevoie acolo. După aceasta nici mareșalul Antonescu, nici eu nu am mai fost informați de ceea ce se petrecea acolo. Singurul lucru pe care l-am auzit de la Maniu a fost: „Voi reveni în curând asupra acestei chestiuni...”

Președintele: Formulați întrebarea!

M. Antonescu: Dl. Maniu a venit să mă vadă. D-sa nu mi-a dat nici o informație în legătură cu tratativele, dar, la un moment dat, mi-a spus că deține unele informații, care îl fac să fie pesimist. Acesta este singurul lucru pe care mi l-a spus. Voi reveni asupra acestor lucruri. În sfârșit, eu nu am fost informat asupra activității d-lor Știrbey și Vișoianu, nici de la dl. Maniu nu am mai aflat nimic. Tot ce am primit au fost condițiile de armistițiu transmise prin ministrul nostru de la Ankara, purtând mențiunea: „pentru mareșalul Antonescu și dl. Maniu”. Eu am predat aceste condiții mareșalului Antonescu, care i le-a transmis d-lui Maniu. Dl. Maniu își reamintește de asta?

I. Maniu: Eu cu dl. ministru Antonescu nu am fost în legătură directă. Comunicam prin prietenii d-sale, dar corespondență directă nu am avut. Eu am avut însă legătură constantă, aproape zilnic, pe calea undelor, cu Cairo, prin d-nii Știrbey și Vișoianu. În urma tratativelor

care se duceau, am fost înștiințat direct, la 13 aprilie 1944, că ni s-au stabilit definitiv condițiile preliminarie ale armistițiului. Înștiințarea am primit-o nemijlocit, prin radiotelegrafistul meu. În urma acestui lucru am avut plăcerea să-l întâlnesc pe dl. ministru de Externe într-un loc neutru și i-am adus într-adevăr la cunoștință că s-a făcut un preliminarium de armistițiu, cu ambasadorii Angliei, Americii și Rusiei. I-am schițat în linii generale acest preliminarium de armistițiu, realizat prin emisarii mei. Nu am avut cunoștință și nici pînă azi nu am auzit, nici dl. Vișoianu și dl. Știrbey nu mi-au spus, nimeni nu mi-a spus, că guvernul să fi reușit să facă și el un preliminarium de armistițiu.

M. Antonescu: Își aminteste dl. Maniu că nu numai într-o casă neutră, dar chiar la Snagov, l-am văzut pe d-sa, de mai multe ori, și chiar la cererea d-sale, făcută prin d-na sau dl. dr. S. Mănuilă, și dacă își aminteste că l-a văzut și pe mareșalul Antonescu chiar la mine în cameră? Recunoaște că atunci l-am informat că duc tratative

directe de armistițiu cu Uniunea Sovietică prin Stockholm și că primisem unele informațiuni de la d-na Kolontay, care erau de natură optimistă, și că d-sa mi-a spus: „Eu, din contră, am primit știri descurajante de la Cairo”. Își aminteste de toate acestea?

I. Maniu: Despre tratativele care se duceau la Stockholm, prin d-na Kolontay, știam, dar dl. ministru nu m-a informat. Eu, de altfel, aveam legăturile mele proprii cu d-na Kolontay, care era ministrul Rusiei la Stockholm. Și le duceam prin intermediul unui prieten al meu din București și printr-un alt prieten al nostru de la Stockholm. Cel din urmă a vorbit de mai multe ori cu d-na Kolontay despre armistițiu.

Adevărat este că de preliminarium făcut la Cairo n-am fost mulțumit, din două motive: primul era de ordin formal, și anume prevederea stabilită la cererea ambasadorului sovietic ca textul definitiv al armistițiului să fie semnat la Moscova, nu la Cairo, cum ceream noi. Dar

această împrejurare prezenta însemnate dezavantajii, căci delegația noastră nu putea ajunge la Moscova decît după ruperea frontului, adică după ce obligațiile României erau îndeplinite, în vreme ce aliații rămîneau să-și îndeplinească obligațiile din armistițiu numai după semnarea lui și după ocuparea întregului nostru teritoriu.

Al doilea era prevederea care stabilea frontiera de la Est, despre care eu ceream ca să nu formeze obiectul armistițiului, ci al Conferinței de Pace.

Dl. Mihai Antonescu mi-a comunicat legăturile ce le avea la Stockholm. Nu m-am interesat mai îndeaproape de ele, fiindcă aveam eu direct informații și legăturile mele.

Este adevărat că am avut convorbiri cu d-sa într-o casă particulară din București și apoi la Snagov, la dl. mareșal. Informațiile d-sale nu ar fi prezentat însă ceva nou pentru mine, deoarece aveam și eu legături cu d-na Kolontay. Desigur că mă interesa tot ce privea acest armistițiu. Cum să nu mă intereseze? ■

COPERTELE

① ④ În urmă cu 500 ani, Cristofor Columb descoperea Lumea Nouă, revoluționînd istoria omenirii prin întîlnirea civilizațiilor europene și americane: emblema celebrului explorator și monumentul său din orașul Huelva (coperta 1); Traseele celor patru călătorii ale lui Columb (în medalion, emblema aniversării) și corabiile sale, în drum spre Lumea Nouă — pictura (Cristofor Columb — o călătorie de cinci secole, p. 37)

② Icoane basarabene din veacul trecut (Patru mănăstiri din Basarabia, p. 40)

PLANSELE

① ② ③ ④ Desene inedite datorate lui Carol Isler (vezi și rubrica **Dialog cu cititorii** de la p. 94 a acestui număr) care, la mijlocul veacului trecut, vizitînd mănăstiri și locuri istorice din Tara Românească, a consemnat în caietul său de desen (păstrat astăzi la Cabinetul de stampe al Academiei Române) imagini evocatoare ale unui bogat trecut. **Planșa 1.** Cetatea lui Negru Vodă de la Poienari (sus) și palatul familiei Toma Cantacuzino de la Filipești de Pădure; **Planșa 2.** Antonie voievod și Neagoe voievod, după o frescă de la mănăstirea Tîrșor (stînga sus), intrarea mănăstirii Brebu (dreapta sus) și mănăstirea Dealu (jos); **Planșa 3.** Matei Basarab cu soția (frescă de la Brebu; stînga sus) și Constantin Brîncoveanu împreună cu doamna sa (Tîrșor; dreapta sus); mănăstirea Aninoasa; **Planșa 4.** Ruine romane la Celei-Corabia (sus); spătarul Toma Cantacuzino, împreună cu soția și copiii (mănăstirea Poiana) (Brîncoveanu și stolnicul Cantacuzino în corespondență diplomatică inedită, p. 15)

ALBUM ISTORIC INEDIT

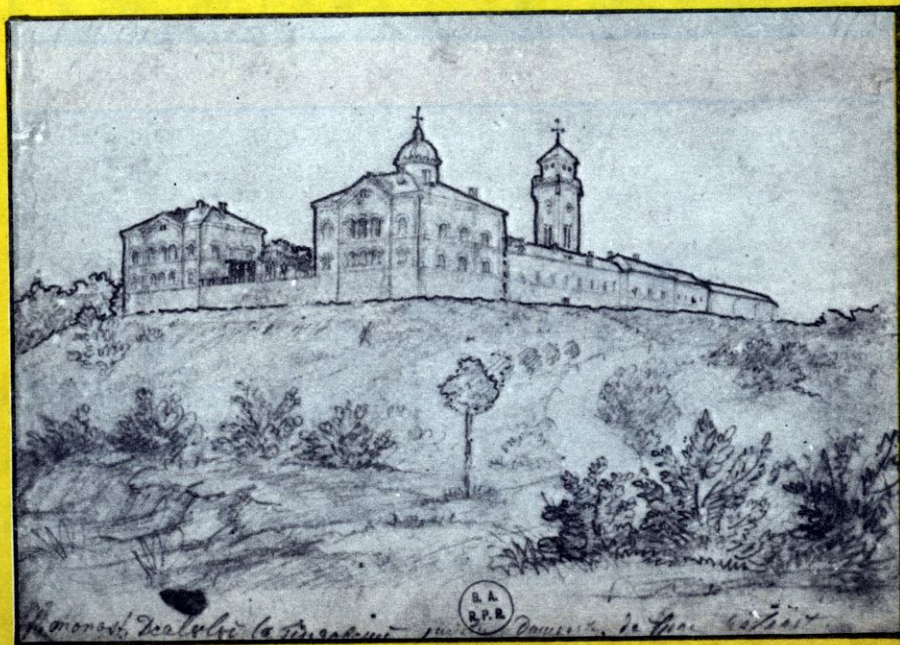
*Cetatea lui Agre roata pe' Dambesti
subita Dambesti.*

*Am spumata colata
Dambesti aia Dore.
Pa se bea opei ust
usa se ar mai stana,
asa us de mai Dure.*

Cetatea Agre

*Palatul pile familiei lui Iacov Toma la Dambesti la fl. Dore
de Dambesti*

Reluăm, la solicitările și sugestiile nenumăraților cititori ai revistei noastre, concursurile Magazin istoric.

Le reluăm în aceste momente când ne pregătim, cititori, colaboratori și redacție, să aniversăm primul sfert de veac din existența Magazinului istoric, care și-a început drumul său în lume în aprilie 1967. Un drum deloc ușor, în condițiile regimului totalitar înălțat din viața țării în decembrie 1989, dar un drum marcat și de multe realizări și împliniri, de bucurii și satisfacții, alit pentru revistă, cit și pentru cititorii ei. Precum și pentru noi, cei care, lună de lună, pregătim un nou număr. Am făcut-o, atunci în condițiile grele ale dictaturii, o facem cu atât mai mult acum în condițiile reinstaurării libertății și democrației în țară, cu certitudinea mereu reinnoită că între redacție și cititorii noștri s-au statornicit, de mulți ani, trănice legături de înțelegere, de colaborare, și de sprijin.

Iată tot altfel motive ce ne-au determinat să nu renunțăm la tradiția concursurilor Magazin istoric — mult apreciate și solicitate de cititorii noștri — și să le reluăm, deci, în aceste momente aniversare ale existenței revistei. Le reluăm, desigur, în condițiile în care revista apare acum în libertate deplină, fără nici una dintre îngrădirile sau constrîngerile tematiche, care se răsfrîngeau, până nu de mult, și asupra concursurilor Magazin istoric. Le reluăm, însă în împrejurări materiale și mai ales financiare dificile, străduindu-ne totuși, să le mărîm atractivitatea și interesul prin noi formule de prezentare, prin diversificare tematică, printr-un sporit apel la colaborarea cititorilor noștri. (De altfel, avem în proiectele noastre și organizarea unui concurs ale cărui întrebări să fie alcătuite numai și numai de cititori.)

Această primă ediție a concursului Magazin istoric este alcătuită din 25 de întrebări, repartizate în trei serii, care vor fi publicate în nr. 2,3,4/1992 ale revistei. Cele

25 DIN 25

25 de întrebări sînt formulate pe baza celor 25 de numere ale revistei, serie nouă, apărute începînd din ianuarie 1990 și pînă în ianuarie 1992. Deci, 25 de întrebări din 25 numere Magazin istoric — serie nouă.

Înainte de a prezenta prima serie de întrebări, facem cîteva precizări:

— Răspunsurile vor fi scrise, cit mai citeț, pe o singură față a unei coli de hîrtie, păstrîndu-se gruparea seriilor (I,II,III) și, în cadrul fiecărei serii, ordinea întrebărilor.

— Pe aceeași pagină cu răspunsurile rugăm a se trece și următoarele:

- nume și prenume
- adresă (oraș, stradă, bloc, apartament)
- profesia
- de cînd citește Magazinul istoric.

Întrebările, după cum se va vedea, sînt de mai multe tipuri: pentru unele, se solicită ca răspunsul să fie formulat de către concurenți; pentru altele, se cere identificarea răspunsului corect din trei variante, a,b,c, menționîndu-se doar litera care corespunde variantei considerate corectă; în fine, alte întrebări necesită alegerea unor „perechi” de răspunsuri. Concurenții sînt rugați, de aceea, să citească cu mare atenție formularea întrebărilor indicînd doar o variantă de răspuns, aceea pe care o consideră corectă. Nu se iau în considerare rectificările ulterioare.

— Răspunsurile vor fi trimise, toate o dată, într-un plic, pe adresa redacției, Intr. Ministerului, nr. 2, Oficiul poștal București, C.P. 1—702, cu mențiunea pentru con-

curs.

— La foaia cu răspunsuri vor fi atașate și cele trei taloane ale concursului, care vor fi publicate în numerele 2,3 și 4/1992 ale revistei, odată cu întrebările.

— Ultimul termen de expediere a răspunsurilor este 15 mai 1992 (data ștampilei poștale).

— În caz că numărul concurenților care au dat răspunsuri exacte la toate cele 25 de întrebări este mai mare decît al premiilor, desemnarea cîștigătorilor se va face prin tragere la sorți publică.

— Concurenții care atașează la răspunsurile lor mai multe seturi de taloane participă de mai multe ori la tragerea la sorți, proporțional cu numărul seturilor de taloane trimise.

Vă dorim mult succes la această primă ediție a concursului Magazin istoric — serie nouă, 25 din 25.

Iată acum lista premiilor:

Premiul I — 6 000 lei

Premiul II — 3 premii în valoare de cîte 4 000 lei fiecare.

Premiul III — 6 premii în valoare de cîte 2 500 lei fiecare.

Mențiuni — 10 abonamente pe 1 an la Magazin istoric.

De asemenea, vor fi acordate 3 mențiuni speciale, constînd într-un tablou pe pînză, o lucrare de grafică și, respectiv, o icoană pe lemn, toate trei ale pictorului Dumitru Tecuci Păltineanu, donate de doamna Marsilia Tecuci Păltineanu, din București.

Mulțumind pentru donația făcută, precizăm că aceste mențiuni speciale vor fi acordate tot prin tragere la sorți.

NON WIN

PRIMA SERIE DE ÎNTREBĂRI

1. În imagine — /unul dintre monumentele ridicate în memoria eroilor Revoluției române din decembrie 1989.

În care oraș se află?

- a) Galați
- b) Sibiu
- c) Timișoara

2. La 1 ianuarie 1847, N. Bălcescu formula astfel ținta unică a luptei revoluționare: „Unitatea națională a românilor. Unitate mai întâi în idei și în simțăminte, care să aducă apoi cu vremea unitatea politică”

El lansa, totodată, o întreprindere la Revoluției viitoare.

Care este aceasta?

3. În urma dictatului de la Viena din august 1849, profesorii și studenții Universității din Cluj s-au refugiat la Sibiu. Deschizând cursul său universitar, Lucian Blaga rostea următoarele: „Până ieri am fost o țară mare, din punct de vedere etnic și geografic; astăzi suntem o țară mult mai mică. Totuși ni s-a dat să trăim

douăzeci de ani în orizontul unei țări largi, aproape împărătești. Acest orizont care de pe pământ s-a retras în inima noastră, îl purtăm în noi ca orizont viu și neuitat...” Este țara din inima noastră...

Cum continuă citatul?

4. Între monumentele Capitalei distruse în anii dictaturii comuniste, s-a aflat și acest grup statuar (foto dreapta), dedicat unui reprezentativ om politic român.

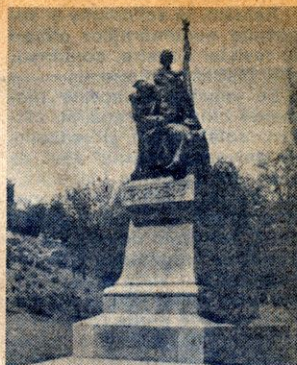
Menționați unde se afla amplasat monumentul.

- a) Piața Romană
- b) Piața Universității
- c) Piața Națiunii

5. Cunoașteți unde s-a dat cea mai mare bătălie pur navală din istorie?

6. Acest cavaler medieval ține într-o mână un obiect pe care l-a împrumutat dintr-un alt număr al revistei.

Șiți din care număr?

7. Dintre următoarele personalități istorice, care au fost perechiile contemporane între ele?

Vasile cel Mare, Shakespeare, Miron Costin, Leonardo da Vinci, Petru cel Mare, Mihai Viteazul, Ion Budai Deleanu, Dimitrie Cantemir.

TALON DE PARTICIPARE

TALON DE PARTICIPARE

TALON DE PARTICIPARE

TALON DE PARTICIPARE

TALON DE PARTICIPARE

TALON DE PARTICIPARE

TALON DE PARTICIPARE

8. La 15 august 1871, la Putna, a avut loc sărbătorirea a 400 ani de la înființarea mănăstirii, manifestare organizată de M. Eminescu și I. Slavici, la care au participat reprezentanți ai românilor de pretutindeni, ctitoria lui Ștefan cel Mare fiind — după cum aprecia un istoric prezent la această mare sărbătoare — „un centru pentru toți de același neam”.

Cui aparțin aceste cuvinte?

- a) Gr. Tocilescu
- b) M. Kogălniceanu
- c) A. D. Xenopol

9. În fața porții Elisabeta, din Sibiu, veacului trecut, se află și o pereche de țărani care doar prin trucaj au ajuns în acest desen.

Din ce ținut vin ei?

- a) Bucovina
- b) Banat
- c) Oltenia

10. Prin diferite calcule ale dimensiunilor camei Gonzaga se obțin datele principalelor evenimente din istoria primilor suverani egipteni din dinastia Ptolemeilor, dinastie care a domnit între 305 și 20 î.e.n.

Sînt oare corecte toate afirmațiile de mai sus?

- a) Da
- b) Nu

fundația culturală magazin istoric

Este pentru noi o mare, o foarte mare bucurie că ne-am putut îndeplini promisiunea de a crea Fundația Culturală Magazin istoric.

Vă aducem la cunoștință, stimați cititori, că în preajma aniversării celor 25 de ani de existență a revistei, prin hotărârea judecătorească nr. 750 a sectorului 1 București, din 23 decembrie 1991, Fundația a luat ființă în conformitate cu legislația română (Legea nr. 21 din anul 1924), prin înscirarea în registrul persoanelor juridice nepatrimoniale, de drept privat. Fundația se constituie ca instituție cultural-istorică, științifică și editorială. Fundația este neguvernamentală, fără caracter politic, cu caracter nepatrimonial (non profit). Patrimoniul Fundației se constituie din donații, subvenții, contribuții, legate, fonduri obținute în țară și din străinătate, din activități proprii și din orice alte mijloace prevăzute de lege în acest sens.

Statutul integral ca și numele membrilor fondatori le veți putea cunoaște din nr. 3 și 4/1992 ale revistei noastre.

Pînă atunci, vă rugăm să vă notați numărul de cont al Fundației Culturale Magazin istoric: 45.10.055.000.7 (în lei) și 47.21.055.300.2 (în valută), Banca Română de Comerț Exterior, Calea Victoriei nr. 22-24, sector 3, București. Împreună cu revista, Fundația va fi prietenul Dumneavoastră, al iubitorilor de istorie.

La rîndul nostru, așteptăm donațiile Dumneavoastră, în prezent avînd de făcut față extraordinarelor presiuni a prețului de cost al revistei care depășește cu mult cel 50 de lei cu cît se vinde revista. Fundația Culturală Magazin istoric vă așteaptă contribuțiile! De la 10 lei la 10.000.000 lei. De asemenea, pot fi făcute orice fel de donații, subvenții și contribuții în orice valută liber convertibilă în conturile menționate mai sus.

Toate trimerile se pot expedia printr-un simplu mandat postal, ordin de plată sau CEC internațional pe adresa: B.R.C.E., Calea Victoriei 22-24, sector 3, București sau la sediile Băncii Române de Comerț Exterior din țară, tot în conturile nr. 45.10.055.000.7 (lei) și nr. 47.21.055.300.2 (valută), ambele cu mențiunea pentru Fundația Culturală Magazin istoric.

Scopul acestei instituții este în folosul Dumneavoastră, stimați cititori, și în primul rînd pentru continuarea apariției revistei Magazin istoric. Serie Nouă.

MAGAZIN ISTORIC LA 25 ANI

RADU FLORESCU,
Boston College, U.S.A.

Cu ocazia împlinirii a 25 ani de activitate, aş dori să felicit redacţia *Magazin istoric* şi, în special, pe domnul Cristian Popiştanu şi colegii săi, pentru entuziasmul, stăruinţele şi eforturile făcute în cursul acestor ani, mai ales în cei dificili ai dictaturii comuniste, de a menţine standardul lecturii de istorie popularizată, care se poate compara cu al celor mai bune reviste de această natură din ţările occidentale. Acest fapt este reflectat de autorii de prestigiu şi de calitatea contribuţiilor lor. Într-o perioadă de dictatură comunistă, acest lucru desigur nu era uşor de realizat şi au fost momente când a trebuit plătit un preţ pentru a putea ocoli cenzura riguroasă asupra unor studii care nu se încadrau în tiparele vremii, nici ca subiect, nici ca analiză. Alte minţi abile în cursul istoriei au ocolit cenzura cu metode identice. În timpul lui Ludovic XIV, Molière nu ar fi putut să scrie piesele lui de teatru fără a avea un cuvânt de elogiare pentru Regele Soare. Dacă acest sacrificiu nu ar fi fost făcut, cultura celui „Grand siècle” nu ar fi existat.

O anumită analogie cu *Magazin istoric* s-ar putea face şi pentru publicul român, care având din toate timpurile o pasiune pentru istorie ar fi fost lipsit de plăcerea de a citi nemăratele studii istorice din partea unor autori cunoscuţi din România şi de peste hotare. Prima „bombă” lansată de *Magazin istoric* a fost, desigur, *Memoriile* lui Argetoianu, care de fapt au şocat publicul, au stabilit reputaţia revistei şi au avut un mare răsunet. Acestea au fost urmate de o serie întreagă de memorii, jurnale, însemnări autobiografice de la personalităţi eminente, mai ales din perioada interbelică, perioadă totalmente ignorată şi deformată, în mare parte, cu mici excepţii, de istoricii oficiali. Martha Bibescu, Armand Călinescu, Nicolae Titulescu, Grigore Gafencu, regele Carol II şi alţii s-au perindat pe această scenă, unde scenariile se cufundau adeseori în culisele istoriei. Talentul *Magazinului istoric* a fost întotdeauna de a găsi acest material documentar prin investiţii şi contacte personale, foarte întinse în România şi în străinătate.

Magazin istoric s-a străduit, de altminteri, să lărgască orizonturile, stabilind legături esenţiale cu istorici străini de reputaţie mondială sau invitând istorici din afara graniţelor să-şi aducă contribuţia lor ştiinţifică în pagina revistei. Aceasta într-o vreme când relaţiile între istoricii români şi cei din străinătate treceau prin momente grele.

O altă probă a calităţii revistei o constituie popularitatea ei peste hotare. Pe lângă documentele româneşti publicate, explicaţia se datorează parţial şi faptului că un mare număr de istorici de reputaţie mondială au fost prezenţi în paginile publicaţiei cu subiecte de interes general, care cer înşuşiri foarte speciale şi nu sînt la îndemîna tuturor specialiştilor.

Forţa *Magazinului istoric* a fost şi continuă să fie marea diversitate tematică, de la „petite histoire”, care adesea atinge firul evenimentelor importante, şi pînă la legenda istorică (o specialitate de a mea, începînd cu căutarea lui Dracula). Într-o altă ordine de idei, *Magazin istoric* a inclus în numerele sale articole privind, pe de o parte, filosofia istoriei şi, pe de altă, subiecte tratînd amănunte istorice, ca de pildă importul de materii prime — cafea, cereale etc., marile drumuri comerciale din lume, precum şi povestirile unor aventurieri, cum ar fi John Smith.

Ceea ce izbeşte în special la fiecare număr al *Magazinului istoric* este echilibrul stabilit între diferitele teme şi articole de fond, talentul colectivului de redacţie.

Analiza finală, cum s-ar spune în engleză, este „the proof of the pudding is in the eating” (dovadă că budinca este bună este faptul că ea este mîncată).

Magazin istoric este desigur una dintre acele mari reviste de popularitate istorică, apreciată nu numai în România, dar şi în lumea întreagă. Şi sper că nu greşesc spunînd că prin tirajul din aceşti 25 ani ea este de fapt revista de istorie populară cea mai citită în lume, răspîndind ştiinţa istoriei prin popularizare în sensul cel mai frumos al tradiţiei lui Carlyle şi Macaulay, cînd într-adevăr istoria se citea şi nu era abandonată în minile specialiştilor.

În zorii zilei de vineri 3 august 1492, în portul spaniol Palos, începea cea mai mare aventură din toate timpurile, „concentrată” pe trei nave: „Niña”, numită astfel pentru că aparținea lui Juan Niño din Moguer, „Pinta”, a lui Cristóbal Quintero din Palos, și „Santa María”, al cărei proprietar era Juan de la Cosa, din localitatea santanderină Santonía. Înzestrarea lor? Artileria: piese de mic calibru, bombarde și tunuri-falconet;

90 de oameni la bord, 40 pe „Santa María”, nava-căpitan comandată de Columb, și cite 25 pe fiecare din celelalte două, „Pinta”, comandată de Martín Alonso Pinzón, și „Niña”, de Vicente Pinzón, cel mai mic dintre Pinzóni.

Cu o atît de sumară încărcătură, dar cu imensa însuflețire pe care Columb o purta cu sine, acești oameni se lansau să schimbe fața pămîntului.

CRISTOFOR COLUMB:

O CĂLĂTORIE DE CINCI SECOLE

ANA VĂDEANU

Zile de triumf și bucurie

Pînă în Canare, oceanul era, de mai bine de un secol, brăzdat de nave catalane, normande, portugheze și castiliene. Marea aventură avea să înceapă din ziua de joi 6 septembrie 1492, cînd, după ce au făcut cîteva reparații caravelei „Pinta”, călătorii s-au îndreptat, din La Gomera, spre vest. Cele trei „bărcuțe”, de 20 pînă la 30 de metri lungime și șase pînă la opt metri lățime, se vor pierde între cer și mare, timp de mai multe zile. La plecare, vîntul a fost favorabil, iar marea atît de calmă încît, după cum mărturisește amiralul însuși, părea că navighează pe „rîul Sevilliei”... „Ne producea o mare plăcere gustul dimineților, în care parcă nu lipsea decît cîntecul privighetorii”. „Timpul se aseamănă cu cel din aprilie în Andaluzia” — scrie Columb în jurnalul de bord.

Totuși, în acea călătorie

minunată, neliștea a apărut repede. În ziua de 13 septembrie, Columb și-a dat seama că busola devia... Chipurile oamenilor s-au întunecat. Pesimismul și grijile au crescut, pe măsură ce zilele treceau, fără ca imensitatea mării să

Unica reprezentare contemporană a caravelei „Santa María” (1493)

se termine. Chiar dacă amiralul ținea o evidență secretă a milelor străbătute și nu comunica decît o cifră falsă, mai mică, toți își dădeau seama de realitate. Deși semnele care indicau apropierea pămîntului erau numeroase și clare (treceau pe lîngă stînci la suprafața apei), pămîntul nu apărea deloc. Se aflau pe punctul de a atinge extremitatea peninsulei Florida, cînd zborul unor păsări l-a determinat pe amiral să schimbe direcția spre sud-vest. În seara zilei de 11 octombrie, lui Columb, care veghea la pupa caravelei „Santa María”, i s-a părut că vede o lumină. În Jurnalul său a notat atunci: „Acest pămînt l-a zărit primul un marinăr ce-și zice Rodrigo din Triana”. Acel european care a văzut primul pămîntul Americii se numea Juan Rodriguez Bermejo și era sevillan din Los Molinos.

Evenimentul care avea să revoluționeze lumea, mărind dintr-o dată dimensiunile planetei noastre, se produsese. Erau zorii zilei de vineri — tot vineri, ca și ziua plecării — 12 octombrie 1492. Deși, acei

oameni încă nu ştiau, ceea ce găsiseră ei nu era o nouă rută pentru mărfurile ce veneau din Orient, ci o Lume Nouă.

A urmat o călătorie plină de surprize, printre insulele, mici paradisuri. Amiralul, care credea că se află în cele şapte mii de insule semnalate de Marco Polo în extremitatea orientală a Asiei, căuta cu neîn linişte prin acel deşeu fermecat drumul spre apropiatele domenii ale Marelui Han, căruia trebuia să-i înmîneze scrisorile regilor Isabel de Castilia şi Ferdinand de Aragon. Dînd peste o mare insulă pe care indienii o numeau *Cobba*, iar în urechile spaniolilor a sunat *Cubă*, Columb a crezut că se găseşte în Japonia, Cipangu — cum susţine călătorul veneţian. Mărimea insulei l-a făcut să presupună apoi că se afla pe pămînt ferm, pe coastele Chinei, de care, în realitate, îl separau Marea Caraibilor, continentul american şi imensitatea Pacificului. Dar, chiar dacă nu găsiseră minunatele oraşe din China cu palatele şi pagodele lor şi cu pietele în care poposeau caravanele, şederea în Cuba a fost deosebit de bogată în experienţe. Cu calităţile lui de observator, Columb a notat particularităţile vieţii indigenilor, ale animalelor şi plantelor. Acolo a văzut pentru prima dată bărbaţi şi femei fumînd.

În primele zile ale lui decembrie 1492, amiralul părăseşte coastele Cubei, se îndreaptă spre sud şi ajunge în faţa unei alte mari insule: Haiti. Cum lui Columb i s-a părut că există o asemănare între acel pămînt şi Spania, a numit insula *Espanola*. Acolo, în *Espanola*, Columb a întîlnit omul american, altceva decît fiinţele speriate din celelalte insule. Locuitorii au fost deosebit de generoşi cu navigatorii în momentul sosirii lor, iar regele acelor pămînturi a trimis mesageri pentru a-i invita în satul său. Pentru prima oară, deci, intră în istoria descoperirilor columbiene o personalitate indigenă cu numele său propriu. Regele sau căpetenia de

trib se numea Guacanagari.

În ziua de 25 decembrie, „Santa María” s-a împotmolit într-un banc de nisip. Situaţia era grea, căci Martín Alonso Pinzón fugise cu „Pinta”, pentru a face explorări pe cont propriu. Amiralul rămăsese numai cu o singură caravelă. El a hotărît să folosească resturile navei eşuate, cu care a dispus să se construiască prima aşezare spaniolă din America: un fel de turn. În el aveau să rămînă 39 de oameni cu artileria de pe „Santa María” şi cu barca acesteia, cu alimente pentru mai bine de un an şi seminte pentru semănat. Dar amiralul a primit în curînd o veste bună: „Pinta” fusese văzută prin apropiere. Columb i-a scris atunci o scrisoare amabilă lui Martín Alonso Pinzón, rugîndu-l să revină. Apoi a început pregătirile pentru călătoria de întoarcere. După cordiale ceremonii şi schimb de daruri cu Guacanagari, vineri, 4 ianuarie 1493, „Niña” a pornit la drum. Duminică şi-a făcut apariţia „Pinta”, şi Martín Alonso i-a dat lui Columb explicaţii despre plecarea sa, pe care amiralul, date fiind circumstanţele, a trebuit să le accepte.

În 17 februarie 1493, după o puternică furtună, Columb a ancorat în portul San Lorenzo al insulei Santa María din Azore. Cu aceasta, cea mai mare faptă eroică a istoriei medievale se consumase.

În faţa Europei de la sfîrşitul secolului XV se oferea o lume nouă, cu posibilităţi gigantice. Columb, revelatorul şi apărătorul acestui secret, incapabil să recunoască eroarea şi să se desprindă de prejudecăţi, n-a ajuns să-şi dea seama de întreaga măreţie a descoperirii.

Pentru amiral, acele zile din primăvara anului 1493 au fost zile de triumf şi bucurie, unicele din viaţa sa netulburată de nici un nor. Regii, care se aflau la Barcelona,

i-au scris la 30 martie, chemîndu-l în acel oraş. În scrisoare îl numeau „Don Cristóbal Colón, amiralul nostru din Marea Ocean şi vicerege şi guvernator al insulelor care s-au descoperit în Indii”.

Un instrument al conchistei

Cristofor Columb s-a întors din prima sa călătorie cu greşita convingere — pe care o va avea pînă în ultima clipă a vieţii sale — că atinsese insule de pe coasta Asiei, dar şi cu nişte pepite de aur, obţinute în insula Haiti. Cea de-a doua sa călătorie, din 1493, a avut ca obiectiv continuarea explorării şi stabilirea în insula *Espanola* a unui centru comercial, asemănător cu cele create înainte de către italieni în Orientul Mijlociu şi de către portughezi în Africa. De atunci, pînă în 1519, s-a desfăşurat prima etapă de colonizare castiliană, care va afecta mai ales Antilele Mari, insulele *Lucaayas* — astăzi Bahamas — şi Pămîntul Ferm, nume dat părţii nordice a Americii de Sud, de la gurile Orinocoului pînă în istmul Panama, inclusiv.

Pare absurd la prima vedere faptul că civilizaţiile indigene cele mai dezvoltate au fost total şi rapid învinse de europeni, dat fiind că dispuneau de mari armate profesionale şi de vaste resurse pentru a se apăra, mai ales în cazul aztecilor şi al incaşilor. Castilienii, în grupuri aproape niciodată mai mari de cîteva sute de oameni, luptînd pe terenuri pe care le cunoşteau mai puţin decît adversarii lor, departe de ţară, au fost totuşi învingători. Aceasta este imposibil de explicat numai prin tenacitate şi eroism, deoarece oponenţii lor au dovedit a fi orice, dar nu laşi. Unul dintre motivele foarte importante a fost superioritatea tehnologică a europenilor. Caii de război, cîinii de vînătoare, armele de oţel şi de foc erau total necunoscute de indieni, ca şi folo-

sirea lor tactică. Indienii au învățat multe din toate acestea, dar prea târziu. Au putut rezista eficace numai când au dispus de suficient timp și ocazii pentru a obține de la dușman armele acestuia și a-i copia tehnicile militare, așa cum s-a întâmplat în cazul araucanilor din Chile. Căii și navele au dat europenilor o rapiditate de manevră, o superioritate logistică și o capacitate de a depăși întăriri la mari distanțe, la care — mai ales pe mare — băștinășii nu se puteau aștepta și aproape nici nu le puteau înțelege.

Diferențele culturale au conferit, de asemenea, un considerabil avantaj invadatorilor. Cu toate că războiul a fost întotdeauna o dovadă de forță, de data aceasta el căpăta o semnificație diferită, alt ritm și alte funcții de ambele părți. Pentru azteci, era o activitate obișnuită, dar limitată la un singur obiectiv: a obține prizonieri și tribut. Pentru incași, războiul era întotdeauna legat de rituri religioase tot atât de importante ca și lupta însăși. În contrast cu acest război, având obiective limitate și caracter ceremonial, castilienii au practicat un război rapid și total, care nu admitea un alt deznodământ decât victoria completă sau moartea. Pentru indienii, o întrevvedere cu castilienii era un ritual diplomatic; pentru aceștia din urmă — o rară ocazie de a-l captura pe șeful inamic și a-l folosi apoi ca ostatec. În plus, în acord cu vechi profetii și credințe, europenii au apărut a fi, la început, un fel de zei; căpetenia aztecă Moctezuma a distrămat repede o asemenea legendă însă indoielile sale inițiale și nehotărârile îi acordaseră deja lui Cortés un avantaj considerabil.

Dar cel mai important instrument al conchistei l-au constituit băștinășii înșiși. Castilienii au recrutat cu ușurință dintre ei călăuze, interpreți, informatori, spioni, auxiliari pentru transport și muncă; consilieri credincioși și chiar aliați foarte eficienți.

Acesta a fost, de exemplu, cazul indienilor din Tlaxcala și din alte orașe mexicane, ajunși la saturație de brutală asuprire a aztecilor. Societățile și sistemele politice indigene și-au avut buna lor doză de rebeli, ostili, asupriți și simpli oportuniști, dispuși să se situeze alături de probabilul învingător, iar conchistadorii au folosit din plin acest element, pentru că aveau nevoie de orice ajutor.

Repudierea istoriei?

Descoperirea Americii este astăzi privită de pe două poziții antagonice, dar, în fond, coincidente: pe de-o parte, tradiționala glorificare, pe de altă, rușinea față de un trecut plin de groaznice crime, jafuri și genociduri, un trecut, pentru care spaniolii ar trebui să aibă mustrări de cuget și să ceară iertare, pocăii și plecați, nu se știe bine în fața cui. Este o valență nouă a acestei mari aventuri a sec. XV, de aceea se cuvine să ne întrebăm: ce sens are ea?

Istoricului spaniol Francisco Ayala i se pare a fi un caz particular al unui fenomen general al zilelor noastre: repudierea istoriei. Ayala crede că a condamna acest episod al descoperirilor geografice înseamnă de fapt a condamna istoria că atare. Deoarece este clar că, într-o lume în care abundă atrocitățile, în care în fiecare zi televiziunea aduce în case violența, pentru a nu se uita nici o clipă ferocitatea condiției umane, nimeni n-ar putea concepe colonizarea unui întreg continent necunoscut prin procedee de cumpătăre, discretă și amabilă convingere. După părerea lui Francisco Ayala, criticarea violențelor acestei epoci, la fel ca oricare altă, n-ar avea drept scop atât cenzurarea actelor săvârșite în America de către spaniolii timpului, cât reprobarea însăși a descoperirii și cuceririi Lumii Noi și, deci, repudierea istoriei.

Expediția lui Columb în Indiile Occidentale trebuie considerată mai mult decât o ac-

țiune națională spaniolă, un rezultat al efortului multiplu făcut, începând din Renaștere, de către civilizația europeană modernă, pentru a-și completa dominația asupra planetei pe care o locuim. Un efort care, într-o perioadă de numai cinci secole, va sfîrși prin a reduce omenirea la o unitate în mod necesar solidă, dar la bine și la rău în fața destinului.

În 1492, s-a deschis — cum spune istoricul Manuel Tuñón de Lara — „ceva asemănător cu o nouă constelație în istoria planetei”, iar la nivel mai modest, prima etapă a unei perioade de impunere a spaniolilor în America — ceea ce profesorul Guillermo Céspedes del Castillo numește „noua frontieră”, etapă ce va dura, aproximativ, până la mijlocul secolului XVI.

Până atunci, până în 1492, Universul fusese închis în limite cunoscute. Mai întâi, între coastele Mării Grecilor, într-o lume atât de limitată încât până și zeii trebuiseră să convingească cu muritorii. Apoi, cerul și-a căpătat întreaga lui dimensiune de infinit și oamenii, aici, jos, au început să cundască continentul european; un continent complet, ca și profilul continentului african spre care privea Portugalia, cu expansiunea ei maritimă din veacul XV, care a transformat-o, deși era o țară mică, în marea putere navală a acelor timpuri. Cu două secole înainte, în ultimii ani al veacului XIII, un călător venețian, Marco Polo, rupsesse barierele Orientului, ajungând în îndepărtatul Catay (China) și, după Catay, la și mai îndepărtatul Cipangu (Japonia).

Momentul inițial al primei etape a „noii frontiere” are un început precis: prima călătorie a lui Columb. Totuși, așa-numita descoperire a Americii nu este decât un punct al unui proces îndelungat, deosebit de complex, acela al expansiunii medievale a Europei și explorării Atlanticului. Între 1492 și

(Continuare în p. 42)

Patru mănăstiri din Basarabia

Preot profesor GHEORGHE CUNESCU

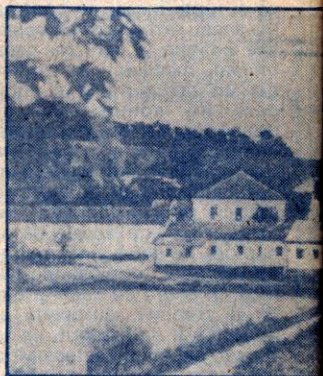
Într-un articol publicat în urmă cu jumătate de veac în *Revista Fundațiilor Regale*, nr. 8-9/1941, marele scriitor și teolog Gala Galaction făcea un cuprinzător elogiu lăcașurilor de închinăciune din ținutul românesc dintre Prut și Nistru. „Sînt surorile me-zine ale mănăstirilor dintre Carpați și Prut”, sublinia fostul profesor al Facultății de Teologie din Chișinău, precizînd, totodată, că ele sînt „monumente ale evlaviei strămoșești și, în același timp, adăposturi ale apărării naționale”.

Într-adevăr, astfel au și fost; și erau numeroase. La răsturnarea Basarabiei în anul 1812 și anexarea ei la Imperiul rus, între Prut și Nistru existau patruzeci de mănăstiri și schituri de călugări și călugărițe, dintre care cele mai cunoscute erau: Vărzărești, Căpriană, Dobrușa, Frumoasa, Hirjauca, Curchi, Jabca, Codrița, Călărășauca, Tabăra, Cușelina, Rughi, Răciula, Hîncu, Hirova, Chițcani-Noul Neamț, Suruceni, Saharna, Horodiștea...

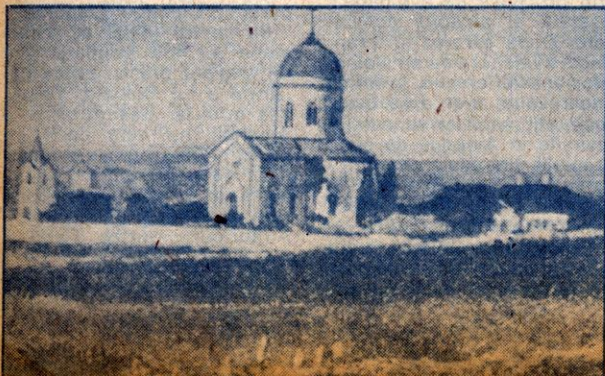
Ele atestau, ca mărturii concrete, vechimea și continuitatea neîntreruptă a vieții

românești pe aceste locuri, precum și unitatea etnică, istorică, geografică, politică, culturală, lingvistică și religioasă a românilor basarabeni, cu a românilor din celelalte provincii — unitate indivizibilă, inalienabilă, viabilă, rezistentă, perenă și prodigioasă, prin veacuri, pînă-astăzi și, trebuie să credem, și în viitor. În ele, așa cum patetic arată N. Iorga într-o lucrare *Continuitatea spiritului românesc în Basarabia*, „românește răsunau cîntările, românește se citea Cuvîntul lui Dumnezeu [Evangheliile], românește se săvîrșeau Tainele cele mari [Botezul, Spovedania, Cununia], românește vorbea predica din vechile Cazanii”.

Importantul rol în păstrarea ființei naționale românești jucat de aceste lăcașuri în cei 106 ani de stăpînire țaristă asupra Basarabiei, ca și ateismul acerb propovăduit de regimul sovietic au determinat, după reîntregirea Basarabiei în componența U.R.S.S., începînd din 1944, dure măsuri împotriva acestor lăcașuri, părăsite, lăsate în paragină, transformate în depozite, magazii etc. Renaș-

...Căpriană...

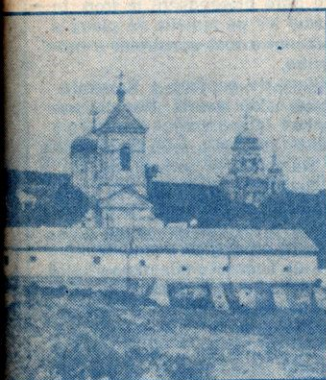

terea credinței strămoșești din Republica Moldova, în climatul nou determinat de amplele reforme petrecute în viața locuitorilor dintre Prut și Nistru va fi, de bună seamă, de bun augur și pentru monumentele istorice și religioase ale Basarabiei. De

cîteva dintre acestea ne vom ocupa în rîndurile ce urmează.

Mănăstirea Vărzărești din fostul județ Lăpușna este cea mai veche din Basarabia și, totodată, una dintre cele mai vechi mănăstiri din țară. E menționată documentar încă

...Suruceni...

din anul 1420, cînd, într-un hrisov din 25 aprilie, domnul Moldovei Alexandru cel Bun întărea vornicului Vană stăpînirea unor sate pe Bicovăț, învecinate cu mănăstirea „lui Vărzar”. Desigur că existența lăcașului era cu multă anterieoară datei menționate în document, poate chiar din veacul XIV.

Aproape contemporană cu

...și Vărzărești

ea era Mănăstirea Căpriana, care se înalță în codrii mari ai Lăpușnei, în apropierea riului Ișnovăț. Potrivit legendei, construcția ei e atribuită lui Ștefan cel Mare, care, la o vinătoare, ar fi gonit o căprioară ce ar fi ingenușat, pe locul viitorului lăcaș. Domnul Moldovei, impresionat, n-a mai răpus-o, dispunînd ca pe acest loc să fie înălțată o mănăstire. Cercetări mai noi, avînd ca autor pe I.P.S.S. dr. Nestor Vornicescu, mitropolitul Olteniei, au stabilit că anterior datei construirii Căprianei (anul 1470) pe locul ei a existat un schit al unui călugăr, Chiprian. Era un om cu știință de carte și cu bogate cunoștințe muzicale, fiind imnograf, alcătuitoare deci de imnuri religioase. Mănăstirii zidite de Ștefan cel Mare i s-a spus, inițial, după numele său „a lui Chiprian”, denumire transformată ulterior în Căpriana.

Ca multe lăcașuri moldovenești, și aceasta a fost reconstruită în timpul domniei lui Petru Rareș, acțiune încheiată în anul 1547. De-a lungul întregii sale existențe, Căpriana a fost un puternic centru de spiritualitate, cultură și rezistență românească și ortodoxă din Basarabia. Printre cărturarii ce au ilustrat, în veacul XVI, acest lăcaș s-a numărat și egumenul Eftimie, căruia o seamă de cercetători (P. Sircu, *Iz istoriei snoșenii russkih să rumin-skami*, S. Petersburg, 1896, P.P. Panaitescu, *Cronici româno-slave*, București, 1957 ș.a.) îi atribuie continuarea *Cronicii* lui Macarie, relatînd evenimentele istoriei Moldo-

vei cuprinse între anii 1551 și 1554, scriere cunoscută în istoria noastră literară sub numele autorului ei, *Cronica lui Eftimie*.

Prestigiul Căprianei s-a menținut și după smulgerea Basarabiei din trupul Moldovei. Sub temelile bisericii mari se află, potrivit dorinței testamentare, mormîntul mitropolitului exarh Gavril Bănulescu-Bodoni (1746-1821), primul ierarh al Basarabiei propriu-zise. Român transilvănean, originar din Bistrița-Năsăud, Gavril Bănulescu-Bodoni a făcut în 1820, cu cheltuiala sa, lucrări de restaurare a lăcașului zidit sub Petru Rareș. Pe piatra de pe mormîntul lui s-a scris, în chirilica epocii, următorul epitaf: „Numele lui va trăi între neamuri; înțelepciunea sa o vor recunoaște-o oamenii și lauda o va mărturis-o Biserica”.

Mănăstirea Chițcani, din fostul județ Tighina, a fost zidită, în anul 1780, pe malul stîncos al Nistrului, de către călugări veniți de la Mănăstirea Neamț —, motiv pentru care mai este cunoscută, îndeobște sub numele de Noul Neamț. Călugării nemțeni au adus cu ei și au păstrat aici numeroase și prețioase manuscrise, documente și cărți vechi românești. Tot prin grija lor, s-a ridicat și un turn înalt, un fel de observator, numit „turnul de strajă” de la Chițcani-Noul Neamț.

Mănăstirea Suruceni, zidită în 1785 de către pitarul Casian Suruceanu, în ținutul Lăpușnei. Acest lăcaș s-a impus îndeosebi prin rolul pe care l-a avut în lunile fierbinți ale

anului 1918, când s-a decis revenirea Basarabiei la patria-mamă. Vechiul lăcaș al piturului Suruceanu a servit drept centru de întâlnire, de adăpost și de acțiune pentru pregătirea actului istoric de la 27 martie 1918.

Toate acestea s-au realizat cu largul concurs și participarea lui Dionisie Erhan, arhimandritul acestui lăcaș, crescut în mănăstire de mic, unde a învățat să scrie și să citească românește pe cărți din patrimoniul lăcașului. În timpul stăreției sale (1910-1918) Dionisie Erhan a fost unul dintre animatorii luptei pentru afirmarea națională a românilor din acest ținut. Pe bună dreptate, în 1943, după ce va păstori ca episcop al Cernăuților, activitatea sa a fost rezumată în chipul următor în necrologul publicat de *Informația zilei* (29 septembrie): „Toți patrioții moldoveni de acum un sfert de veac au fost, dacă nu ucenicii, dar cel puțin bine-sfătuiții vînșosului patriot Dionisie Erhan”. ■

După cum știți, la sediul redacției noastre, str. Intrarea Ministerului, nr. 2, București, există un punct de difuzare Magazin Istoric.

Vă oferim, astfel, exemplare din nr. 2, 4-8, 12/1991, 1-2/1992. Întrucât doar aceste exemplare le avem disponibile la punctul de difuzare, nu putem onora comenzi pentru alte numere ale revistei.

Cititorii din provincie vor achita prin mandat postal, ramburs costul exemplarelor comandate, contravaloarea formularelor de expediție și taxele poștale, conform tarifulor în vigoare.

Precizăm, de asemenea, că cititorii din București se pot abona la revista noastră și la sediul redacției, de unde își vor ridica, lunar, exemplarele de abonament.

CRISTOFOR COLUMB...

(Urmare din p. 39)

aproximativ 1550, succesele remarcabile ale descoperitorilor și conchistadorilor au avut — și păstrează — farmec și dramatism; mii de cărți s-au făcut ecoul epic al cuceririi. Totuși, acei ani au mai mult aspect de epilog decât de prolog, mai mult aspect medieval decât modern: au fost ultima etapă a colonizării medievale europene. La rigoare, America nu exista atunci. Ea nu era decât, așa cum am spus, o nouă frontieră medievală.

Urmează o altă etapă, între anii 1550 și 1750, numită a *Regatelor Indiilor*, liniștită, fără nimic spectacular. Navigațiile transatlantice de rutină au înlocuit îndrăznețele explorări anterioare; prozaicul comerciant l-a detronat pe temerarul aventurier; monarhii și obscurii lor administratori coloniali l-au înlocuit pe aroganții conchistadori; lenta dar masivă creștinare a indienilor va rivaliza cu Reforma din Europa.

Așa-numita descoperire a Americii de către Cristofor Columb în 1492 apare astăzi ca un simplu — deși important — episod în îndelungatul proces de explorare a Atlanticului pe care, în tot secolul XV, l-au realizat navigatorii portughezi și castilienii din sud.

Într-un anumit fel s-ar putea spune că drumul întreprins de navele lui Columb, plecând de pe coastele meridionale ale Peninsulei Iberice, a durat cinci secole, această călătorie luând sfârșit numai cu douăzeci de ani în urmă, odată cu ajungerea omului pe Lună care, în numele păcii și al omenirii întregi, pleca din America pentru a închide un ciclu al istoriei universale. ■

MISTERELE KARAKORUMULUI

Situat în inima Mongoliei, la poalele munților Hangai-Changajin Nuruu, pe cursul superior al râului Orhon, Karakorumul, vechea capitală a mongolilor, a fost fondat în anul 1220 de Genghis han, 15 ani mai târziu, la porunca hanului Ögöday, fiul lui Genghis han și primul lui succesor, care a domnit până în 1241, orașul a fost împrejmuit cu un zid. A fost construit, de asemenea, un palat, alcătuit dintr-o singură încăpere de 70 m x 40 m, cu un acoperiș susținut de 64 coloane de lemn, fixate, la rândul lor, pe o temelie masivă de granit. În mijloc se afla tronul hanului și citeva jilțuri, pentru suita imperială. Marea sală avea în centru o fântână din argint în formă de copac. La poalele ei se aflau statuile a patru lei, din gura cărora îșișnea cumis.

Orașul poate fi considerat Cartagina Mongoliei, deoarece a fost ars complet, ca și Cartagina din nordul Africii, și a constituit scena a numeroase războaie civile între pretendenții la tron. În veacul XV pe temelia de piatră a palatului a fost construită o mănăstire.

Viața de capitală a Karakorumului a fost scurtă. Nepotul hanului Ögöday, Kubilay (1260-1290), și-a mutat reședința la Hanbalik — „orașul hanilor” (actualmente Beijing), așa încît, după acest moment, Karakorumul și-a pierdut din importanță. Abia în anul 1370, hanul Bliktu, fiul lui Togan Temür, izgonit din Hanbalik, a transformat din nou orașul în stat major al hanilor. Karakorumul a fost reconstruit și, la sfârșitul veacului XIV și începutul celui următor, a devenit capitala urmașilor lui Togan Temür, denumiți de chinezi „hanii cei mici”. În secolul XVI, Karakorumul și-a încetat existența.

Astăzi traseele turistice străbat orașul, din care pină la noi s-au păstrat numai ruine arse de soare și vînt. Călătorul mai poate vedea o broască țestoasă (animal care simbolizează veșnicia) din piatră, de mari dimensiuni, descoperită între ruinele palatului, și un tumulus acoperit cu iarbă de stepă.

Războiul de reîntregire văzut de la Iași

ÎN TOAMNA LUI 1917...

G. G. MĂRZESCU

Ultimele pagini din însemnările inedite ale omului politic liberal G.G. Mărzescu (1876-1926), ministru al agriculturii și domeniilor în guvernul prezidat de I.I.C. Brătianu, în timpul primului război mondial, cuprind relatări privind evenimentele din decembrie 1917 la Iași, unde autoritățile române se refugiaseră din 1916.

Ca și în episoadele anterioare, se vede că, în acele zile, preocuparea principală a suveranului, a guvernului, a celorlalți oameni politici, a conducătorilor armatei era de a găsi cele mai bune soluții pentru apărarea integrității și liniștii țării, de a asigura continuitatea statalității, într-un context extrem de periculos, provocat prin cucerirea puterilor de către bolșevici în Rusia și încheierea de către guvernul condus de Lenin a armistițiului cu Puterile Centrale. Aceste evenimente au dus la izolarea completă a României, aliații săi occidentali fiind în imposibilitate de a o putea ajuta militar.

Armata rusă din Moldova, sub influența bolșevicilor, devenea un element turbulent, amenințând cu destabilizarea țării. Principalul centru al agitațiilor era la Socola, unde se aflau o gară militară, depozite de materiale și peste 3 000 militari ruși. Se afla de asemenea un puternic grup bolșevic (condus de Roșal — Rochale în notațiile lui G.G. Mărzescu —, fostul comandant revoluționar al fortăreței Cronstadt, trimis special la Iași, de Reissohn, comisarul Armatei IV ruse) care plănuia asasinarea lui Șerbacev, comandantul trupelor ruse de pe frontul român, dețronarea rege-

lui Ferdinand, îndepărtarea guvernului și instaurarea puterilor sovietice în România.

În noaptea de 8/21 spre 9/22 decembrie 1917 un grup de ofițeri bolșevici au vrut să-l impuște pe Șerbacev, care a fost salvat de garda sa formată din soldați ucraineni. În aceste condiții, Șerbacev a solicitat în scris guvernului român să dispună intervenția militară pentru lichidarea trupelor de la Socola. În acest sens au intervenit și reprezentanții puterilor aliate. În aceeași noapte, Consiliul de Miniștri a luat hotărârea de a fi lichidate unitățile rebele de la Socola.

Iată, în cele ce urmează, relatările lui G.G. Mărzescu din zilele ce au urmat evenimentelor petrecute la Socola. Întreaga serie a amintirilor sale necunoscute, publicate acum pentru prima oară de Magazin Istoric, are darul de a aduce numeroase date și amănunte asupra unei atît de grele (deși scurte) perioade din istoria țării noastre.

Meritul lor este și acela că ne amintesc prin cite zile sumbre au trecut această țară și acest popor, ce-si găsec cu greu într-o istorie fără egal de zbuciumată liniștea și cadrul unor evoluții normale.

Reamintim că însemnările sale inedite se păstrează la Cabinetul de manuscrisse al Bibliotecii Academiei Române, iar precizările noastre privind transcrierea și reproducerea textului le-am dat în introducerea de la primul episod publicat în nr. 10/1991.

Ioan LĂCUSTĂ

10 decembrie. Pe Procopiu¹ [germanii, în Bucureștii ocupați] l-au tratat mizerabil. Când s-a îmbolnăvit, l-au dus la spitalul militar și pus într-o sală comună cu ceilalți. Numai cîteva zile înainte de a muri, l-au dus acasă.

Florica [proprietatea Brătenilor] n-a fost devastată. Casele lui Take Ionescu și Costinescu, însă, au fost devastate.

În casă la Vintilă este un ofiter german.

Pe d-na Lia Brătianu au voit s-o ducă la mănăstirea Pasărea, deși era bolnavă de gripă și sinuzită purulentă. O căuta doctorul Elias și îi făcea tratament. Nemții i-au trimis mai întîi un doctor care a spus că poate fi internată și numai după ce doctorul Elias a cerut venirea unui specialist care i-a făcut punție, prin care a constatat puroiul, i-a permis să rămînă 2 săptămîni acasă.

La mănăstire era păzită de o santinelă germană, cu care își făcea afacerile cu ajutorul bacșurilor. Astfel, a putut avea ce-i trebuia — păsări, carne etc.

Trei preoți care se găseau la mănăstire au primit deosebite însărcinări de la nemți. Unul din ei avea o atitudine foarte demnă, altul împăca și capra și varza, iar al treilea se purta prost.

D-na Lia Brătianu a adus comisoane pentru toată lumea, scrise pe hirtie de țigară. A văzut și pe Emil Petrescu.

De Mărășești nu auzise cum e în realitate. Din zvon public auzise că s-a respins ofensiva nemților.

Lupu Costache² are o atitudine mizerabilă: acordă interviuri și lucrează în birou cu colonelul Al. Sturdza³. De

acesta din urmă se știe că a trădat, de colonelul Verzea se bănuiește. Se spune că Carp și d-na Sturdza n-ar fi primit pe Al. Sturdza.

D-na Sabina Cantacuzino [Magazin istoric, nr. 5/1991] a fost pusă în libertate și a rămas cu d-na Pia Brătianu, care se află bine.

După această povestire a lui Vintilă Brătianu, Ionel trece la comunicările la ordinea zilei.

Iancovescu și Morțun cred că Take Ionescu trebuie oprit cu forța să plece, fiind de datorită lui să rămînă pînă la sfîrșit în mijlocul nostru.

Mișu Cantacuzino protestează și face un gest amenințător spre Morțun, apostrofîndu-l că nu-și poate explica atitudinea lui, cînd el, Morțun, era de părere ca Parlamentul să rămînă la București.

Morțun îi răspunde că nu-l impresionează gesturile și că faptul afirmat este neadevărat.

Brătianu roagă că, fiind dată situația, să nu mai fie înveninată cu incidente personale.

Incidentul se încheie și rămîne ca Brătianu să yadă pe Take Ionescu.

Bădărău⁴ apare la suprafață.

A solicitat o audiență regelui.

Acțiunea lui este în legătură cu acțiunea celor de la București, cred Stere și Virgil Arion.

În Basarabia s-a constituit primul guvern moldovenesc.

Erhan, președinte și director al agriculturii; căpitan Co-

jocar, războiul; Codreanu, comunicațiile; Ciobanu, instrucțiile; Pelivan, afacerile străine; Jencu, finanțe; Grunfeld, comerțul⁵.

Sînt formate deja 2 regimente basarabene și cohorte pentru ordinea din lăuntru.

Din Svițera [Elveția] se telegrafiază că germanii au intenția să dea în ianuarie decisivă [ofensivă] pe frontul occidental.

Soarta României după această decisivă ar fi următoarea: dacă decisivă reușește, România va pierde Dobrogea; dacă e oprită prin rezistență, va primi restituție în integru — poate și Basarabia; în cazul cînd germanii sînt învinși, în această decisivă, României i se propune restituție în integru, Basarabia și Bucovina.

Titulescu cere miniștrilor înscirarea pentru cecuri, în vederea plecării.

11 decembrie. În urma insistențelor regelui și mai cu seamă a conservatorilor, care declară că se solidarizează cu el dacă nu revine, Take Ionescu, spre marea mea dezolare, apare la Consiliu.

Brătianu își exprimă satisfacția.

Se decide ca generalul Coandă să rămînă la Kiev.

Consiliul n-are altă importanță și se termină în anecdote asupra lui Kogălniceanu.

Aceste anecdote s-au născut din întrebarea lui Titulescu, dacă Brătianu cunoaște programul lui Cătărau din Basarabia.

Brătianu răspunde că nu cunoaște programul, dar cunoaște pe Cătărau, și dacă e bun, desigur „l-a uns” Con-

¹ Nicolae Procopiu (1855-1917), ziarist, a lucrat timp de aproape 30 ani în redacția Universului.

² Lupu Costache (Kostaki), jurist și om politic român, în timpul ocupației a rămas în București primind funcția de ministru de interne (vezi și Magazin istoric, nr. 1/1986).

³ Al. Sturdza, fiul lui Dimitrie A. Sturdza și ginerele lui P.P. Carp, fost colonel în armata română, pe care a trădat-o, trecînd la inamic. „De la inamic — scrie Lucian Predescu, în Enciclopedia Cugetarea — a încercat să

dezorganizeze frontul românesc trimițînd o „chemare” trupelor, pe care le îndemna să dezerteze spre a „reînregi” ce s-a stricat și a recuceri ce s-a pierdut”. Dar încercarea lui n-a reușit. Sturdza a încercat să ofere serviciul său gărzilor ardeleni în timpul revoluției, dar i s-a răspuns că „pe pămîntul țării de sub steagul românesc nu e loc pentru trădători”. Condamnat la moarte în lipsă, a trăit în Germania pînă cînd s-a reîntors în țară, condamnarea fiindu-i „prescrisă” (Magazin istoric, nr. 10/1972).

⁴ Alexandru Bădărău (1859-1927), om politic, primar al Iașilor, deputat, la început socialist, apoi conservator, în 1908 a organizat, împreună cu Take Ionescu, Partidul Conservator-Democrat.

⁵ La 19 noiembrie/2 decembrie 1917, Statul Țării din Chișinău — alcătuit în mod democratic, din reprezentanți ai tuturor naționalităților și stărilor sociale din Basarabia — a proclamat constituirea Republicii Democratice Moldova, formîndu-se un guvern (Consiliul directorilor generali) prezidat de Pantelimon Erhan (vezi și Magazin istoric, nr. 3/1991, unde sînt prezentate pe larg, într-o cronologie documentară și prin intermediul mărturiilor unor participanți — Pantelimon Halipa, Ion Pelivan, Alexandru Boldur, Ion Inculțel — evenimentele care au premers unirea Moldovei dintre Prut și Nistru cu patria română, la 27 martie 1918).

stantinescu. De aci, anecdota cunoscută cu Eliade Crișmărescu și Mihail Kogălniceanu.

La această anecdotă, Brătianu mai adaugă două:

Într-o zi, pe cînd Kogălniceanu era ministru la Paris, [I.C.] Brătianu se trezește pe neașteptate cu el la București. Venise să-i ceară 20 000 lei. Brătianu îi promite că va face tot ce va putea și îl introduce în sala Consiliului de Miniștri, unde Kogălniceanu ia deoparte pe Take Giani și încă pe un altul și, arătîndu-le fotografia unei femei, le spune: „Numai voi aveți să mă pricepeți. Face femeia asta 20 000 lei?” La aprobarea lor, Kogălniceanu le răspunde: „Apoi dacă face, să susțineți pe lîngă Ion Brătianu să mi-i dea!”

Odată, englezul Green, venind să corupă pe Kogălniceanu, acesta îi răspunde: „Kogălniceanu ia parale dar nu trădează și apoi chiar dacă aș vrea să trădez, chestia fiind cunoscută numai de regele Carol, de Brătianu și de mine, toată lumea va spune: apoi cine poate să trădeze decît hoțul de Kogălniceanu!”

12 decembrie. La Consiliu nimic important.

Constantinescu anunță numai că au fost arestate comandamentele bolșevice de la Botoșani și Roman și că acest din urmă a cerut prin radiogramă ajutorul trupelor lor.

Erhan și Pelivan din Basarabia au fost la Brătianu și au cerut ajutor bănesc din partea Aliatilor și împiedecarea demobilizării pe teritoriul basarabean.

Brătianu le făgăduiește concursul, le expune părerea că demobilizarea să se facă în Ucraina, dar că ei să caute să pună mîna pe linia [ferată] Ungheni-Chișinău-Kiev.

Ei au decis să trimită României alimente.

Se mai decide că Constantinescu, Greceanu, Vintilă și Iancovescu să se ocupe de aprovizionare și de formarea depozitelor în Basarabia în contact cu căp. Pitz și americani.

Festival la cinema „Mo-

Membrii primului guvern al Republicii Moldova (1917)

În p. 43: I.I.C. Brătianu (mijloc), Albert Thomas, ministrul armamentului în guvernul francez (dreapta) și generalul H. Berthelot (stînga) în vizită pe frontul românesc.

dern" cu Nottara, Cinsky, Manolescu, Manu pentru orfanii de război.

25 și 26 decembrie. De la data ultimelor note și pînă astăzi n-am avut vreme să însemn zilnic faptele și impresiunile mele; Caut să-mi reamintesc pe cele mai importante pentru ca să pot ține lanțul. Voi continua de aci înainte să le însemn iarăși zilnic.

Urmările acțiunii noastre împotriva bolșevicilor.

În țară, devastările au continut, dar armata rusă nu schimbă din spirit. S-au dezarmat multe trupe fără rezistență, dar generalul Necra-

soff nu s-a putut menține la Armata a 4-a și a trebuit să cedeze comandamentul celui mai bătrîn general comandant de corp, care declară într-un ordin de zi că își va pune experiența în serviciul păcii și că nu va da lupte fratricide.

Corpul 24 rus, bine organizat, comandat mi se pare de Ivanoff, pregătește o lovitură asupra Iașului, pentru a asasina pe Cerbaceff și ofițerii superiori de la comandamentul rus.

Rochale, faimosul maximalist arestat de Cerbaceff în noaptea tentativei de asasinat, a dispărut de sub paza

santinelelor noastre, acestea fiind induse în eroare de un ordin fals de eliberare de la Marele Cartier General. Semnătura marelui pretor, col. Stere, a fost falsificată. Rochale a fost asasinat și ancheta Ministerului de război dovedește că un ofițer rus, din anturajul lui Cerbaceff (generalul Iancovescu îi știe numele), în unire cu ofițerii francezi sînt autorii asasinatului. Cadavrul a fost găsit și identificat. După amănuntele ce mi-a dat Al. Constantinescu, hirtia pe care era scris ordinul fals era franceză, de asemenea caracterele mașinei de scris sînt acele ale unei mașini franțuzești și ștampila e identică cu aceea de la biroul francez de informațiuni de pe lângă M.C.G.

În Rusia, Trotzki a trimis o notă amenințătoare lui Diamandy, ministrul nostru la Petrograd, protestînd că România se amestecă în treburile interne ale Rusiei și că aceasta îl va determina să încurajeze și să sprijine acțiunea revoluționarilor români din Rusia în România.

De fapt, revoluția i-a încurajat și sprijinit din capul locului, cînd au eliberat pe d-rul Racovski și astăzi încă, cînd îl sprijină să facă comploturi și asasinat în țară, după cum avem informațiuni.

Diamandy a răspuns lui Trotzki foarte abil, arătînd că România n-a luat decît măsuri militare de poliție internă pentru a se apăra de devastările trupelor ruse.

Trotzki s-a declarat mulțumit. Nu e mai puțin adevărat că Diamandy se aștepta să fie arestat dintr-un moment într-altul. Telegramele lui de la Petrograd nu mai sosesc.

Boșevicii de la Odessa amenință cu arestarea parlamentarilor români. Dinu Brătianu a sosit cu greu în țară și a doua zi un automobil cu huligani l-au căutat în Odessa pentru a-l prăda de 100 000 lei ce încasase în ajutorul plecării.

Curtea de casație s-a reîntors însă bine, cu mici desagremente de călătorie, inerente situației.

În raporturile cu germanii:

Armistițiul continuă pe întreg frontul.

Mackensen a adresat însă generalului Cerbaceff și, în copie, lui Prezan, o notă prin care se observă că Cerbaceff nu i-a răspuns la 2 mesagii și-l invită să se conformeze dispozițiilor convențiilor de armistițiu de la Brest-Litovsk. Mai observă că se fac pe frontul român și rus grupări de trupe și fortificații.

În Consiliu, Take Ionescu și Brătianu dictează, iar Duca scrie, proiectul de răspuns în care se explică cauza întârzierii răspunsurilor și că în ce privește confirmarea la convenție se așteaptă instrucțiuni de la Kiev. Se mai explică că nu se fac grupări de trupe și nici lucrări de fortificații.

Mesajul privește și conferința de la Brăila, în loc de Focșani, în ce privește navigația pe Dunăre.

Comisia pentru schimbul de ostatici, în cap cu Mitileneu, a fost însărcinată să se ocupe și de tratarea cu Bulgaria, tot la Focșani, în chestia cetățenilor români de origine bulgari din Dobrogea. S-a pus chestiunea pe tărîmul umanitar ca să se permită să se întoarcă la comunele lor, tuturor cetățenilor români evacuați și refugiați din teritoriul ocupat.

Din București ne-a venit bugetul general, alcătuit pe jumătate în românește și pe jumătate în nemțește.

Tot din București, din sferele marghilomaniste, carliste și sterite, ne vine informațiunea că Germania ne-ar garanta integritatea teritoriului dacă am face pace imediat. Mai tirziu nu ar răspunde de aceasta întrucît va trebui să adauge Bulgariei Dobrogea întreagă și Austriei defileurile, condițiuni pe care le-ar pune și pe care Germania va trebui să le acorde în cazul unei noi lupte cu România.

Chestiunea regelui și dinastiei totuși se pune.

De la primele tratative cu Mackensen în chestia audienței la rege, Brătianu punîndu-i chestiunea dacă vorbește în numele împăratului,

Mackensen i-a răspuns că nu și că n-a cerut el audiența; dar că a spus că dacă i s-ar propune, ar accepta-o.

Astfel chestiunea s-a înfundat.

Dintre ostatici, s-au întors Băicoianu, Marița Ionescu, Graur și alții. Am văzut la Brătianu fotografia lui Emil Petrescu, îmbătrînit, cu barbă și plete lungi, totuși cu monoclul în ochi.

Astăzi 26 decembrie, o nouă scrisoare adresată de Mackensen lui Cerbaceff îi comunică să trimită delegați la Brăila pentru 12 ianuarie st. n. urmînd să se discute nu numai navigația pe Dunăre, dar și aceea pe Marea Neagră.

Scrisoarea a fost adusă Consiliului de Prezan. Mackensen cerea răspuns într-o oră și jumătate. Toți erau îngrijăți și toți s-au răcorit cînd au văzut cuprinsul.

În raporturile cu Aliații: Raporturile cu Clemenceau sînt iarăși încordate.

Informat rău de Berthelot, Clemenceau a adresat o telegramă impertinentă lui Brătianu, în care erau cuprinse frazele: „Generalul Berthelot îmi telegrafiază că panica a cuprins [pe unii] din membrii guvernului, care cer pace separată, ceea ce bănuiam din momentul în care am constatat omisiunea Aliaților din mesajul regal. Nu îndrăznesc să-mi exprim sentimentul ce mi-a inspirat această informațiune.

Mi-ai cerut încrederea și v-am acordat-o; voim să continuăm încă a v-o acorda, însă România să-și ia seama să nu se pună în fața ireparabilității”.

Brătianu declară că el nu primește această telegramă și citește un răspuns demn, în care-i reamintește că noi avem de învederat interesele statului român, care nu concordă cu optimismul militar al lui Berthelot, care e împotriva realităților.

În adevăr, Berthelot înfrumășă greșit, cu rea credință față de noi, guvernul său.

Brătianu a decis să lămuirească și chestiunea față de dînsul în care scop a și con-

vocat pe miniștrii străini. St. Aulaire voiește să înlesnească o întrevvedere între Berthelot și Brătianu. Trebuia să aibă loc eri.

Berthelot a fost însă numai să-i depună cărțile de sărbători.

Punctul de vedere al lui Berthelot este ca armata ucrainiană, ceă și sîrbă să se poată constitui și că putem menține frontul. Mai mult, el crede că putem cu propriile noastre forțe să luăm ofensiva împotriva nemților față de forțele lor reduse. În acest sens a făcut o comunicare mai multor miniștri.

Și-a luat în adevăr nasul la purtare, întrucît face direct adrese la Marele Cartier General. Cu drept cuvînt, Brătianu vrea să-l aducă la a se menține la atribuțiunile misiunii lui militare sub comanda regelui, iar nu să-și la atribuțiile politice ce depind numai de St. Aulaire.

Politica internă din Franța acuza simptome pacifiste și potrivnice lui Clemenceau. Socialiștii Albert Thomas, Sembat și Monté, au cerut pașapoarte pentru a pleca la Petrograd și a se pune în raport cu Troțki.

Clemenceau a refuzat.

În Anglia, Lloyd George, în întrunirea tradeuniunilor [sindicatelor], fiind față și Albert Thomas, a aruncat sîmînta păcii generale, rezumînd-o în următoarele puncte:

1) Repararea injustiției de la 1871, retrocedarea Alsaciei și Lorenei.

2) Dreptul naționalităților.

3) Îngădirea armamentelor pe viitor, printr-un organ cu caracter internațional.

După o telegramă a lui Victor Antonescu, Lloyd George ar fi spus că, de acord cu Wilson, declară că n-a fost vorba de distrugerea Austriei, că trebuie acordată autonomie naționalităților și că împrejurările noi impun revizuirea tratatelor de alianță.

În ce privește pe români, are cîteva rînduri aparte, vorbind de drepturile legitime ale lor de a se uni cu frații lor din statul liber.

Titulescu crede că este o

mașinație politică pentru a câștiga timp.

Eu cred că sîmînta păcii este aruncată și că n-avem să ne grăbim a face pace separată, atunci cînd pacea generală se apropie.

În Rusia, bolșevicii au rupt tratativele cu nemții și Troțki se războiește vorbind de spiriți războinic al armatei devotate revoluției, atunci cînd tot frontul este descompus.

În schimb, guvernul [basarabean], prin Erhan și Pellivan, ne cer trupe ardelene pentru poliția internă. Noi căutăm a forma depozite și stăpîni calea ferată Chișinău-Ungheii, necesară aprovizionărilor. Avem interes ca în Basarabia să se găsească trupe devotate nouă, dacă nu se poate trupe curat românești.

Chestiuni interne:

Formarea societății pentru ocrotirea orfanilor din război imi dă de lucru.

Elisa Brătianu voiește ca societatea să fie la București și cu reprezentanți ai tuturor confesiunilor.

Membrii Societății se opun.

Cu Georgică [fiul] am fost în ziua de Crăciun la mitropolit.

La 28 decembrie sîntem invitați la masă la Palat, pentru nunta de argint a regelui.

27-31 decembrie. Clemenceau declară lui Victor Antonescu că e mulțumit de răspunsul lui Brătianu.

Mesajul lui Wilson cu condițiile păcii nu ne mulțumește. În ce privește Austro-Ungaria, se mărginește la autonomia naționalităților; n-are nici măcar pasajul special pe care Lloyd George îl are pentru italieni și români.

Hotărîse să nu se publice mesajul, dar francezii îl publică la biroul de propagandă din str. Lăpusneanu, cofetăria lui Funiac, cu toate că marchizul de Belloy, din partea lui Saint-Aulaire, se rugase să nu-l publice. Impresia în opinia publică este de testabilă.

Pichon, în Camera franceză, se declară credincios față de România tratatului de alianță, pentru serviciile aduse și acele ce vom mai

aduce. Acele care privesc viitorul sînt superflua.

Situația internă din Austria pare din ce în ce mai precară.

Austria e doritoare de pace.

Racovski a sosit la Odessa. La Chișinău, n-are prieteni decît pe Cătăraiu. Îl susțin bolșevicii, dar în Basarabia, lipsind industria; n-are proletariat care să-l susțină.

Diracția [guvernul] din Basarabia ne cere ajutor de trupe prin francezi și Cercea.

Însărcinăm pe Prezan să studieze planul de operații.

Mitilineu face în Consiliu expunerea convețiunii cu Puterile Centrale privitoare la reintegrarea populației românești din teritoriile ocupate. Autorizăm să se încheie convenția.

Germanii sînt mai puțin afabili, nu i-au mai dat autorizare să vadă pe nimeni.

În seara de 28 decembrie avem la Palat prînzul pentru 25 ani de căsătorie a regelui și reginei. Asistă toți miniștrii, Prezan, Grigorescu și Văitoianu; Averescu nu participă.

Averescu e în concediu, de fapt a demisionat pentru 2 motive:

a) Că nu se ține seamă de avizele lui față de acele ale lui Berthelot.

b) Nu acceptă comanda-mentul lui Prezan, în locul celui al regelui. El susține că e cel mai vechi general, după Coandă, care e în misiune în Ucraina.

Masa, ca în timpurile bune.

Toastul lui Brătianu, simțit. Stăm pînă la 11 ore seara.

De acolo merg cu Zoe la d-na Olga Sturdza, unde e și d-na Lucia Cantacuzino.

La Societatea Orfanilor se votează statutul alcătuit de mine și se alege comitetul. Participă și Constantinescu și Duca; se abține Vintilă Brătianu, care e supărat că l-am acuzat de rea credință.

În seara de anul nou, Iorga organizează o urare la Palat, citită de Nottara. Asistă și Zoe și d-na Olga Sturdza, cu comitetele Ortodoxiei și al Reuniunii. ■

Războiul de reîntregire văzut de la București

AMINTIRI DIN ROMÂNIA

RAYMUND NETZHAMMER

Parcurgem împreună cu cititorii noștri un nou grupaj de extrase (versiunea în limba română ne aparține) din memoriile arhiepiscopului catolic R. Netzhhammer, în care apar personaje bine cunoscute în epocă.

Departate de front, beneficiarii zonei ocupate din România urzeau proiecte de noi hotare ale pământului. Împărații Carol I și Wilhelm, suitele și colaboratorii lor, trădători sau patrioți, toți sînt fixați în jurnalul arhiepiscopului Netzhhammer, ca într-un insectar, în care naftalina vremii le dă încă consistență. Apărător al bisericii sale, episcopul trăiește zbuciumul de a nu aluneca dincolo de menirea lui, în cărarea politicii pătimase. Trufia de „învîgător” al ministrului de externe austro-ungar Ottokar Czernin întil-

nește dirzenia arhiepiscopului, cu semnificația acului de busolă morală; cînd îi cere părerea despre umilitul rege Ferdinand, pe care diplomatul austro-ungar îl considera învins și abdicat, și îl întreabă cum va fi reprimat regele în București, Netzhhammer l-a fulgerat cinic, răspunzînd:

— Triumfal, desigur [s. ns.], deoarece a respectat voința poporului!

Ca orice om, Netzhhammer nu era profet, dar asemenea manifestări răspund dorinței cititorului de a-i separa pe cei demni de răufăcători, indiferent de neam, religie sau treaptă socială.

Ion DUMITRIU-SNAGOV

Marți, Anul Nou! Dintre mulții vizitatori de Anul Nou, m-a impresionat profund domnul Marghiloman. El este adinc întristat, căutând alina-rea în convorbirea cu mine. Ieri a decedat, la numai 37 ani, prietenul său, prințul Georges Știrbei, victimă a tifosului. Marghiloman l-a crescut pe acest tânăr și trăia cu speranța că va fi moștenitorul lui politic, adică conducătorul Partidului Conservator. El găsește în acest om minunat și simpatice toate calitățile necesare unui viitor om de stat: minte ageră, putere de pricepere, simț politic și, în plus, darul cel mai prețios, nume de familie mare, maniere princiere și prestanță, având și o situație materială care să-i permită un trai independent. Acum, toate speranțele sale s-au spulberat și tocmai în momentul în care Marghiloman, Știrbei și partizanii lor dezbăteau, în convorbiri și reuniuni, chestiuni privind Constituția română. Adevărul e că moartea prematură a lui Știrbei este o mare pierdere pentru țară, dar mai ales pentru partidul lui Marghiloman.

Ca să mai uite de necazuri, i-am felicitat pe Marghiloman pentru interviul programatic acordat presei. Se pare că cenzura l-a tăiat o frază în care reproșa nemților că nu fac bine vorbind mereu că nu vor să trateze pacea cu regele Ferdinand și cu guvernul Brătianu, dar nu arăta calea de urmat. Soluția lui Marghiloman ar fi următoarea: germanii să dea de înțeles la lași că vor să mențină actuala dinastie, chiar și fără regele Ferdinand, căruia i se dă posibilitatea să se întoarcă la Sigmaringen sau în altă parte în Germania. Regele ar trebui să dizolve guvernul Brătianu, să formeze un nou guvern, cu elemente noi, din partea asta a frontului [din teritoriul ocupat], un guvern căruia să-i predea abdicarea sa în favoarea unui fiu. Dacă îl alege pentru aceasta pe prințul Nicolae, germanii ar putea

cere o regentă de 6 ani, pentru a avea toate garanțiile. După părerea lui Marghiloman, în felul acesta s-ar rezolva toate dificultățile din ambele părți. Aducându-se o nouă dinastie, imediat s-ar constitui un partid legitimist, care, la orice ocazie, ar interveni în favoarea dinastiei „pe nedrept” gonită. Marghiloman a expus aceste gânduri în repetate rânduri germanilor, mai ales colonelului Horstmann¹, iar pentru Austria, în scris, contelui Czernin. Acesta pare să fie de acord. Marghiloman a raportat și la lași că ar fi posibilă o salvare a dinastiei, dar fără regele Ferdinand, și cu Dobrogea, dar trebuie acționat repede și primul pas să fie făcut de România. Colonelul Hentsch² este acum cel mai important om la București, în jurul său rotește totul, dar în politică nu se pricepe. Horstmann, șeful resortului politic, om foarte inteligent, care ține foarte mult la Hentsch, l-ar putea influența...

Vineri, 1 februarie. Cu puțin excepții, au fost eliberați preoții și „frații” noștri din internare și lagărele de izolare. Spre marele nostru regret, am pierdut pe excelentul organist Johann Huemer, în urma unei pneumonii, în mai 1917, la Bunești, jud. Fălciu. În timpul absenței internaților, la București s-au schimbat multe, ca și în toată dieceza, așa că nu au mai găsit tot ce lansaseră la plecare. În urma sechestrării caselor noastre de către autoritățile române, multe cărți și mobile s-au pierdut... Cel întors din internare sînt amărîți și nemulțumiți, se acomodează greu și au idei aproape revoluționare în noua situație...

Duminică, 3 martie. Contele Czernin, ministrul de externe al Austriei, mă vizitează la ora 10. Se află de câteva zile în țară, dar a amînat din-

adins vizita, ducîndu-se mai întîi la regele Ferdinand³. Contele spune:

— Pot să vă anunț că aduc pacea, că românii au acceptat condițiile. De fapt, este o mică pace separată, adaugă Czernin, dar este un prim pas către pacea generală. Condițiile sînt grele, dar românii nu merită ceva mai bun.

Cu emoție, întreb:

— Pierde România Dobrogea?

Czernin afirmă:

— Da.

Eu îmi exprim mirarea și regretul. Ministrul de externe austriac spune:

— Cînd ai aliați, trebuie să le plătești! Bulgarii au contribuit foarte mult la ofensiva contra României. Pentru asta vor primi Dobrogea. În viitor, deasupra Constanței, nu va mai flutura steagul românesc. România va primi acces la mare; mărfurile se pot trece și peste un teritoriu care nu îți aparține, dar asta se va rezolva în timpul tratativelor următoare.

Czernin vorbește despre întîlnirea cu regele Ferdinand, pe care a avut-o miercurea trecută, în spatele liniilor românești. Regele părea îmbătrînit și era foarte trist. Crede că nici un muritor nu a spus unui rege astfel de adevăruri, ca acelea auzite de Ferdinand de la dînsul. Regele s-a făcut mic de tot. Convorbirea a decurs aproximativ așa:

— Maiestate, ați mizat în plin! Dv. ați pierdut, acum trebuie să plătiți!

— D-ta și contele Hertling⁴

³ Întîlnirea lui O. Czernin cu regele Ferdinand a avut loc în ziua de 27 februarie 1918, în tren la Răcăniți; cu acest prilej, ministrul austro-ungar a prezentat regelui român, pe un ton extrem de brutal, condițiile armistițiului cu Puterile Centrale.

⁴ Contele Georges Hertling (1843-1919), om politic și scriitor german; a fost unul din principalii șefi ai Centrului catolic în Reichstag și de la 1 noiembrie 1917 cancelar al Imperiului german. La 19 iulie 1917, Reichstagul a adoptat o rezoluție în care se vorbea despre „o pace de înțelegere și o împăcare durabilă a popoarelor”, respingînd ideea oricăror achiziții teritoriale „prin violență, măsuri de oprimare politică, economică și financiară”.

¹ Colonelul Horstmann era șeful departamentului politic german din teritoriul ocupat.

² Colonelul Hentsch îndeplinea funcția de șef de stat major al administrației militare germane în România.

ăți vorbit de pace fără despăgubiri și anexiuni, dar nu vă înjeți de cuvânt!

— Maiestate, asta nu este exact! Față de oamenii onesti urmărm acest principiu, dar altfel ne purtăm cu sperjurii cărora nu le mai putem acorda încredere. Eu cer în Carpați numai pietre pentru o mai bună plasare a tunurilor, cu scopul de a preveni un nou atac; la prima împușcătură trebuie să avem posibilitatea să azvîrlim Peleşul în aer!

— Am citit cartea d-tale roșie! Acolo ai spus că eu m-am lăsat condus de Brătianu, ceea ce nu este adevărat!

— Atunci, Maiestate, nu știu ce să mai cred despre Dv., fiindcă acesta era singurul argument de scuză pe care l-am putut găsi pentru Dv.!

Asta l-a supărat grozav pe rege. Czernin l-a amintit că Austria și Germania au făcut totul pentru a evita războiul, iar el (Czernin) l-a rugat de atâtea ori să nu intre contra lui în războiul mondial. În final, Czernin mi-a spus textual:

— M-am dus la rege cu ură, dar m-am întors cu milă. A trebuit să mă silesc să vorbesc serios și energic cu el!

În privința dinastiei, Czernin a spus că este de părere să nu se atingă nimeni de tron, lăsînd românilor să hotărască pe cine vor voi. Nu se poate cere lui Ferdinand să abdice; unde să plece și ce să facă?

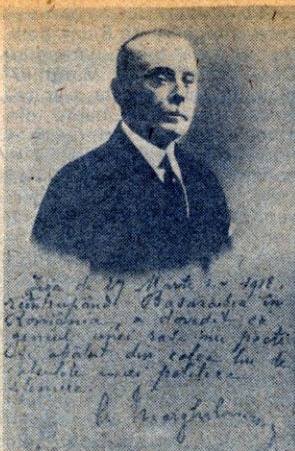
Czernin întreabă:

— Cum va fi primit regele la întoarcere [în Capitală]? Răspunsul meu:

— Triumfal, desigur, deoarece a respectat voința poporului!

— Asta este rău, cînd un rege e atît de slab, să cedeze poporului, și asta în dauna țării!

Czernin n-are o părere bună, mai ales despre cetățe-

Aflat în București la 1 ianuarie 1918, Al. Marghiloman era un om politic „adînc intristat”; la 27 martie, la Iași, nota pe propria-i fotografie: „Ziua de 27 martie s.v. 1918, reîntrupind Basarabia în România, a dovedit că genul unei rase nu poate fi abătut din calea lui de calculele unei politici efemere”

În p. 48: feldmaresăul August von Mackensen făcîndu-și obișnuita plimbare de dimineață pe străzile Bucureștilor, stîrnind admirația plină de teamă a bieiților școlari români

nii Bucureștilor. Cînd a apărut la teatru, zice că publicul l-a ovaționat! Se pare că Puterile Centrale nu vor să intre în tratative cu un guvern Brătianu. Czernin crede că se va lucra cu Marghiloman. Noul prim-ministru [general Al. Averescu] nu este în nici un caz un diplomat. El și-a jucat prost rolul.

Mîine vor sosi ieșenii pentru semnarea păcii preliminare. Apoi vor începe tratativele de pace în amănunt și acestea vor dura, probabil, trei săptămîni. La început se vor discuta chestiuni de mare importanță politică, iar apoi cele de mai mică importanță...

Luni, 4 martie. Maiorul Kramer mă roagă, în numele maresăului Mackensen, să particip la micul dejun de la popota ofițerilor, la Athénée Palace, deoarece Mackensen vrea să mă prezinte secretarului de stat de la Ministerul de externe, dr. Kühlmann, care dorește să mă cunoască. Ceea ce s-a și întîm-

plat.

La masă am stat între Mackensen și imputernicitul Bulgariei [pentru tratativele de pace] Stanceff, care, în trecut, timp de șase ani, a fost atașat militar la București. Mincarea a fost de o simplitate clasică: supă, lingă ea bucățele de carne, pe urmă o mică prăjitură. Conversația cu Mackensen se referă la Dobrogea, pe care el vrea să o salveze pentru România. A primit un memoriu de la Marghiloman, în care demonstrează că Dobrogea a fost întotdeauna românească. Și bulgarii i-au predat un text tipărit, conform căruia teritoriul în litigiu a fost bulgăresc. Părerea lui Mackensen este că nici unul nici altul n-are dreptate. La fel mi-a spus și Stanceff că Dobrogea este bulgărescă și că cearta a început cînd românii au venit peste Dunăre.

La sfîrșitul mesei, Kühlmann, care este un elev al benedictinilor de la Sf. Ștefan din Augsburg, îmi spune că-l interesează antichitățile din Dobrogea. Ieri a fost cu prof. Tzigara la Muzeul de antichități, unde a remarcat pietrele cu inscripții care se asemănă cu cele din catacombe. Îmi se pare curiosă lipsa aproape totală a bronzurilor mici și a altor obiecte în muzee. Vorbind de numismatică, dr. Kühlmann îmi arată imediat unele monede antice de argint din Mesembria, pe care le-a cumpărat la Sofia. Are intenția să obțină, pentru savanții germani, aprobarea să facă săpături în Dobrogea. El speră că în orașele pontice din epoca greacă se găsească lucruri interesante. Cere de la mine informații despre locurile apte pentru săpături. Pentru asta l-am promis, peste cîteva zile, o schiță de hartă a Dobrogei cu observații și indicații.

Despre pace s-a vorbit puțin, totuși ne preocupă soarta Dobrogei! Dr. Kühlmann crede că, cu timpul, românii se vor consola cu pierderea ei!

— Dar se vor consola și Puterile Centrale că, cedînd Bulgariei Dobrogea, își în-

¹ Este vorba despre volumul *Cartea roșie austro-ungară. Documente diplomatice privitoare la relațiile dintre Austro-Ungaria și România*, apărută în 1917, cu o versiune și în limba română, publicată în același an la București.

chid drumul cel mai scurt spre Constantinopol și Orient, trebuind să treacă prin teritoriul bulgar?, am întrebat eu.

— Dacă aş avea deplină libertate, a răspuns ministrul de externe german, Dobrogea ar rămâne României, dar trebuie să-i luăm în considerare și pe bulgarii!

După această conversație, Mackensen se apropie de mine și vorbim despre curioasele furturi ale bulgarilor, care au prădat muzeele de antichități din Adamclisi, din Constanța și din Ulmetum, iar statuia lui Ovidiu din Constanța este ridicată de pe soclu și gata de transport, ca și furtul moaștelor Sf. Dumitru [cel Nou] din Mitropolie [biserica actualei Patriarhii]. Acest ultim jaf, Mackensen îl consideră ca pe o jignire personală și se bucură de regăsirea relicvei ca de-o bătălie câștigată. Și Mackensen se interesează de antichitățile Dobrogei și vrea să viziteze încă o dată Adamclisi, unde a stat la 1 octombrie 1916. Pe bătrînul Iakobi, unul dintre primii arheologi care au săpat aci, al cărui nepot a luptat în Dobrogea, Mackensen îl cunoștea personal...

Miercuri, 10 aprilie. În timpul mesei primesc o scrisorică de la madame Martha Bibescu, cu rugămintea să o vizitez între orele 2 și 3 și, pe urmă, să mă duc la noul ministru de externe, C.C. Arion, la locuința acestuia din str. Corabia, pentru o discuție.

În salonul prințesei înflesc o doamnă distinsă în doliu: este tinăra văduvă [Lysbeth, născută Băleanu] a prințului Georges Știrbei. Acum, singură cu copiii, suferă din cauza durerii despărțiri de soțul ei iubit. Vine deseori la prietena ei care o mai consolează și încurajează. M-me Bibescu îmi descrie situația din Iași ca fiind disperat de proastă. Atmosfera de la Curte este la fel ca înainte: brătienistii îl înconjoară pe rege, regina este mai antantofilă ca oricînd. Regina l-a primit pe ministrul Arion cu un stillet la cîngătoare și i-a spus că tra-

tatul de pace pe care acesta îl face nu este decît o zdreanță de hirtie și că azi este mai convinsă ca oricînd de victoria Antantei. Și aici, la București, situația e proastă, fiindcă germanii născocesc în fiecare zi ceva să ne apese și mai mult.

Contele Czernin a sosit ieri la ora 8 din Viena. A promis o vizită prințesei, dar a trimis de două ori pe generalul Hranilowitsch cu vestea că nu poate veni, fiindcă pleacă imediat în călătorie. Prințesei i se vor face însă toate înlesnirile și i se va da sprijin dacă va dori să vină soțul ei de la Iași, pentru 24 ore, sau dacă va voi să plece la mama ei în Elveția.

Ministrul C.C. Arion i-a explicat prințesei, cu prilejul unei vizite, că numai Austria ar putea să salveze România, dîndu-i un arhiduce! Dar cine să mijlocească asta?, a întrebat el. Ea i-a răspuns că numai arhiepiscopul catolic, care are relațiile necesare și ar fi interesat în privința „uni-

lași.

La ora 4 sînt în casa lui C.C. Arion, ministrul de externe în cabinetul Marghiloman. Sînt condus în biroul lui. Alături se discută agitat și cu glas tare, probabil este o ședință. Biroul lui îmi amintește de o discuție foarte aprinsă cu Arion, pe vremea cînd era ministru la culte și instrucțiune; era vorba despre o expresie jignitoare pentru catolicism pe care un tînar funcționar mărunt o folosisese într-un material cu privire la seminarul nostru preoțesc. Toate acestea sînt de mult uitate și Arion m-a primit cu fața radioasă. După schimbarea citorva cuvinte măgulitoare, convorbirea a decurs cam așa:

— V-am chemat să vă rugăm să ne faceți un serviciu de înalt patriotism; d-voastră cunoașteți țara noastră și o iubiți!

— Desigur, domnule ministru, eu iubesc România și am dovedit-o după puțință.

— Situația este proastă, încurcată, cu toată știrea îmbucurătoare că consiliul [director, adică guvernul] din Basarabia este pentru alipirea la România. În Iași nu s-a schimbat atmosfera. Guvernul nostru este neputincios și-ar trebui să fim mulțumiți că nu am fost închiși. În Iași ni s-a declarat că pacea cu Puterile Centrale nu are nici o valoare și nici o stabilitate. Regele este cu totul în mișcările opoziției și se arată mai slab ca oricînd. Eu sînt ministrul său și nu pot și nici nu vreau să conspir împotriva lui! Regele are doar o singură calitate: are o inimă bună.

— Sînteți de părere că revenirea regelui ar fi un bine pentru țară? Văzînd că ministrul nu răspunde, am continuat: eu îl iubesc pe rege și dinastia; dar s-ar putea ca întoarcerea să-i fie fatală, în cazul că va fi făcut răspunzător pentru războiul pierdut. Se poate întîmpla, cum a spus chiar regele înaintea războiului: „Dacă treburile nu merg bine, vinovat e regele!”

— Așa se și va întîmpla, spune Arion, și regele nu va putea suporta multă vreme

Noul ministru de externe român C.C. Arion a fost primit de regină „cu un stillet la cîngătoare”

rii”.

Am fost surprins de această misiune, dar vreau totuși să satisfac dorința prințesei, să mă duc să vorbesc cu ministrul C.C. Arion, după ora 4. Martha m-a făcut atent, să mă duc chiar azi, fiindcă Arion pleacă diseară la

aceste reproșuri. Deja avem o situație îngrozitoare: ni s-a luat Dobrogea, în nordul țării s-au pierdut teritorii pe care poporul român nu le va uita ușor, ura contra unguirilor crește cu fiecare zi, țara este amenințată de foamete (fiindcă germanii au luat tot grâul, iar porumbul ajunge numai pînă în iunie). O populație flămîndă se apucă de revoluție și aceasta va veni! Atunci se va trage iar în țărani noștri, actualul guvern de orientare filo Puterile Centrale va fi îndepărtat și noi vom fi sfîșiați, și toate acestea fără nici un folos, nici pentru Germania și nici pentru Austria. Rugămîntea mea este ca d-voastră să informați Viena despre adevărata situație de aici, fiindcă Austria este cea mai interesată de România. Germania are un singur interes: să ne stoarcă! Românii se plîng de brutalitatea germanilor, care vin me-

reu cu pretenții din ce în ce mai apăsătoare. Numai Austria ar putea, printr-o intervenție la germani în favoarea românilor, să ne salveze din acest haos. Am fost întotdeauna filo-austriac și am suferit din cauza aceasta, fiind acuzat ca „trădător”. La început, am făcut politică cu Carp, pe urmă m-am apropiat mai mult de Marghiloman, dar am păstrat mereu o poziție independentă. Carp a fost corect; el n-a îndepărtat pe rege cu concursul baionetelor germane. Nici eu nu vreau să conspir contra regelui, dar poate că ar fi posibil ca, pe o cale corectă, să ajungem la țintă. Am fost convins că d-voastră, d-le arhiepiscop, ați avut înainte de război o influență în viața politică și acum sper că puteți face un mare serviciu patriei noastre!

Sensul scurt al acestei discuții lungi este: germanii cei

râi ne cîmpotesc și ne iau totul — din păcate, numai pe rege și dinastia nău! Acest serviciu să ni-l facă Austria, în colaborare cu arhiepiscopul! Afară de asta, să ne obiăduiască cu un arhiduce. Încheierea păcii se va amina pînă la perfectarea acestei afaceri!

Discuția cu ministrul Arion mi-a făcut o impresie foarte rea! Cele auzite m-au frămîntat pînă ce am ajuns la sala Tomis, unde erau invitați toți preoții diecezan și cei de campanie, spre a participa la o reuniune plăcută. Au sosit aproape toți, petrecînd clipe frumoase. Maestrul de muzică Kessler și orchestra lui au executat muzică clasică românească foarte interesantă. Dar asta nu a putut alunga proasta impresie provocată de discuția cu Arion! ■

(Va urma)

• CLIO ANUNTA •

• CLIO ANUNTA •

AVATARURILE UNUI MANUSCRIS

Shahname, creație a poetului Firdousi (c. 934-c. 1025) — capodoperă a literaturii iraniene medievale, în care se prezintă istoria regilor Persiei din vremurile mitice și pînă la căderea Imperiului sasanid, în sec. VII e.n. — a avut mai multe copii manuscrise. Una dintre acestea a fost realizată din porunca șahului Tahmasp (1524-1576) pentru a fi oferită în dar sultanului otoman Süleyman I (1520-1566). Manuscrisul a fost păstrat cu mare grijă în Imperiul otoman. În anul 1903 a ajuns în posesia baronului Edmond de Rothschild, de la care a trecut în păstrarea Bibliotecii Houghton de la Harvard — aceeași în care prof. dr. Virgil Cândea a descoperit manuscrisul *Istoriei Imperiului otoman*, operă a principelui român Dimitrie Cantemir.

Începînd din 1962, au fost expuse cu diverse prilejuri pagini cu miniaturi rupte din exemplarul *Shahname* menționat. Apoi, multe

dintre cele 258 file cu miniaturi — manuscrisul avea în total 759 pagini — au fost vîndute la licitații. Cei ce au procedat la desprinderea foilor respective și vinderea lor separată au dat dovadă de o totală lipsă de înțelegere față de arta miniaturii orientale. Manuscrisul fusese conceput de Dost Muhammad, un mare caligraf și pictor, ca o unitate deplină între paginile cu text caligrafiat și cele cu miniaturi. Imaginile erau așezate în așa fel, încît să formeze un diptic. În miniaturi erau introduse inserturi frumos caligrafiate ce adăugau sensuri în plus, reflectînd textul din pagină într-o manieră metaforică. Distrugerea suferită de acest manuscris este comparată de Souren Melikian — autoarea unei note publicate în ziarul *International Herald Tribune* — cu măcelărirea unor picturi chinezești pe sul de mătase, tăiate în așa fel încît să încapă într-un loc anume pe perete.

PROF. DR. JEAN NOUZILLE:

„SACRIFICIUL VIEȚII LOR

PENTRU UNITATEA STATULUI ROMÂN“

Manifestările organizate de Institutul de istorie și teorie militară și Comisia română de istorie militară, sub patronajul Ministerului apărării naționale, cu prilejul aniversării a 75 de ani de la declanșarea războiului de reîntregire a României, ne-au oferit bucuria reîntâlnirii cu domnul colonel (în retragere) dr. Jean Nouzille, profesor la Universitatea din Strasbourg (Franța). Născut în urmă cu 65 de ani la Bourg-en-Bresse (Ain), diplomat în istorie militară și științe politice, consacrat cu o excelentă teză de doctorat despre Prințul Eugeniu de Savoia și problemele frontierelor militare austriece în 1699-1739, profesorul Nouzille este un specialist recunoscut în istoria Europei centrale și de sud-est (secolele XVI-XX); în același timp el este un pasionat cunoscător și cercetător al istoriei românești. Un rezultat excepțional al studiilor sale asupra fenomenelor românești este o lucrare pregătită și redactată cu mîgălă și profunzime științifică dedicată soartei prizonierilor români de război internați de germani în Alsacia și Lorena în anii 1917-1918 (*Le calvaire des prisonniers de guerre roumains en Alsace et en Lorraine en 1917-1918*, Editions Militaires, București, 1991), lansată la Paris, la jumătatea lunii august 1991, în cadrul

unor solemnități ce au venit să sublinieze peste timp atenția guvernului, armatei și națiunii franceze față de sora latină din răsărit, România. Colonelul Jean Nouzille a acceptat cu multă plăcere să răspundă întrebărilor revistei Magazin istoric.

— Stimate domnule profesor v-am ruga să ne spuneți care au fost premisele și ideea centrală care v-au condus la scrierea acestei lucrări, care, după cum ați putut constata, se bucură de mare succes în țara noastră?

— Aș vrea să subliniez că prezența pe teritoriul Franței a cimitirelor militare românești, ca și întâlnirea fericită cu domnul Virgil Căndeia, în anul 1983, au fost determinate și m-au condus la cercetarea cauzelor pentru care soldații români muriseră în Alsacia și Lorena în anii 1917-1918. Iar atunci cînd, după investigații în arhivele franceze și numeroase lecturi de specialitate, ca și în urma stringerii unor mărturii locale, am descoperit în ce condiții decedaseră prizonierii, m-am decis să perpetuez amintirea acestor soldați, care făcuseră sacrificiul vieții pentru a realiza unitatea statului român. Într-adevăr, soarta lor a fost un calvar, deoarece, în pofida convențiilor internaționale, în special a celor semnate la încheierea

cele de a doua conferințe de la Haga din 1907, prizonierii de război români internați în Alsacia și Lorena în anii 1917-1918 au fost victime ale unui genocid. O comparație indică, de exemplu, că numărul total al prizonierilor de război belgieni decedați în patru ani în lagărele germane corespunde aceluia al prizonierilor de război români decedați în Alsacia și Lorena în numai patru luni.

— Felicitîndu-vă din toată inima pentru ineditul și exemplarul dvs. efort științific, am dori să ne spuneți, domnule profesor, care este stadiul relațiilor dvs. cu istoricii români, ca și perspectivele imediate?

— Interesîndu-mă în special de studierea istoriei Europei sud-estice, întretin de cîțiva ani buni relații fructuoase cu istoricii români, îndeosebi cu cei militari, pe care i-am întîlnit deseori în trecut, iar de curînd la colocolul de la Zürich din august 1991. Aș vrea să remarc că eu contez mult pe continuarea acestor relații, aprofundîndu-mi cunoștințele și totodată făcînd mai bine cunoscută în Franța istoria României, prietena tradițională a Franței.

**A consemnat:
Dumitru PREDA**

PAGINI DE VIAȚĂ (II)

ARTUR GOROVEI

După ce în 1886-1887 urmasa un an cursurile Facultății de drept din București, Artur Gorovei (1864-1951), autorul jurnalului inedit din care continuăm să publicăm noi fragmente, în 1887 s-a transferat la Iași.

A continuat să frecventeze cercul intelectualilor socialiști. Captivat de cercetările istorice, de mărturiile trecutului nostru îndepărtat, s-a ocupat cu stringerea și valorificarea unor documente, alcătuindu-și o colecție personală cu astfel de materiale istorice care, cu timpul, s-a îmbogățit considerabil. A colaborat, de asemenea, cu cronici literare sau creații proprii (poezii) la publicațiile

vrerii — între care *Românul* lui C.A. Rosetti — semnind cu pseudonimul Ago.

Din cautele sale de însemnări inedite aflate la Biblioteca Academiei prezentăm, în continuare alte fragmente. Cum am precizat la episodul anterior, pentru cursivitatea lecturii nu am mai marcat prin trei puncte întreruperile în text. Am păstrat particularitățile stilistice ale autorului, inclusiv unele regionalisme. Datele sînt pe stil vechi. Titlul, notele de subsol și intervențiile explicative din paranteze drepte ne aparțin.

I. L.

1887. Iași

3 decembrie. Faci parte din un partid cînd te duci la înmormîntarea lui. Și joia trecută [26 noiembrie] am fost la această întrunire.

Anton C. Bacalbașa¹ venise din București și asista la această întrunire.

S-a discutat ceva din vechia istorie a *Manifestului*². S-a discutat chestiunea cu cine trebuie să fie partidul socialist sau al muncitorilor în viitoarele alegeri: cu liberalii sau cu conservatorii?

4 decembrie. Astăzi am ascultat înția prelegere a lui Măzescu de drept civil. Face frumos curs. Cele două ceasuri cît a vorbit el și am luat note, note foarte bune și exacte, au fost o plăcere, au trecut așa de repede că nici nu mi-am dat seama.

5 decembrie. Mă gospodăresc. Mi-am cumpărat un ceainic; e industrie națională, fabricat în tirgoșorul Colentina

și l-am plătit 30 de bani; ieftin, ca un ceainic de lut. Am mai cumpărat o ulciică și un ibric, așa că am putut să-mi fac un ceai.

9 decembrie. Seara cînd m-am dus la spital la moșu, mi-a spus că țărani au ucis pe un vechil al unei d-ne Școțescu, că aceasta s-a baricadat cu copiii în casă și numai astfel a putut scăpa și ea neatinșă și că [Ion] Nădejde³ e acuzat ca urzitor al acestora.

Am ris, bineînțeles, dar un om care crede tot ce aude nu poate decît să dea crezare acestor birfeli. Dacă ar cunoaște pe Nădejde cu ideile lui cu tot, nu ar sta la îndoială chiar dacă a putut sau nu să-i treacă prin minte astfel de bazaconii.

10 decembrie. Căutam, de pe acumă chiar, un subiect pentru teza de licență în drept ce va trebui să o susțin și eu cîndva, dar căutam un subiect așa, ca să pot face și eu ceva original, bunăoară să răsfoiesc prin trecutul nostru istoric, pe care mai cu deosebire tezele pentru licență în drept îl lasă cu desăvîrșire în uitare. În sfîrșit, astăzi mi-am

găsit acel subiect: e important, e frumos și dacă mă voi pune de pe acumă serios pe lucru pot să fac ceva. E vorba de proprietate. Partea mea originală ar fi: *Istoria proprietății la români*. Studiul e foarte greu, dar ar fi și foarte meritoriu.

Pentru partea istorică privitoare la proprietatea în România îmi va trebui multă vreme ca să cetesc documente și izvoare istorice. Dar trebuie făcut tot și fără multă întîrziere. De Crăciun va trebui să iau la cercetat cronicile și încetul, măcar cîte un ceas pe zi, să întrebuintez pentru cercetări.

13 decembrie. Chestiunea proprietății începe a mă pasiona. Ieri am cetit patru ceasuri la bibliotecă; am cetit *la Théorie de la propriété* a lui Proudhon⁴.

Astăzi am fost la Morțun⁵, am luat de la el cartea lui La-

¹ Pierre Joseph Proudhon (1809-1865), filosof și economist francez, unul dintre precursorii sociologiei; exponent al socialismului mic-burghez, a militat pentru întărirea și generalizarea micii proprietăți.

² V.G. Morțun (1860-1919), ziarist și om politic, primul deputat socialist în Parlament (1888); membru în conducerea P.S.D.M.R., în 1899 a trecut în Partidul Liberal.

¹ Anton Bacalbașa (1865-1899), scriitor român, militant socialist. Împreună cu I.L. Caragiale a scos revista *Motul român* (*Magazin istoric*, nr. 2/1976).

² Se referă la *Manifestul Partidului comunist*, lucrarea lui K. Marx și Fr. Engels.

³ *Magazin istoric*, nr. 12/1979.

veleye¹ De la proprieté.

15 decembrie. Am fost ieri la Beldiceanu² ca să-l consult în o chestiune de arheologie care se leagă cu studiul meu, adică dacă antichitățile descoperite de el la Cucuteni și Rădășeni dau oarecare indicii că aparțin aceluiași popor care locuia în același timp în Rusia, Polonia, Transilvania și țările învecinate. Nu samănă unele cu altele, mi-a spus el, ci samănă tocmai cu cele aflate de Schliemann la Tiryth și la Mikena și că după dînsul acele antichități ar aparține geto-dacilor.

Beldiceanu mi-a propus să fac parte din Societatea de istorie și arheologie care e să se fundeze și din care fac deja parte ca fondatori Buțureanu, Gruber, Diamandi și el. Am primit cu cea mai mare mulțumire și a rămas ca duminică să se întâlnească el cu ceilalți. Mi-a mai propus să ceară societății de medici și naturaliști să mă primească membru și era să mă propuie chiar ieri sara cînd aveau o întrunire. Voi vedea ce voi face.

1888

17 ianuar. Astăzi la orele 10 1/2 dimineața am trecut primul examen de drept: materia dreptul penal. Mă așteptam să mi se puie vreo chestiune controversată cu care mă ocupasem atîta vreme și în schimb m-a învîrît în cîteva definițiuni și clasificări de delict. Am ieșit bine, am obținut 27 de puncte. Comisiunea era compusă din [Grigore] Tocilescu, Urechia și Missir³.

19 ianuar. Peste zi am fost la biblioteca unde am răsfoit ziarul *Traian*⁴, în care-mi spunea Gruber că pot găsi un studiu al lui Hîjdău [Hasdeu] intitulat *Agricultura la români*, care să-mi poată folosi la studiul meu asupra proprietății la români. Nu am găsit acel studiu, nici altceva în *Traian*.

Pe la 4 1/2 a venit la mine Beldiceanu. I-am dat inscripțiile ce am scos de la Rîșca⁵. Pietrele de mormînt poartă data — una 1568, alta 1596 și a treia 1601. Sint slavone.

Mi-a spus mai multe des-

pre *Contemporanul*. Despre Mortun nu prea are bune idei; îl consideră cam lipsit de gustul estetic. Nu pot să mă pronunț încă, dar am observat că acum doi ani, cînd i-am dat o mică poezie pentru *Contemporanul*, el a găsit-o bună și voia să o cetească și celorlalți care mai erau acolo. A arătat-o și lui I. Nădejde și îndată a căutat să mă convingă că e prea „la Alecsandri” și nu trebuie publicată.

Am pus la cale cu Beldiceanu excursiunile arheologice ce vom face în vara aceasta.

Am primit o telegramă de la tata, cerîndu-mi să flu negreșit la 21 în Folticeni. Mîine dimineața plec. Ce însemnează această chemare grabnică? Știu că e vorba de alegeri, dar eu votez tocmai la 25.

Folticeni, 21 ianuar. Frigurile electorale au început. Pentru aceasta am fost și eu chemat în Folticeni. Liteanu e aici și lucrează de mai multe zile. Dă vizite în toate părțile, pînă și la brînzarul Sîrghișu. Pe Stoicescu, un biet cenușar de la Prefectură, l-a înîlnit la noi în cerdac și i-a dat mîna. Proclamă într-una principiile — dacă principii se pot numi — Partidului Liberal. C.M. Kogălni-

¹ Emile Louis Victor de Laveleye (1822-1892), economist și publicist belgian.

² Nicolae Beldiceanu (1844-1896), profesor secundar, arheolog, membru onorific al Academiei din Berlin, a studiat antichitățile din Moldova, în special pe cele de la Cucuteni.

³ Petre Missir (1856-1929), jurist și om politic român, profesor de drept la Iași și București, membru de onoare al Academiei Române.

⁴ Ziar politic și literar, scos de B.P. Hasdeu și care a apărut de trei ori pe săptămînă între 16 aprilie 1869 și 14 februarie 1870.

⁵ Localitate în județul Suceava, unde se află o cîtitorie a lui Petru Rareș din 1542.

ceanu¹, cel care a scris despre Dragoș și Bogdan, e de asemenea aici, doar e candidatul guvernului la colegiul al treilea. Dacă și el vizite în toate părțile. Se, scoborâre boierii de la înălțimea lor pînă la acei pe care, după ce alege-rile vor trece, îi vor considera iar în micimea lor.

S-ar părea curioasă trece-rea unei boierii din ai conserva-torilor, în o partidă libe-rală. Dar lucrul mai lămurit devine mai priceput.

Partidul Conservator, așa cum era odinioară, azi nu mai este, e mort. Partidul Libe-ral de odinioară a dispărut. Aceasta e un fapt necesitat de mersul firesc al lucrurilor. Astăzi locul conservatorilor l-au ocupat cei ce se numesc liberali și liberalii de altă dată sînt radicalii și socialiștii de astăzi.

Să ne înțelegem. Cînd re-formele aduse de liberali nu erau încă îndeplinite, pe cînd numai se discutau, conserva-torii tipau contra lor, voiau să conserve neatinse cele apu-cate de dinșii: privilegiile, boierile etc. Liberalii deci vroiau să meargă înainte, conservatorii voiau să rămîie pe loc. Astăzi liberalii vor să conserve starea adusă de dinșii, contra cererii radicali-ilor și socialiștilor care găsesc — și pe drept cuvînt — că această stare nu mai este co-respunzătoare cu trebuințele timpului și vor, prin urmare, să meargă înainte.

Ce rezultă din toate ace-s-tea?

Rezultă că vechii conserva-tori nu mai au rațiune de a fi, căci tind către o stare socială anterioară acesteia în care ne găsim și care, chiar aceasta, e găsită neîndestulătoare cu cerințele timpului.

Și cînd, dar, conservatorii de odinioară sînt sterși prin mersul lucrurilor din rîndul unor partide politice, ce le mai rămîne lor să facă? Ni-mic, decît să se înregimen-teze în Partidul Liberal de as-tăzi. În acest partid staționar, potrivit progresului, își gă-

sesc ei, conservatorii, întru-pate ideile lor.

Pentru radicali și socialiști e indiferent a zice liberal sau conservator. Aceștia, pentru dinșii, e una și aceeași. E aceeași castă formată din tri-buri cu nume deosebite, cu interese similabile [similare] și deopotrivă de vrăjmașe inter-eselelor celor dinții. Aceste două își vor da mîna, se vor înfrăți cînd va fi vorba să ne împiedice pe noi în mersul ce am apucat, cînd vor vedea primejdia ce-i amenință.

Deci, un partid conserva-tor, așa precum era odată, azi nu mai există, fiindcă nu poate exista și locul lor l-au luat liberalii.

În ziua cînd pentru înția oară partidul radical sau socialist a dat semn de viață, a trebuit să se zică conserva-torilor: finis!

24 ianuar, Folticeni. De di-mineată m-a sculat Eugeniu Teodorini cu care am plecat spre primărie unde se făcea alegerea de deputați în cole-giul al doilea. Sorții m-au ales unul din secretari. Am lucrat toată ziua.

Am fost la o crîsmă unde erau delegații pentru colegiul al treilea, din Cîrstești și Mi-roslovesți. Deși Eugeniu încerca să susție candidaturile oficiale, am vorbit puțin oam-enilor sfătuindu-i să-și aleagă dintre ai lor. Polițaiul mă spiona; a intrat chiar în casă. Nu am lungit mai mult, fiindcă simțeam că mă ia cu-rentul la vale și așa fi putut să le vorbesc lucruri care să nu fie pe plac celor interesați a fi aleși.

Mihail Kogălniceanu a ve-nit astăzi în Folticeni și e în gazdă la Christodor. Nu l-am văzut încă (sînt 12 1/2 noap-tea). Mi s-a spus că-și aduce aminte că, pe cînd era de 4 ani, a fost cu tată-său la bu-nul meu, Ioan Gorovei. Tatăl său era surgunit și la acest bun al meu a fost găzduit cîva timp. Mai spunea tatei — cel puțin așa am aflat — că-i informat că are un băiat foarte bun, un exemplu de băiat și că dorește să-l cu-noască. Bineînțeles acesta sînt eu.

25 ianuar, Folticeni. Am fă-

cut cunoștința lui Mihail Ko-gălniceanu. Mi-a făcut o prea frumoasă impresie. E un ade-vărat democrat. A venit aici ca să susție candidatura fiu-lui său, Constantin, care a și fost ales la al treilea colegiu. Candidații socialiști și-au re-tras candidaturile. V.G. Mor-țun s-a ales la Roman în al doilea și G. Panu, tot socia-list, dar mai moderat, s-a ales la Iași. În Cameră, poate, amîndoi vor fi alături.

Cu Liteanu și Eugeniu am fost la Gheorghian, ministru de lucrări publice, care astăzi a sosit. Iată-mă vîrît și eu în politică.

Cu C. Kogălniceanu am vorbit în astă seară cîte ceva din istorie și arheologie. I-am spus despre albumul arheo-logic ce am de gînd să lucrez și mi-a făgăduit să mă ajute în această lucrare, să lucrăm amîndoi. I-am dat ceva lămu-riri asupra Băiei, despre ve-chimea bisericii din grădina, vorbindu-i despre un docu-ment care pomeneste de mormîntul Margaretei, soția lui Alexandru cel Bun, înmor-mîntată acolo în 1410.

Mi-a făgăduit ca îndată ce va ajunge în București să-mi trimeată lucrarea lui despre Bogdan și Dragoș, iar cînd va mai veni în Iași, va veni să mă vadă.

30 ianuar, Iași. La Beldi-ceanu am stat 4 ceasuri. Am vorbit în tot acest timp numai arheologie. Pe Melchisedec² l-a prins cu prostii în studiul ce publică el în revista lui Tocilescu asupra mănăstirilor din Bucovina. Comite cele mai mari greseli în copierea și traducerea inscripțiunilor.

14 februarie. Astăzi avem întrunirea pentru înființarea Societății de antropologie, arheologie și istorie în cancel-eara liceului [Liceului inter-nat]. Joi, 11, a fost prima într-unire pregătitoare la care am fost numai trei: Buțu-reanu, Beldiceanu și eu. Am iscălit proiectul de statute și am făcut formularul invitați-lor. Buțureanu a cetit o dare de seamă asupra Cucuteni-

¹ Constantin M. Kogălniceanu (1855-1938), istoric român, fiul cel mai mare al lui Mihail Kogălniceanu (Magazin istoric, nr. 8/1986).

² Episcopul Melchisedec (Mihail Stănescu, 1823-1892), episcop al Dunării de Jos, membru al Academiei Române, editor de documente.

lor, scrisă în franțuzește.

Nu s-a făcut nimic cu societatea. La întrunirea de la Liceu s-a făcut o propunere ca să se unească această societate proiectată cu societatea de medici și naturaliști. Întimplându-se aceasta, desigur că nu voi mai încăpea și eu acolo.

consul în Egipt și astfel să se ocupe de arheologia Egiptului — egiptologia. În acea scrisoare Hutten îi raportează lui Beldiceanu dispozițiunile lui Lentisch ca să fie primit Beldiceanu în „Antropologische Gesellschaft” din Berlin. Lentisch îl numește: singurul competent în România în ma-

lecțiile mele, cu timpul, vor ajunge din cele mai frumoase din țara românească.

Cu Beldiceanu lucrez de asemenea. Din discuțiile cu dînsul, din biblioteca lui, cîștig în această frumoasă ramură a științei, arheologia.

20 mart. Am intrat în lupta socialistă pe față. Am fost la

Facultatea de medicină din Iași, la începutul veacului nostru

În. p. 55: satul Broșteni, jud. Suceava

După împrăștierea de la întrunire, m-am dus cu Beldiceanu pe la Buțureanu. Din colecțiunea acestuia de documente am luat vreo 30 pentru a le ceti și ca să-i fac și lui cite o transcriere cu latine de pe fiecare.

20 februarie. Astăzi sînt în al douăzeci și cincilea an al vieții mele. Ieri am trecut pragul.

23 februarie. Ieri sara a fost Beldiceanu la mine și mi-a arătat o scrisoare de la Paul Hutten, student din Berlin, care face diplomatica, dar în același timp se ocupă cu arheologia și speră să fie numit

terie de arheologie.

2 mart. Arheologia îmi consumă tot timpul ce-mi rămîne de la Universitate și de la Sf. Spiridon¹. Lucrez întruna. Colecțiile mi se măresc în fiecare zi. Am documente frumoase în original și la copiere de documente lucrez neconștient. Monede am pînă acum peste 40. Din săpăturile ce sper să fac în curînd, cred să scot idoli, vase și alte [piese] românești, așa că co-

cercul muncitorilor. Venise Morțun de la București. A făcut istoricul samavolnicilor de stradă de la 14 mart.² și ne-a adus vestea despre căderea guvernului I.C. Brătianu. Am condus pe Morțun la gară. Eram vreo douăzeci și cinci de socialiști, cu Nădejde în frunte. I-am făcut un fel de manifestație: l-am spus lui Morțun să ceară guvernul

¹ La 1 februarie 1888, A. Gorovei a fost angajat la „Sf. Spiridon” ca „atașat la serviciul contabilității, cu diurnă de 120 lei pe lună”.

² În 14-15 martie 1888, în Capitala au avut loc acțiuni de protest ale „Opoziției unite” și ale altor grupări politice împotriva guvernării autoritare a lui I.C. Brătianu. În urma acestora, la 19 martie, guvernul Brătianu și-a dat demisia.

lui a se plăti țăranilor care au fost expropriați pentru face-rea liniei [ferate] Folticeni-Dolhasca.

În astă seară întrunire.

25 mart. E abia un ceas de cînd am venit de la Cîrstești. Am fost la vînat. Am plecat ieri pe la 6 ceasuri trecute cu Șoldănescu și cu Țurcanovici în o trăsură cu un cal și la 8 am ajuns la Radu, „decanul pescarilor” din Cîrstești, precum îi spune Șoldănescu. Drumul a fost vesel. Eu, ca totdeauna, mai puțin limbut decît ceilalți. Tocmai citisem *Idiotul*, excentricul roman al lui Dostoievsky [F.M. Dostoievski] și îmi închipuiam că merg cu Leon Muichkine [Miskin] în căutarea Nastasiei Philipovna. Trăiam cu lumea lui Dostoievsky.

Putîn după sosirea noastră ne ajung Burlă, Cujbă și comicul Dimitrescu, actor și profesor de gimnastică.

5 april. Răscoala țăranilor din Muntenia se întinde.

15 mai. Lucreția Teodorini mi-a tras o răfuială strașnică. A devenit o socialistă înfocată. Îmi spunea că era s-o deie afară din școală, că nu are voie să vorbească decît cu Constanța Burada, de asemenea socialistă.

21 mai. Ceasornicul de la „Sf. Spiridon” bate patru ceasuri jumătate de dimineață. Chiar acum am venit de la Beldiceanu. Toată noaptea am petrecut-o într-o poezie. Gruber, Gheorghiu și mai cu samă Beldiceanu au citit din poeziile lor.

4 iunie. Sînt 7 fără un sfert dimineață. Acuma am venit de la Copou. De cu seară am avut serata literară la Beldiceanu. A fost și Creangă și a citit o parte inedită din *Amintiri*.

¹ În lucrarea sa memorialistică *Alte vremuri. Amintiri literare*, Falticeni, 1930, A. Gorovei notează următoarele în legătură cu prezența lui Creangă la cercul literar al lui N. Beldiceanu: „La întrunirile noastre se citeau *Poveștile și Amintirile* lui Creangă, nimeni însă parcă n-ar fi știut că omul acesta trăiește în Iași, uitat de vecii lui admiratori de la „Junimea”. Gruber nu mai și-a pus în minte să scoată pe Creangă din sihăstria lui, să-l aducă în mijlocul nostru, ca poate să-l îndemne mediul să mai scrie ceva. Și a izbutit numai pe jumătate... Ion Creangă ne-a citit în casa lui Beldi-

1889

1 mart. De cînd am venit în Iași mai mult literatura îmi vîrșie prin cap. Cercul literar [de la N. Beldiceanu], început vara trecută, s-a reconstituit și merge înainte.

4 mart. Persecuțiile contra socialiștilor au început pe toată linia. Pe Veniamin l-au luat în armată; pe Gheorghiu² l-au dat afară; pe Pastia l-au trimis la Bagdad; pe Petrovici îl silesc să vorbească mîine în contra lui însuși; pe G. Vasiliu l-a luat în armată; în fine, tot ce-i socialist e persecutat vrăjmașește.

Oamenii se vor pierde, dar ideea?

Sînt mizerabili acești conservatori. Tot era mai bine în timpul liberalilor.

Aș vrea să văd ce persecuții vor găsi pentru Gh. Diamandi, socialist, dar din singele lor?

În astă seară am luat foi pentru examen de drept constituțional de la Urechia. Pe cînd mă îmbrăcam, în antret o fată a lui vine pînă la ușă, se uită la mine, mă privește mult și apoi îmi zice: „Domnule Gorovei, d-ta ești Artur?”

— Eu sînt, îi răspunsei scurt.

Apoi, după o pauză, îmi spuse:

— Am văzut niște poezii ce ai publicat în o revistă literară, și începu a zîmbi la mine.

I-am zîmbit și eu, apoi i-am zis sara bună și am plecat. Era curioasă fata ca să vadă pe cineva care scrie poezii. În fine, și-a îndeplinit curiozitatea. ■

(Va urma)

ceanu partea inedită încă din *Amintiri*. Au fost un delir manifestările noastre de veselie, de mulțămire, că în cercul nostru aveam un maestru. N-aș putea să spun cum s-a făcut că am legat oarecare prietenie cu Creangă. Mă duceam la bojdeuca lui, stăteam împreună în cerdacul din dos, cu privirea spre dealul Gîricului, cerdac în care și petrecuse o parte din viața cu marele său prieten Eminescu... Dacă cercul nostru literar n-a făcut decît altă ispravă, să reverse cîteva clipe de mulțămire în sufletul amărit al lui Creangă, tot merită să se știe că de puțin despre existența lui.”

² Gr. G. Gheorghiu (1869-1957), profesor ieșean, socialist (vezi *Maga-zin istoric*, nr. 7/1981).

Istorie la Pas de Calais

Multă vreme traversarea Canalului Minecii a fost asociată exclusiv unor scopuri războinice: Hastings (1066), unde Wilhelm I, ducele Normandiei și vîltorul William I, l-a învins pe Harold II, ultimul rege anglo-saxon; cîmpia „Cortului de aur” (1520), unde s-au întîlnit Francisc I și Henric VIII, în vederea încheierii unei alianțe împotriva lui Carol Quintul; Boulogne-sur-Mer, unde între 1803 și 1805 Napoleon Bonaparte a amenajat o mare tabără militară și a echipat o flotă pentru o posibilă debarcare în Anglia.

Tunelul subacvatic de sub Canalul Minecii sau Eurotunelul, cum i se spune în presa occidentală, prevăzut a fi inaugurat în 1993, este însă o inițiativă eminamente pasnică. El reprezintă realizarea unui vechi vis al celor două popoare. În 1798, pentru prima oară, inginerul francez de mine Albert Mathiez i-a propus lui Napoleon planul unei asemenea construcții. Expediția din Egipt, din 1798-1799, l-a „sus-tras” însă pe belicosul suveran de la ideea, ce i se păru de altfel ispititoare.

1856. Din nou un inginer francez, de data aceasta Thomas de Gamonde, propune un plan de tunel tot unui Napoleon, de data aceasta Napoleon III. Împăratul se arată foarte interesat. În același timp, țara de pe partea cealaltă a strîmtorii, Anglia, este și ea preocupată de același proiect. Regina Victoria și soțul ei prințul Albert manifestă o atitudine binevoitoare. Ingerul de Gamonde este în al nouălea cer. Dar abia în 1882, pe coasta britanică se sapă cîteva sute de metri, iar pe cea franceză 1700 metri. Și temerara construcție se oprește. De ce? Aici începe istoria secretă a blocării curajului demers tehnic. Camera Comunelor dă aviz nefavorabil continuării lucrărilor. Este opinia militarilor. Și ea are cîștig de cauză.

Abia în 1955, ministrul britanic al apărării de atunci, Harold MacMillan, îndrăznește să sfideze decizia Camerei Comunelor, din urmă cu 73 ani. În 1957 se formează un grup științific mixt franco-britanic pentru studierea posibilităților de construcție a tunelului, grup care, șase ani mai tîrziu, prezintă preselor concluziile favorabile ale experților săi. Și, de atunci vor trece... 30 ani pînă în momentul inaugurării din 1993.

Mulți îl consideră pe John Milton cel mai mare poet al Angliei, deși, în afara cercurilor de amatori de literatură engleză, numele său e mai puțin cunoscut decât al lui Shakespeare, drept care superlativul ar putea să contrarieze. E adevărat că versurile marelui Will au servit mai ales ca veșminte operelor dramatice, în schimb sonetele sale rămân, în planul poeziei pure, o concurență de temut pentru oricare din liricii lumii. Milton acumulează însă puncte la capitolul intensității mesajului operei: a fost printre cei mai mari poeți-cetățeni, mag al destinului obștii, rebel pentru o cauză dreaptă. Angajarea gîndului și faptel în lupta pentru libertatea poporului englez, el a transfigurat-o în simboluri poetice universale umane. Ca și în cazul Divinei Comedii, cu care opera lui Milton este adesea comparată, dimensiunile ei umane și divine, pămîntești și cosmice nu se pot despărți.

John Milton s-a născut la 9 decembrie 1608, la Londra, pe Bread Street, într-o casă cu herbul „La vulturul cu aripile întinse” (The Spread Eagle), nu departe de biserica St.

Paul. Tatăl său era un soi de notar și agent imobiliar, profesiuni în care intrase de nevoie, întrucât fusese dezmoștenit în urma convertirii saje de la catolicism la anglica-

nism. Era un om cult și prosper în afaceri. Despre soția lui se știe doar că se numea Sarah Jeffreys și că a murit în 1637.

Prima învățătură, viitorul

AREOPAGITICA;
A
SPEECH
OF
MR. JOHN MILTON
For the Liberty of VNLICENC'D
PRINTING,
To the PARLAMENT of ENGLAND.

Τὴνδ' ὁμοῖα δ' ἐκείνο, οὗ περὶ βίλῃ πολὺ
Χρυσὸν π' βλάδ' μ' εἰς μίσην σίρει, ἔχει.
Καὶ τ' αὖθ' ὁ χρῆστος, λαμψέος τοῦ, ὁ μὲν βίλῃ,
Συγὰ, πὶ τὴν τοῦ ἐστὶν ἐπὶ πρὸς πολὺ;
Euripid, Hicetid.

*This is true Liberty when free born men
Having to advise the public may speak free,
Which he who can, and will, deserve's high praise,
Who neither can nor will, may hold his peace;
What can be juster in a State than this?*
Euripid. Hicetid.

LONDON,
Printed in the Year, 1644.

JOHN MILTON, POETUL REBEL

CAMIL MUREȘANU

poet a primit-o la școala de pe lângă biserica St. Paul, cu un regim foarte stăruitor de muncă, inițiindu-l temeinic în limbile clasice. Nu avea nici 16 ani, când a atras atenția asupra-i prin versificările sale în latinește, pe teme date.

În 1625 a fost admis la Christ College din Cambridge. În primii ani petrecuți acolo nu s-a remarcat, poate și din cauza neînțelegerilor cu tutorele său¹. A circulat o poveste, neconfirmată, după care Milton ar fi fost printre ultimii studenți de la Cambridge care au suferit o pedeapsă corporală pentru însubordonare. Sigur este că a părăsit o vreme colegiul, iar când a revenit, a fost încredințat unui tutore mai rezonabil.

The Lady of Christ's

Rezultatul n-a întârziat a se arăta: Milton se distinge la studii și prin compuneri literare, în 1629 obține gradul de Baccalaureat în Arte (B.A.), iar în 1632 pe acela de licență (*Master*) în Arte (M.A.). Amintirile despre el spun că era un tânăr frumos, cu o grație feminină, care-i tenta pe colegi să-l numească „The Lady of Christ's”. Studios, rezervat, chiar cam refractar, n-a fost prea simpatizat, dar nici n-a mai avut vreun conflict cu profesorii sau colegii.

În timpul studiilor la Cambridge și-a dezvoltat abilitatea de versificator în latinește și a compus două poeme în engleză, apreciate pînă astăzi: o odă la nașterea Domnului și alta închinată lui Shakespeare. Această din urmă s-a publicat, fără numele autorului, în fruntea celei de-a doua ediții *in-folio* a operei lui Shakespeare.

După licență, n-a continuat studiile, renunțând la cariera ecleziastică ce i se oferise. Nu era de acord cu spiritul tot mai conservator și mai intolerant care se dezvolta în biserica anglicană, paralel cu

întărirea tendințelor absolutiste ale regalității.

S-a stabilit în satul Horton, lângă Windsor, unde tatăl său, după ce se retrăsese din afaceri, își cumpărase o proprietate. Aici a petrecut cinci ani, studiind limbi, literatură, poetică, istorie, și scriind primele sale poeme mai importante, dintre care istoria literară a reținut elegia *Lycidas*, compusă în 1637, la moartea tragică a unui prieten.

În 1638 a plecat într-o călătorie pe continent. La Paris a fost prezentat lui Hugo Grotius, vestitul teoretician al dreptului internațional, în acel moment ambasador al Suediei (!) în Franța². S-a îndreptat apoi spre Italia. La Florența, în lunile august și septembrie 1638, participă la activitatea academiilor din orașul de pe Arno. În timpul următoarelor două luni petrecute la Roma are prilejul, la o serată muzicală din palatul cardinalului Francesco Barberini, să asculte pe cea mai renumită cântăreață a epocii — Leonora Baroni — căreia i-a dedicat trei poezii în latină. La Napoli a stat puțin, revenind, prin Roma, la Florența. În apropiere, la Arcetri, l-a întâlnit pe Galilei. Milton n-avea cum bănuia atunci că în bătrînul orb, persecutat și izolat, care deschisea omenirii priveliștea altor lumi, contempla o înfățișare a soartei ce avea să-l lovească și pe el. Prin Ferrara și Venetia a călătorit spre Geneva, iar de aici a pornit spre patrie, unde a ajuns în august 1639.

S-a stabilit la Londra, începînd a trăi din lecții particulare. A scris și o broșură despre educație, fără valoare deosebită³.

În Anglia a izbucnit revoluția din 1640. Milton a aderat la cauza ei, profesînd, prin pamflete politice și religioase, idei puritane, republi-

cane și democratice. Destinul său, ca om și ca poet, a fost de-atunci înainte hotărît de evenimentele al căror participant activ a devenit.

„A trăit — scria marele istoric Macaulay⁴ — într-una din cele mai memorabile epoci, în timpul crizei decisive a marii lupte dintre Ormuzd și Ahriman⁵, dintre libertate și despotism, dintre rațiune și prejudecată. Luptă ce nu se purta pentru o generație, sau pentru o singură țară. Destinul întregii omeniri stătea în aceeași cumpănă cu libertatea națiunii engleze. Atunci au fost proclamate pentru înfrîta dată puternicele principii, care, ulterior, și-au croit drum pînă în adîncurile pădurilor americane, au smuls Grecia din lanțurile a două mii de ani de sclavie și înjosire; care de la un capăt la altul al Europei au aprins în pieptul celor oprimați o văpaie de nestîns și au făcut să tremure de spaimă genunchii opresorilor”.

Milton declară că aceste evenimente l-au surprins, că a simțit întotdeauna poezia ca vocația lui adevărată și că s-a decis cu greu să părăsească „solitudinea calmă și plăcută”, spre a se „îmbarca pe marea tulburată” a zgomoaselor dispute publice. Dar datorită — a socotit el — îl chema să aperse cauza țării și a libertății, lăsînd să mai aștepte poemele la care medita.

Pamflete pro divorț

Operele sale politice sînt valoroase ca documente de epocă, dar ele, cu excepția uneia, despre care vom vorbi, n-ar fi consacrat un mare scriitor. Milton a fost un polemist prea pătîmas, prea violent și lipsit de respect pentru ideile oponentului, pe care le prezenta în versiune proprie, denaturată, și le combatea apoi în această formă.

A scris mai multe broșuri despre necesitatea reformării

² Grotius era olandez; dar pe vremea aceea atît civilii cît și militarii intrau frecvent în serviciul unui stat străin (*Magazin istoric*, nr. 9/1984).

³ Era dedicată lui Samuel Hartlib, învățătură care a introdus pe Comenius în cercurile intelectuale din Londra și a întretinut relații cu soli ai principilor Transilvaniei.

⁴ *Magazin istoric*, nr. 2/1989.

⁵ Zeii Binelui și Răului, în credințele vechilor persi.

bisericii engleze, devenind adept al puritanismului și combătând amestecul și rolul clerului în educație, în justiție și în viața politică. Opiniile sale religioase nu s-au sedimentat însă într-o formulă definită. O scriere descoperită și publicată abia în 1825 îi dezvăluie idei total neconformiste, mergând pînă la apologia poligamiei și pînă la panteism. În ultima parte a vieții n-a mai frecventat nici o comunitate religioasă, retrăgându-se într-un enigmatic individualism al credinței.

A scris și patru pamflete în favoarea divorțului, care l-au făcut suspect de erezie, pînă și în ochii puritanilor. Nu numai pentru contestarea caracterului sacramental al căsătoriei, ci mai cu seamă pentru invocarea unor motive de divorț care au fost considerate scandalos de lejere: nepotrivirea de caracter sau de concepție de viață.

Aceste idei își au sorgintea într-un episod nefericit din viața poetului. În iunie 1643 s-a căsătorit cu Mary Powell, fiica unui nobil rural din comitatul Oxford, prieten al familiei. Milton avea 34 ani împliniți, fata numai 17. La doar o lună după căsătorie, ea s-a dus în vizită la părinți, de unde a refuzat să mai revină, punându-și astfel soțul într-o situație penibilă. Există mărturii care acuză pe Milton de eșecul căsniciei: în pofida alesei sale culturi, despre raporturile din familie ar fi avut o concepție primitiv-autoritară, pe care tinăra soție n-a putut-o suporta. Nu este exclus însă ca ruptura să fi survenit — sau măcar să fi fost prelungită — din motive politice: familia Powell era regalistă, pe cînd Milton era un notoriu filoparlamentar. Indiferent însă de motivul real al neînțelegerii, e sigur că Milton și-a revărsat indignarea în pamfletele în favoarea divorțului. Dar n-a reușit nici decum să determine adoptarea unei legi care să-i faciliteze obținerea lui și să-l dezlege din jenanta complicație postmatrimonială.

Politica și-a avut desigur partea ei în toată istoria

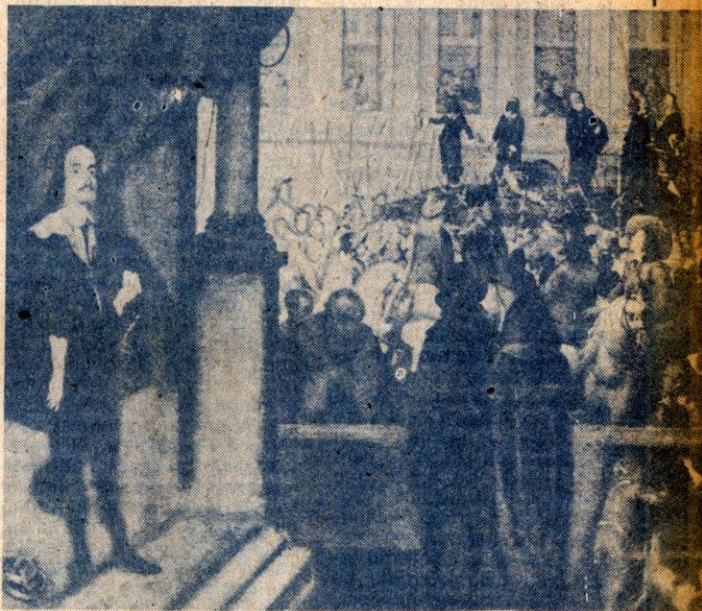
aceasta, probă ar fi faptul că, după prăbușirea regalității, familia Powell, ruinată și în primejdie, a oferit lui Milton împăcarea. Poetul a acceptat cu generozitate să reprimască soția „dizidentă”.

Din această căsnicie reluită s-au născut trei copii: la nașterea celui de-al patrulea, Mary și-a pierdut viața. Prin 1646-1647 lui Milton i-a murit și tatăl.

Între timp, în ianuarie 1646 publicase un volum de poe-

funcție importantă, echivalentă cam cu aceea de director departamental dintr-un minister modern. Locuiește la Whitehall și se află zilnic în anturajul mai marilor republicii, inclusiv al lui Cromwell însuși.

În perioada exercitării acestei funcții, actul său cel mai răsunător a fost redactarea unei atroce justificări a execuției regelui, cunoscută sub titlul *Iconoclastul*, și a două răspunsuri la atacurile

Execuția regelui Carol I Stuart, la 30 ianuarie 1649

zii, ce n-a prea avut succes. Și-a continuat activitatea de publicist politic: acesteia îi va fi datorat în primul rînd numirea în 1649 ca secretar pentru corespondența latină a Comitetului parlamentar de afaceri externe.

Munca de redactare a corespondenței nu i-a fost prea isțovitoare. După judecarea și executarea regelui Carol I Stuart (la 30 ianuarie 1649), numeroase state de pe continent întrerupseseră legăturile cu Anglia sau le reduseseră la un minimum. Deși puțin activ, Milton deține totuși o

publicate în străinătate împotriva republicii engleze: unul de către francezul Saumaise (Salmasius), celălalt de către un Pierre du Moulin. Acesta însă nu-și semnase pamfletul, astfel că el a fost atribuit din eroare lui Alexander More, profesor la Middelburg, în Olanda.

Răspunsurile lui Milton, redactate în latină, *Pro populo anglicano defensio* (în apărarea poporului englez), conțineau o apologie a actelor revoluției și ale republicii, erau violent antiregaliste și pline

de atacuri personale la adresa lui Saumaise și a nevinovatului More.

O epocă de aur pentru lași

Anii 1651 și 1652 au fost teribili pentru Milton. I-a murit un copil, i-a murit și soția, lăsându-l cu trei fete, una de 6 ani, a doua de 4, iar a treia, Deborah, abia venită pe lume. Și tot acum, în preajma împlinirii vârstei de doar 44 de ani, a orbit complet. Descrierile imprecise ale celor din jurul său n-au permis medicilor de astăzi să stabilească retrospectiv maladia de care a suferit Milton. S-a remarcat un detaliu interesant: după orbire, ochii săi nu și-au pierdut limpezimea, n-au avut fixitatea și nesiguranta, ceea ce sugerează că nu vede, într-atât de frumoși, de luminoși și de mobili îi rămăseseră ochii.

A început drama — să o numim prometeică — a vieții lui Milton. O înlăturare mai cumplită decât aceea cu care Zeus ținutuse pe eroul grec de stîncile Caucazului... Marile sale opere poetice, capodopere ale literaturii engleze și universale, au fost scrise în tenebre, au fost așternute pe hîrtie sub dictarea unui orb. Dramă și miracol...

La 12 noiembrie 1656 s-a căsătorit a doua oară cu Catherine Woodcock, fiica unui ofițer. Și ea a murit însă, și tot dintr-o naștere, la 10 februarie 1658.

Sub povara tuturor adversităților, Milton continua a-și împlini vocația de poet și de luptător pentru dreptate.

El a rămas un înflăcărat aderent al republicii, chiar și atunci cînd soarta și oamenii s-au întors împotriva ei. În octombrie 1659, sub titlul *Scrisoare către un prieten, cu privire la dezbinările din republică*, Milton lansa un apel disperat la concilierea forțelor militare și politice, spre a se evita restaurarea monar-

hie. În ajunul revenirii pe tron a regelui Carol II (mai 1660), a publicat apelul *Ca-lea sigură și ușoară pentru a statornici o republică liberă și superioritatea acesteia asupra inconvenientelor și primejdiilor readucerii regalității peste această nație*. Textul cuprindea aprige ieșiri antimonarhice, dar nu din imprudența unui om izolat de lume și părăsit de flerul politic, ci ca afirmare nemătușă a neclintitei sale convingeri, cu asumarea tuturor riscurilor. O spune astfel el însuși în apelul menționat, într-o magistrală confesiune de devotament republican: „Aș fi vorbit, chiar dacă aș fi știut că vorbele mele sînt cele de pe urmă ale libertății ucise... Spusele mele aparțin cauzei care pe drept a fost numită *cea veche și bună*. Aș fi vorbit, chiar dacă aș fi știut că mă adresez doar pietrelor și copacilor. Nemaiafiind pe nimeni căruia să-i strig adevărul, aș fi strigat pămîntului cuvintele pe care locuitorii lui ticăloșiți n-ar fi vrut să le audă, aidoma prorocului care-a strigat: «O, pămîntule, pămîntule, pămîntule!» (aluzie la prorocul Ieremia).

După Restaurare, Milton a fost supus de monarhiști unor violente atacuri. Împotriva lui s-a lansat un ordin de arestare și a trebuit să se ascundă: două din lucrările sale, *Iconoclastul* și *În apărarea poporului englez*, au fost arse în public de mîna călău-lui.

Biografia, manifestîndu-și surprinderea că a reușit să scape cu viață, atribuie faptul intervențiilor unor prieteni, fie admiratori ai talentului său, fie regaliști care beneficiaseră în timpul revoluției de ocrotirea lui Milton și înțelegeau acum să se revanșeze. Succesul intervențiilor s-a datorat, probabil, și invocării argumentului că, în starea în care se afla, poetul n-avea cum să fie periculos pentru monarhie.

După ce s-a decretat o amnistie pentru foștii revoluționari, Milton și-a putut relua viața obișnuită. A trăit modest, retras, dar primea

uneori vizite și purta conversații îndelungate cu prietenii. În cursul lor se exprima însă de multe ori cu ironie tăioasă despre cele ce se petreceau în Anglia. Erau — scria Ma-caulay în eseu deja citat — „zilele la care nu ne putem gîndi fără să roșim, zilele servitului fără fidelitate, ale voluptății fără iubire, ale talen-telor pitice și ale împovărilor lor uriașe: un paradis pentru spirite reci și înguste, o epocă de aur pentru lași, fă-tarnici și sclavi”.

Anii Restaurăției au adus lui Milton și lovituri de natură materială: a pierdut banii subscrisi la împrumuturile ce fuseseră lansate de guvernul republicii; în marele incendiu al Londrei, din 1666, i-a ars casa părintească de pe Bread Street. La acestea s-au adu-gat neînțelegeri cu fiicele sale, explicabile oarecum în situația în care ele trebuiau să îngrijească un nevătător, tot mai în vîrstă, mai iritabil, mai bolnav. Începuse a suferi de artrită și avea adeseori mari dureri.

S-a căsătorit și a treia oară cu Elizabeth Minshull de numai 24 de ani, care a trăit, pînă în 1727, anul cînd s-a stins din viață și Deborah, ultima fiică a poetului.

La 8 noiembrie 1674, cu o lună înainte de a împlini 66 de ani, Milton a murit liniștit în fotoliul în care de mai multă vreme îl ținuse boala. A fost înmormîntat lîngă tatăl său, în cimitirul de lîngă biserica St. Giles.

A ucide o carte bună = a ucide un om

Dintre lucrările cu caracter politic scrise de Milton, se detașează prin valoare cea publicată în 1644, cu titlul *Areopagitica: o cuvîntare a D-lui John Milton în favoarea libertății tiparului fără autorizație prealabilă, adresată Parlamentului Angliei*¹.

¹ Numele *Areopagitica* este inspirat de *Discursul areopagitic* al oratorului elen Isocrates (sec. IV a. Chr.). Milton sugera prin acest nume asamblarea Parlamentului englez cu *Areopagul* (tribunalul) atenian.

I-a fost prilejuită de proiectul Parlamentului de a reintroduce controlul asupra tipăriturilor. *Areopagitica* este primul eseu de mare întindere din literatura politică universală, consacrat în exclusivitate apărării libertății tiparului și a libertății conștiinței. Pentru gustul de astăzi, broșura lui Milton apare prea încărcată cu argumente istorice, cu citate din literatura clasică și religioasă, cu retorice lungimi și contorsionări de fraze. Ea trebuie însă judecată în contextul manierei scrierii și al gustului epocii, iar nu în cel al avidității de condensare și de concret al publicisticii politice contemporane (al celei de calitate...). Aparentele sale prolixități de ansamblu i se opun cîteva celebre pasaje, de mare profunzime și frumusețe, așa cum nu putea să le scrie decât un gânditor politic dublat de un poet genial. Antologice au rămas rîndurile în care Milton demonstrează și laudă puterea și rolul spiritual al cărților, argumentînd pe această bază necesitatea libertății de a gândi și a scrie: „Nu tăgăduiesc — spunea el — că e de cea mai mare însemnătate pentru biserică și stat să vegheze asupra felului cum se comportă atît cărțile cit și oamenii... Deoarece cărțile nu sînt lucruri moarte, ci cuprind în ele o putere de viață la fel de activă ca și sufletul care le-a zămislit... Știu că sînt la fel de vii, la fel de viguroși fecunde, precum dinții dragonului din poveste: semănate — din ele ar putea să răsără războinici înarmați.

Și totuși, de vom proceda nechibzuit, vom ajunge să ne dăm seama că a ucide un om și a ucide o carte bună este aproape același lucru. Cine ucide un om ucide o creatură națională, după chipul și asemănarea lui Dumnezeu; dar cine ucide o carte bună ucide rațiunea înșăși, ucide înșuși chipul Domnului...

Pe cît e de adevărat că nicodată nu poți reînvia o ființă, tot pe atîta este că rașori curgerea vremurilor recuperează pierderea unui adevăr respins, pentru lipsa

căruia națiuni întregi plătesc apoi preț greu.

Să fim deci precauți cu persecuțiile pe care vrem să le pornim împotriva operelor vii ale oamenilor cetații, cu felul cum distrugem această viață maturizată, adunată și păstrată în cărți, deoarece ele ne-ar putea duce să comitem un fel de omicidio uneori un martiriu, iar dacă ne-am întinde asupra întregii activități de imprimărie — un fel de masacru. Înfăptuirea lui n-ar însemna numai nimicirea unei vieți vegetative, ci ar lovi în chintesența ei eterică, în sufletul însuși al rațiunii: ar ucide nu doar o viață, ci nemurirea”.

Paradisul pierdut, capodopera lui Milton, a apărut în 1667. Lucrarea este, în planul vizibil, epopeea căderii în păcat, în neascultare față de Dumnezeu. În primele cînturi este narată revolta îngerilor, conduși de Satan, înfrîngerea lor după o bătălie furioasă cu oștile Cerului și alungarea lor în Infern. În partea a doua este reluat subiectul cunoscut al căderii, mai întîi a Evei, apoi și a lui Adam, în ispita lui Satan, în păcatul neascultării și totodată al cunoașterii, pentru care Dumnezeu îi pedepsește cu alungarea din Paradis.

Aceste legende biblice au fost izvodite ca laudă a atotputerniciei, a înțelepciunii și a justiției divine, ca îndemn la remanare și supunere în fața acestora.

Originalitatea poemului lui Milton rezidă în abaterea de la spiritul și tradiția obediinței. El este străbătut de un suflu protestatar: este un imn de revoltă împotriva rînduiriilor imuabile și implacabile, un manifest pentru dreptul de a încerca schimbarea lor.

Paradisul pierdut se vâdește a fi un formidabil poem politic, o grandioasă alegorie a revoluției zdrobite a poporului englez, proiectată pe un ecran cosmic; un protest

împotriva injustiției istoriei și a Divinității înseși, o mărturisire patetică a credinței că lupta nu s-a sfîrșit, că libertatea va renaște.

A doua mare operă epică a lui Milton, *Paradisul regăsit*, nu mai are aceeași vigoare. Așa au simțit și contemporanii, dar Milton, după cum își amintește nepotul său, nu suporta să audă despre această depreciere a venei sale creatoare.

În această lucrare însă temperamentul lui Milton nu-și va găsi satisfacție. Poemul *Samson luptătorul*, publicat deodată cu *Paradisul regăsit*, în 1671, reia tema revoltei împotriva nedreptății și asupririi, brodînd-o pe altă acțiune, cu alte personaje. Unii îl consideră cea mai puternică operă a lui Milton, ca expresie a spiritului său rebel, ca purtător al neîmbîlînziței sale chemări de luptător pentru libertate.

Samson este înșă și Milton însuși, făptură sfîșiată între pierderea vederii, osîndirea la neputință și clocotul neostoit al revoltei, al speranței în triumful final al Binelui.

Din această comprimare, la o colosală tensiune explozivă, a durerii pentru nefericirea personală și a tumultului spiritului însetat de libertate — a lui și a tuturor — au erupt poemele lui Milton. Adeptînd o fericită expresie a unui mare critic literar, creată evident, pentru altă adresă, am încheia, din partea noastră, spunînd că ele au fost „una din marile zile festive ale epicii și ale elanului gîndirii politice universale”.

Iar Milton însuși, înfiorat, cum era, de amintirea tragediilor biblice, ar fi ales poate ca epital al zbuciumatei sale vieți și opere cuvintele dreptului Iov:

„Pămîntule, tu nu-mi acoperi singele și nu lăsa nici un loc nepătruns de strigătul meu!” ■

GUERLAIN, O ISTORIE... PARFUMATĂ

*„Guerlain a botezat parfumul
„Voilà pourquoi j'aimais Rosine”
Guerlain a botezat parfumul
Extras din cupele de crin”*

Ion MINULESCU

Viticultorii și oenologii francezi obișnuiesc să indice, pentru vinurile de înaltă clasă pe care le obțin, anii cei mai buni de recoltă, nu numai din punctul de vedere al cantității, dar, mai ales, sub raportul calitativ al buchetului, catifelării, forței inspiratoare. Un asemenea an e numit de ei „millezime”. Parfumurile își au și ele „millezime”. Pentru Guerlain, primul a fost 1828. Atunci onorabilul domn Pierre François Pascal Guerlain, care se autointitula, modest, „parfumeur și oțetar”, a întemeiat o fabrică-laborator și a creat primul său parfum, ca și primele sale produse cosmetice, de machiaj și îngrijire a frumuseții.

El a simțit instinctiv misterioasa relație dintre parfumuri, culori și sunete, pe care natura le topește într-o fermecătoare sinteză și căreia, citeva decenii mai târziu, ilustrul Baudelaire avea să-i dea nume de răsunet mondial, creind, printr-un nemuritor sonet, ceea ce, de atunci, specialiștii frumosului numesc „metafora corespondențelor”. „Ca niște lungi ecouri ce-n depărtări se contopesc/ Într-o tenebroasă și adâncă unitate/ Vastă ca nopțile și ca limpezimea,/ Miresmele, culorile și sunetele își răspund”.

De la început, Guerlain a realizat o adevărată „simfonie” de mirosuri. La rîndul lor, flacoanele lui prefigurau deja rafinatele siluete pline de grație, care, azi, sînt desenate de un mare sculptor — Robert Granai — pasionat în căutarea formelor perfecțiuni.

Tradiția lui „papa Guerlain” a fost permanentizată de lunga filieră de urmași care s-au consacrat și se consacră și azi delicatei arte a parfumeriei.

1853 a fost anul de naștere a ceea ce a fost denumit „Apa de colonie imperială”. Era anul în care pe tronul Franței urca Eugénie-Marie de Montijo, în calitate de soție a lui Napoleon III. Guerlain devenea „parfumiерul brevetat” al împărătesei; în 1880, era de acum „parfumiерul atîrnat” al multor curți regale europene. În 1889, odată cu „Jicky”, apărea ceea ce azi se numește „cel mai vechi mare parfum” și care, în 1989, și-a sărbătorit centenarul, într-o superbă tinerețe și prosperitate. Lista „millezimelor” Guerlain e lungă. Cităm doar: 1894 — „Eau de Cologne du Coq”; 1912 — „L'Heure bleu”; 1919 — „Mitsouko”; 1933 — „Vol de nuit”.

Între timp, fabricuța și minusculul laborator ale primului Guerlain s-au transformat în uzine ultra-moderne, de mare capacitate productivă. Pasiunea pentru nou a rămas însă intactă. Cînd, în 1962, cercetătorii au dat denumirea „Chant d'arômes” (Cîntecul aromelor) unui nou parfum, completat cu o nouă apă de colonie, ei se vor fi gîndit că numele ar putea fi folosit ca epitet pentru tot ce are la bază efluvii rare. În căutarea unor asemenea efluvii, „Guerlainii” n-au ezitat să străbată lungul drum pînă în enigmaticul extrem orient. Așa s-a născut un „senior” al parfumurilor Guerlain: „Samsara”. Era în 1989. Numele prelua un cuvînt din sanscrită care definea credința celor vechi în transmigrarea ființelor vii, în neîncetatele renașteri.

„Samsara” a fost făurit ca un cîntec ce împletea armonios arome de santal și de iasomie cu fine ecouri îmbalsamate de trandafiri, stînjenei, violete și narcise.

În patria sa, India, santalul este un copac sacru. Este legat de milenii de ceremoniile religioase și localnicii îi atribuie puteri supranaturale. În orice caz, e un arbore care-și iubește solul natal. Toate încercările de a fi acclimatizat pe alte latitudini au eșuat. Esențele santalului sîdit dincolo de limitele lui naturale nu dau nici un miros. De altfel, chiar și la el acasă, nu e... grăbit, își dezvăluie subtilul și inconfundabilul parfum abia după cincizeci de ani de viață.

Cît despre iasomie — de origine persană — este și ea o plantă sacralizată din vremi străvechi. În îndepărtata antichitate, florile ei erau folosite pentru a se aduce prinos de laudă zeului Vișnu. Și azi ele sînt nelipsite de la ceremoniile religioase; tot din ele se împletesc ghirlandele ce se trec pe după gîtul oaspeților de seamă, în chip de „bun-venit”.

„Samsara”, acest mariaj contrapunctic de santal și iasomie, duce lumii mesajul misterios al Orientului, făcut sensibil de vraja indidicibilă a unui parfum. El justifică odată mai mult vocabula unei poeteze entuziaste: „Guerlain parfumează Terra”.

Oricum, știm de mult că „parfumiерul, culorile și sunetele își răspund”.

L. SĂRĂTEANU

Produsele Guerlain se distribuie prin zece mii de reprezentanțe, magazine sau comptoare comerciale, amplasate pe toate cele cinci continente. Pentru România, firma „DUMAREX”, București, Calea Victoriei, nr. 23, et. 4, ap. 18; Cod poștal 70411. Telefon: 15.51.23.

Produsele Guerlain se pot cumpăra la Magazin Romarta Cosmetice, din Bulevardul Carol, nr. 14, București.

SPARTACUS, GENERALUL SCLAVILOR

CATHERINE SALLES

Răscoala sclavilor împotriva stăpînului lor, condusă de Spartacus, în anul 73 î.e.n., care s-a transformat într-un război necrușător al tuturor obidișilor împotriva puterii romane, a avut ca origine izbucnirea sentimentului de demnitate al gladiatorilor¹, ce au refuzat să reprezinte, prin propria lor moarte, un divertisment pentru cruzimea populară.

Printre lăniștii (stăpînii de gladiatori) din Capua, Lentulus Battiatius face figură de mare senior. Dispune de o „școală”, în care găzduiește și instruește luptători vestiți pentru calitățile lor, recrutați mai ales din rîndurile prizonierilor de război, tracii, gali sau germani. Din momentul intrării lor în școala lănistului, acești bărbați sînt supuși unei pregătiri fizice intensive, flecare specializîndu-se într-o anumită disciplină de luptă. Ca să se mențină în formă, se află permanent sub supraveghere medicală și li se

acordă o bună alimentație. Aceste „avantaaje” cîntăresc însă prea puțin, în raport cu ceea ce li așteaptă: o moarte degradantă, după una sau mai multe lupte.

Născuți liberi, majoritatea gladiatorilor nuresc un singur gînd: să scape de soarta lor infamantă. Astfel, într-o bună zi, în vestita școală a lui Lentulus Battiatius, peste 200 bărbați preferă să moară nu pentru plăcerea unei mulțimi averse de sînge, ci pentru propria libertate. Stăpînul lor află însă despre revolta care se urzește. Nemaiafind atunci nimic de pierdut, 70 răsculași, conduși de trei dintre ei, traciul Spartacus și gali Oenomaus și Crixos, își atacă paznicii, cu cuțite și frigări luate din bucătăria școlii, și reușesc să fugă din Capua. Nu departe de oraș, întîlnesc un convoi de care încărcate cu arme, pentru o altă școală de gladiatori. Pun mina pe ele. În felul acesta se constituie nucleul formidabilei armate care, timp de trei ani, va zguduia puterea Romei.

¹ Magazin istoric, nr. 12/1970, 4/1972.

Pe scări din curmele de viță sălbatică

Cea dintâi șansă a mărunei cete de răsculați o constituie faptul că în fruntea ei se află trăcul Spartacus, care se impune încă de la început ca un adevărat conducător. El îmbină curajul fizic cu o mare inteligență și, ne spune istoricul grec Plutarh, cu „o blîndețe demnă de un grec”. Înaintea răscolului, existența lui se confundă cu aceea a multor bărbați ajunși sclavi, în urma unor războaie. Născut liber în Moesia și înrolat cu forța ca auxiliar în armata romană, Spartacus dezertează. Prins de romani, este vîndut ca sclav la Roma și cumpărat de lanistul Lentulus Battiat, pentru a deveni gladiator. Istoria nu ne spune dacă a avut prilejul să lupte în arenă, înainte de a se răscula.

La început, revolta gladiatorilor nu stîrnește nici o reacție din partea autorităților. Fuga sclavilor ca și răsmărițe de genul celei izbucnite la școala lui Lentulus sînt întîmplări destul de frecvente în lumea romană. Rezolvarea lor revine stăpînului. Autoritățile ar fi trebuit totuși să-și amintească faptul că, ceva mai înainte, Sicilia fusese devastată de două războaie sîngeroase, purtate împotriva sclavilor răsculați. Prima dată, în anul 139 î.e.n., cînd, revoltîndu-se împotriva tratamentului inuman la care erau supuși de către stăpînii lor, un grup de sclavi au fugit, sub conducerea sirianului Eunous. Vreme de opt ani, armata lor, ajunsă să numere 200 000 oameni, a ținut piept trupelor trimise de Senat. Numai trădarea unui tovarăș al lui Eunous i-a îngăduit consului Publius Rupilius să zdrobească revolta, în anul 132 î.e.n. Iar în anul 104 î.e.n., a avut loc o altă răscolă a sclavilor.

În anul 73 î.e.n., Italia de sud este formată din vaste latifundii, unde lucrează, în condiții cumplite, mii de

sclavi, foarte receptivi la orice vînt de libertate. Pretutîndeni, aceștia fug din închisori și se alătură gladiatorilor; ei sînt însoțiți și de oameni liberi, țărani ruinați sau muncitori agricoli, ajunși să cerșească. Versanții Vezuviului devin astfel locul de întîlnire al unei oștiri improvizate, născută din speranța unei vieți mai bune. În urma unor expediții făcute în împrejurimi, Spartacus își procură proviziile necesare răsculaților, pe care le distribuie cu o riguroasă echitate, cîștigînd astfel încrederea acelor oameni. Proprietarii din Campania, cuprînși în sfîrșit de îngrijorare, văzînd cum domeniile lor rămîn pustii, trimit o armată locală să îi prindă pe fugari, dar răsculații sînt suficient de numeroși ca să o respingă. Ciocnirea le îngăduie sclavilor să-și procure armele de la soldații puși pe fugă dar, în același timp înfrîngerea armatei respective îi determină pe romani să intervină. Autoritățile au însă de făcut față la două grave conflicte externe. În Orient, regele Pontului, Mitridate (VI Eupator) a deschis din nou ostilitățile împotriva romanilor¹, instalați în Bithynia; în Spania, generalul rebel Quintus Sertorius stăvilește neîncetat, din anul 80 î.e.n., atacul legiunilor.

Cu toate acestea, înțelegînd primejdia reprezentată de răsculații concentrați pe versanții Vezuviului, Senatul hotărăște să încredințeze pretorului Claudius Glaber o operație de „curățire”. În fruntea a 3 000 oameni, pretorul se instalează la poalele Vezuviului, încredințat că va scoate din refugiu lor, prin înfometare, această mîna de sclavi răzvrătiți.

Ei nu ia însă în calcul: iscusința lui Spartacus care, știînd că trupele lui nu sînt suficiente de bine pregătite pentru a se măsura cu adversarii experimentați în lupte, poruncește oamenilor săi să facă scări din curmele de viță sălbatică; pe ele răsculații

coboară apoi un versant prăpăstios, impracticabil și, prin urmare, nesupravegheat de cohortele lui Claudius Glaber. Sclavii, ajunși la poalele vulcanului, împresoară tabăra romanilor, care, înspăimîntați de atacul neașteptat, se împărășie în dezordine. Spartacus însuși omoară calul pretorului, pe care doar fuga îl scapă să nu cadă în mîinile răsculaților.

Săbil din lanțuri

Pină la sfîrșitul anului 73 î.e.n., greșelile romanilor și abilitatea tactică a lui Spartacus și a locotenenților săi îngăduie sclavilor să se organizeze în mod eficace. Alți doi pretori, trimiși înainte de sosirea iernii împotriva răsculaților, nu sînt mai norocoși decît Claudius Glaber: cel dintîi, Cossinius, surprins de Spartacus în timp ce se scaldă la Salinae, în apropiere de Pompei, este nevoit să o ia la fugă în pielea goală; cel de-al doilea, Varinus, în urma unei întîlniri cu rebelii, își pierde calul și licitorii, însemnele puterii lui.

La fiecare înfrîngere a romanilor, în mîinile sclavilor cad tot mai multe arme. În plus, atacurile conduse de Spartacus asupra latifundiilor din provincia Campania îi aduc echipament, provizii și noi combatanți, ce se alătură răsculaților. În tabăra lor se fac săbii din lanțurile cu care sclavii fuseseră legați. După aptitudinile sale, fiecare este repartizat în batalioane de infanterie grea sau ușoară. Se constituie și un corp de cavalerie, cu caii luați de la inamic. Spartacus își folosește experiența de fost auxiliar al legiunilor romane ca să-și organizeze trupele într-o adevărată armată bine echipată și antrenată, care numără, la începutul anului 72 î.e.n., 70 000 oameni.

Tot atunci, sclavii se împart în două corpuri de armată: galul Crixos, cu 20 000-30 000 oameni, se îndreaptă spre Apulia. În ceea ce-l privește pe Spartacus, acesta pornește cu grosul

¹ Primul război mitridatic a avut loc în anii 89-85/4 î.e.n.

trupelor spre nordul Italiei, prin Apenini. Istoricii antici, îndeosebi Plutarh, consideră că gladiatorul are intenția de a traversa Alpii, pentru a permite tovarășilor săi, gali, germani și traci, să se întoarcă în țara lor de baștină. Această explicație a fost însă respinsă de Jean-Paul Brisson în lucrarea sa dedicată lui Spartacus și apărută la Paris, în 1969, în opinia lui,

conflict o mare parte a Italiei, dacă reînvie războiul.

În sfârșit, Roma se hotărăște să înfrunte ceea ce începe să devină „războiul gladiatorilor”. De data aceasta, conducerea operațiilor nu mai este încredințată pretorilor, ci celor mai înalți magistrați ai statului, celor doi consuli din anul 72 î.e.n., Gellius și Lentulus. Gellius se îndreaptă spre sud, în fruntea a

lius. Și de data aceasta, le pune însă pe fugă. Ca să marcheze victoria, Spartacus organizează jocuri funebre în memoria fostului său tovarăș de sclavie, Crixos: 300 prizonieri romani trebuie să lupte ca gladiatori, în fața celor cărora înainte le era sortită această moarte rușinoasă.

După aceasta, răsculații își reiau marșul spre nord. Armata proconsulului Galiei Ci-

Sclavi servind vinul în case romane (basorelief)

În p. 65: mozaic reprezentând o scenă de luptă între doi gladiatori

sciziunea armatei sclavilor răspunde unei strategii bine gândite. Spartacus știe că Apulia și Apeninii au fost centre de rebeliune foarte active în vremea „războiului social”, războiul contra aliaților, care i-a ridicat pe italieni împotriva Romei între anii 91-89 î.e.n. El nădăjduiește, prin urmare, să poată antrena în

două legiuni, și zărobește trupele lui Crixos, în apropiere de Muntele Gargano, pe coasta Adriaticii, ucigându-l pe conducătorul gal. Pornește apoi spre Apenini, în urmărire lui Spartacus, care se trezește prins, la un moment dat, ca într-un clește, între cele două armate, ale lui Lentulus și Gel-

salpine, C. Cassius Longinus, le iese în întâmpinare și este înfrânt, la rîndul ei, lângă Modena. Lungul șir de victorii atrage numeroși sclavi în armata lui Spartacus; efectivul trupelor comandate de el este estimat la peste 120 000 oameni. Forțele răsculaților își schimbă apoi direcția coborînd spre sud. Să fi avut ei

oare intenția de a se îndrepta spre Roma? Orașul este vulnerabil, într-adevăr: trei dintre armatele sale au fost slăbite în Italia de luptele cu sclavii, iar legiunile cele mai bune sînt departe, în Orient și Spania. Dar, chiar dacă a avut pentru moment intenția de a-și încununa succesele cu un atac în forță împotriva orașului, Spartacus nu-și duce la îndeplinire acest proiect. Îl consideră, poate, hazardat.

Apare Crassus

Renunțând la cucerirea Romei, Spartacus se îndreaptă deci spre sud, pe coasta estică a Italiei. Cei doi consuli își unesc forțele împotriva lui. O mare bătălie se termină, și de data aceasta, printr-o înfrîngere a romanilor.

Sîntem la începutul verii anului 72 î.e.n. Spartacus pătrunde fără dificultăți în Brutium și pune stăpînire pe colonia Thurii. În acest port, el poate lua legătura cu neguțarii mediteraneeni, fapt care îi îngăduie să-și procure, în schimbul prăzii acumulate în timpul expediției, materialele necesare întăririi echipamentului militar. Cei doi consuli însărcinați cu conducerea operațiilor, în prima jumătate a anului 72 î.e.n., au făcut dovada neputinței de a înfrînge pe răsculați.

În disperare de cauză, Senatul le retrage mandatul și își îndreaptă atenția spre pretorul M. Licinius Crassus. Supranumit *Dives* („Bogătanul”), Crassus este un bărbat ambițios și lipsit de scrupule, care a acumulat, sub dictatura lui Silla (82-79 î.e.n.), o avere uriașă, pe căi nu tocmai oneste: confiscarea bunurilor proscrisilor (condamnații politici în timpul dictaturii lui Silla), speculații imobiliare și comerț cu sclavi pe scară mare. Ca majoritatea nobililor romani, el dorește să ocupe primul loc în ierarhia politică — consulatul — dar realizarea ambiției sale se lovește de gloria, în plină creștere, a lui Pompei, care tocmai a pus capăt războiului

din Spania împotriva lui Sertorius și se pregătește să se întoarcă la Roma, ca învingător. În lupta cu oștile lui Spartacus, Crassus vede un mijloc de a-și deveni rivalul, zdrobindu-i pe sclavi și devenind astfel salvatorul Romei.

În ciuda apropierii toamnei, Crassus ajunge la fruntariile Lucaniei, la conducerea a zece legiuni puse la dispoziție de Senat. Expediția lui începe sub auspicii nefavorabile: unul dintre locotenenții săi, Mummius, trimis cu două legiuni să încercuiască dușmanul, fără să se angajeze în vreo acțiune, ia inițiativa de a înfrunta o parte din armata lui Spartacus și este pus pe fugă, lăsînd pe cîmpul de luptă numeroși soldați uciși. Înfuriindu-se la vederea supraviețuitorilor, care se întorc în tabără într-o completă debandadă, și vrînd să dea un exemplu, Crassus repune în vigoare supliculul „decimării”, trecut în uitare de multă vreme. Sub privirile tuturor legionarilor, îl aduce pe cei 500 soldați care, prin fuga lor, au declanșat panica, îi împarte în 50 grupuri de cîte zece și, în cadrul fiecărui grup, trage la sorți cîte un om, care este executat pe loc.

Crassus înfrînge o detașament de 10 000 răsculați și ucide două treimi dintre ei. Dar o primă întîlnire cu întreaga armată a sclavilor nu îi aduce victoria scontată. Rezultatul luptei rămîne indecis.

După această bătălie în care, pentru prima dată, nu se dovedește superior dușmanilor săi, Spartacus își dă seama că noul său adversar se dovedește a fi mai periculos decît predecesorii lui. El ia hotărîrea să se retragă, prin Lucania, spre sud, intenționînd să se repleze în Sicilia. Cele două războaie ale sclavilor de la sfîrșitul sec. II î.e.n. au încă ecouri adînci în insulă, unde numeroși sclavi visează să-și recîștige libertatea dăruită pentru o vreme de Eunous, Trifon și Athenaiion. Singura problemă pentru armata rebelilor este procurarea de corăbii, ca să traverseze strîmtoarea Messina.

Spartacus începe tranzacții cu piraiți cilicieni, care patru-lează în apele italiene, și le avansează o sumă importantă în schimbul serviciilor făcute.

Pompei smulge rădăcinile războiului

Dar, în ultimul moment, fie din lăcomie, fie de frica armatelor romane care se apropie ori a acestora care așteaptă în Sicilia sub conducerea pro-pretorului insulei, un oarecare Verres, piraiți îl trădează pe Spartacus și fug cu banii. Conducătorul armatei sclavilor se retrage atunci în peninsula Rhegium și își pune soldații să construiască plute improvizate, prinse cu crengi. Această ultimă tentativă de a părăsi solul Italiei eșuează: curenții marini, foarte rapizi iarna, fac imposibilă utilizarea ambarcațiunilor fragile; întreaga armată a insurgenților se găsește blocată în extremitatea peninsulei.

Crassus, care i-a urmărit pe sclavi de la distanță, știe să profite de împrejurări. El hotărăște să închidă peninsula Rhegium cu un zid, pentru a izola armata sclavilor. Pune să se sape, dintr-o parte în alta, un șanț lung de 55 km, adînc de 4,50 m, mărginit de un rambleu înalt și solid. Sclavii sînt condamnați astfel la moarte prin înfometare. Timp de mai multe săptămîni, răsculații încearcă să străpungă blocada. Și norocul le mai suride o dată: într-o noapte, profitînd de o furtună de zăpadă care a scăzut mult vizibilitatea, astupă o parte a șanțului cu pămînt și crengi. Înainte de a se lumina de ziua, într-o tăcere desăvîrșită, o treime din oamenii lui Spartacus trec de partea cealaltă a fortificațiilor romane, fără să-și simtă ostășii lui Crassus.

Pretorul pornește atunci spre nord în grabă cu legiunile, prin Lucania, ca să blocheze drumurile de acces la Roma. Lăsîndu-și ambițiile deoparte, el scrie Senatului, cerîndu-i să-l cheme de ur-

gență în ajutor din Spania pe Pompei, cu legiunile sale. Cît despre Spartacus, acesta, deși a reușit să scape din capcana întinsă la Rhegium, se află din nou într-un impas: spre nord nu se mai poate îndrepta, deoarece legiunile lui Crassus îi bazează drumul; pe de altă parte, nici nu ar fi înțelept să se stabilească definitiv în sud, riscînd o nouă încercuire. În tabăra sclavilor, deruta se face simțită, răsculații fiind înspăimîntați de perspectiva de a cădea iarăși sub dominația stăpînilor lor. Astfel, cum scrie Plutarh, cîteva mii de sclavi se despart de Spartacus, ca să-și încerce singuri norocul. Crassus atacă detașamente izolate ale armatei sclavilor: prima oară, în Lucania, un contingent de aproximativ 10 000 răsculați, care nu sînt masacrați numai grație ajutorului neașteptat venit din partea armatei lui Spartacus. A doua oară, generalul roman învâluie prin surprindere un grup răsleț de germani și de celti, comandați de doi locotenenți ai lui Spartacus, Gannicus și Castus; în luptă sînt uciși 12 000 sclavi și, precizează Plutarh, doar doi dintre ei sînt răniți în spate.

Spartacus își ucide calul

Un nou eveniment face și mai precară situația răsculaților: Lucullus, proconsulul Macedoniei, debarcă la Brindisi cu armata lui, tăind astfel calea spre Adriatică. Sclavii se refugiază atunci în munții Brutinnus, urmăriți de un legat al lui Crassus, Quinctius. Spartacus îi atacă brusc pe romani, care fug în dezordine. În urma acestui succes, sclavii cer o confruntare cu grosul trupelor romane și pentru această bătălie inevitabilă, Spartacus hotărăște să se înalțeze în Lucania.

Ciocnirea dintre cele două armate este îndelungată și violentă. După Plutarh, Spartacus își ucide calul la începutul luptei, declarînd că, învins fiind, nu-i va mai trebui,

iar dacă învinge, va găsi la romani alți cai mai frumoși. Rănit la sold, continuă lupta îngenunchiat, apărîndu-se cu scutul, pînă cînd cade, străpuns de lovituri. „A murit ca un adevărat general”, va scrie mai târziu istoricul latin Florus¹. Printre cei 60 000 sclavi uciși pe cîmpul de bătălie, trupul lui nu mai poate fi identificat. Cadavrul gladiatorului trac rămîne anonim, alături de cele ale tovarășilor săi. Crassus îi urmărește pe supraviețuitorii bătăliei, refugiați în munți, și îi masacrează. Are acum ambiția de a oferi Italiei o mărturie impresionantă a victoriei repurtate: în lungul celor 195 kilometri care despart Capua de Roma, pe antică Via Appia, poruncește să fie crucificați 6 000 sclavi prizonieri, a căror lentă agonie este menită să-i liniștească pe proprietarii latifundiilor și să slujească drept pildă sîngeroasă tuturor sclavilor care ar încerca să reinvie lupta lui Spartacus.

La întoarcerea în Spania, Pompei înfîlînește în Etruria aproximativ 5 000 rebeli, scăpați de masacrul lui Crassus. Îi nimicește cu ușurință și anunță Senatul că, deși Crassus a obținut o victorie, el, Pompei, a smuls definitiv rădăcinile războiului. Cînd cei doi generali se întorc la Roma, în primăvara anului 71 î.e.n., Senatul îi acordă lui Pompei onorurile triumfale, spre a-l răsplăti pentru succesul său în Spania. Cît despre Crassus, el trebuie să se mulțumească cu „ovații”, onoruri de categorie a doua, în cursul cărora generalul învingător suie Capitolul pe jos, nu într-un car.

În anul următor, Pompei și Crassus sînt aleși consuli, deși nici unul dintre ei nu îndeplinește condițiile cerute pentru accesul la magistra-

tura supremă.

În mai puțin de un secol, Roma s-a văzut confruntată cu trei adevărate războaie purtate de aceia pe care a refuzat întotdeauna să-i recunoască drept ființe omenești. Războiul lui Spartacus a marcat cel mai tare spiritele. El nu le-a redat libertatea miilor de sclavi folosiți de romani ca niște vite sau unelte, dar chipul eroic al conducătorului „războiului gladiatorilor” a rămas în istorie drept simbolul luptei celor ridicați pentru independență și demnitatea lor. ■

**În românește de
Maria BERZA**

Mulțumim tuturor cititorilor și colaboratorilor, din țară și străinătate, care ne-au felicitat cu prilejul Crăciunului și al Anului Nou.

Mulțumim, totodată, tuturor celor care ne-au trimis răspunsurile lor la prima anchetă *Magazin istoric* (la ora cînd tipărim acest număr, continuă să sosească altele și alte scrisori de la participanții la ancheta *Ce vă place și ce nu vă place în Magazin istoric - serie nouă*) precum și celor care ne-au felicitat cu prilejul apropiatei apariții a exemplarului din revistă purtînd nr. 300 și a împlinirii, în aprilie a.c., a 25 ani de cînd *Magazin istoric* și-a început drumul său spre cititori. Anunțăm pe cititorii noștri că aceste două numere vor fi numere speciale, în care vor înfîlîni numele multor istorici de seamă din țară și din străinătate, precum și ale unor șefi de state și guverne.

Tuturor celor care ne-au scris și continuă să ne scrie în aceste momente aniversare ale revistei, le dorim, la rîndul nostru, multe bucurii, multă sănătate și ani mulți fericiți.

¹ Lucius Annaeus Florus (sec. I-II), de origine africană, prieten cu împăratul Hadrian, a lăsat o scurtă istorie romană de la origini pînă la împăratul August (27 î.e.n.-14 e.n.).

Joseph Maria

von Radowitz

în misiune la București

DUMITRU HÎNCU

• Entuziast interpret al „cancelarului de fier” • Între adevărul istoric și nevoia de transfigurare a artei • Dorințe mărturisite și interese ascunse • Intemperii constantinopolitane și un „catalog” autohton • Prima luare de contact cu prințul Carol • În defensiva în fața radicalismului „roșu”

Joseph Maria von Radowitz face parte dintr-o destul de lungă suită de diplomați germani care, în veacul trecut și la începutul secolului nostru, ne-au lăsat testimonii scrise asupra răstimpului petrecut la noi. Spre deosebire însă de măturile celorlalți — consulul Niegebauer, prințul von Bülow, Kiderlen-Wächter sau Friedrich Rosen (Magazin istoric, nr. 6/1991; 6-8/1988), aceea a lui von Radowitz n-a atras, până acum, decît incidental atenția istoricilor români, deși privește o perioadă extrem de importantă și frământată din epoca făuririi României moderne. De altfel, și în patria autorului textul a fost publicat doar o singură dată, și anume în anul 1925, în volumul 16 al colecției Deutsche Geschichtsquellen des 19. Jahrhundert (Izvoare istorice germane ale secolului 19), sub titlul Aufzeichnungen und Erinnerungen aus dem Leben des Botschafters Joseph Maria von Radowitz (Note și amintiri din viața ambasadorului Joseph Maria von Radowitz). Atras de figura diplomatului, ingrijitorul ediției amintite, Hugo Holbein, a publicat curînd după aceea și un studiu amănunțit despre Politica europeană a lui Bismarck în anii '70 și misiunea lui Radowitz.

Lectura memoriilor lui von Radowitz impune, ni se pare, cel puțin cîteva precauțiuni. În primul rînd, trebuie să se țină seama de faptul că autorul a început să le aștearnă pe hîrtie în anul 1900, la trei decenii după sosirea lui la București, timp mai mult decît suficient pentru ca unele amintiri să pă-

lească, iar prezentarea altora să fie influențată de desfășurarea unor evenimente posteroare. În al doilea rînd, trebuie să avem în vedere că von Radowitz a fost interpretul fidel și entuziast al unei anume politici, aceea a „cancelarului de fier” ceea ce, de asemenea, a conferit o certă notă definitivă și o bună doză de unilateralitate relatării sale. Cum nu e, desigur, de prisos să știm, că însuși genul memorialistic ca atare era pe atunci prea des tribut ar unor canoane care făceau ca imperativul adevărului istoric să se împletească cu nevoia de transfigurare a artei, sau, dacă vrem, cu transpunerea personală a realității, care nu mai semăna însă prea mult cu ea.

Așa stînd lucrurile, înțelept e să nu luăm drept monedă curentă nici toate afirmațiile și considerațiile lui von Radowitz; dar cumpănindu-le cu necesara circumspecție, alături de o sumă de informații interesante și utile, vom descoperi cu siguranță și un tablou plin de culoare al timpului și morăvurilor epocii, ca și al dedesubturilor unor evenimente la care el a fost, deopotrivă, martor și actor.

Și acum, înainte de a parcurge și comenta textul propriu-zis al memoriilor, să încercăm să reconstituim, fie și foarte succint, jalioanele carierei diplomatice a lui Joseph Maria von Radowitz, prelungită de-a lungul a aproape unei jumătăți de veac.

Născut la 19 mai 1839, la Frankfurt pe Main, von Radowitz a frecventat cursurile universităților din Bonn și Berlin, iar în 1860,

la numai 21 ani, a intrat în serviciul Ministerului de externe al Prusiei. Primul lui post peste hotare a fost la Istanbul. În 1862, a fost numit secretar de legație în China și Japonia și tot în același an a trecut la conducerea Consulatului general prusian din Shanghai. În 1865 a fost trimis să lucreze la Ambasada Prusiei din Paris, iar în 1866 a luat parte, ca ofițer de ordonanță, la războiul dintre Prusia și Austria. Scurt timp după aceea, a fost numit reprezentant diplomatic al Confederației statelor germane de nord, nou creată sub egida Prusiei, pe lângă Curtea din München — Bavaria mai era atunci un regat independent —, iar în 1869 trimis la București, în calitate de consul general și delegat al Prusiei în Comisia dunăreană europeană.

În 1871 a plecat, ca însărcinat cu afaceri, la Istanbul, iar între 1873 și 1882 a reprezentat interesele germane pe lângă regatul grec, într-o perioadă dificilă a istoriei acestei țări zguduite de convulsile „crizei orientale”.

Prolegomene la sosirea pe meleagurile românești

Numit la București în toamna anului 1869, von Radowitz a mai zăbovit totuși la Berlin pînă la 7 ianuarie 1870, timp în care atît regele Prusiei, cît și prințul moștenitor și cancelarul i-au dat instrucțiuni pentru misiunea căreia urma să-i facă față. Directivele celui din urmă au fost astfel rezumate de proaspăt numitul consul general la București: „Să vedem dacă și cum se poate menține la Dunăre tinăra dinastie hohenzollerniană; dacă își va putea consolida poziția în țara agitată acest lucru va fi binevenit, dar noi nu vom putea pune în joc propriile noastre interese politice pentru a o ajuta să iasă din prăa mari dificultăți. Eu nu trebuia să las pe prinț [Carol] să-și facă niciun fel de iluzii în această privință. Altminteri, însă, Bismarck avea o bună părere despre el și-l socotea un om capabil”.

Numirea lui von Radowitz în capitala României se mai explica însă și prin alte considerente. „Interesul pentru atît de expulșul vîlstar al Ho-

henzollernilor crescuse mult de la ultima-i vizită în Germania și odată cu căsătoria sa, încă reprezentanța de la București cîștigase în însemnătate. Dar mai cu seamă, între timp, se dezvoltaseră legăturile noastre materiale cu România, datorită întreprinderii de căi ferate Strousberg [vezi amănuntele acestei afaceri, în *Magazin istoric*, nr. 2-5/1979]. Toată lumea de la noi voise să dea bani pentru acest lucru, fascinată de marile sforar aflate atunci la apogeul prestigiului lui. De la prinții Casei regale și cele mai mari nume ale aristocrației și pînă jos la cel mai mîrunt deținător de capital, toată lumea era părtaşă la afacerile lui Strousberg. Omul părea să aibă un toaig fermecat care, la simpla atingere, făcea să își nească pretutindeni izvoare de aur, la care trebuia numai să te adapți”. Iar Strousberg se pricepuse să profite din plin de această încredere oarbă în puterea lui de a scoate bani din piatră seacă. Trăia pe picior mare, aureolat de faima posedării unei imense averi, socotită drept cea mai sigură garanție a solidității întreprinderilor sale. Achiziționase un mare domeniu în Boemia, avea moșii și fabrici în multe regiuni ale Germaniei și își construise un fastuos palat la

Ambasador la Istanbul între 1882 și 1892, von Radowitz a încurajat politica de expansiune germană pe malurile Bosforului, obținind acceptarea de instructori germani în armata otomană și impulsionează penetrarea industriei germane în Imperiul otoman.

Admirator și partizan fără rezerve al politicii lui Bismarck — cel care l-a și ușurat, de altfel, valorificarea propriilor însușiri politice și diplomatice — și socotind ca o datorie de onoare de a o servi cu fidelitate, după retragerea mentorului său von Radowitz a trebuit să se mulțumească cu postul de mai mică însemnătate de la Madrid. Ultimul prilej ce i s-a mai oferit de a acționa în prim-planul eșicherului politic european a fost Conferința de la Algeiras din 1906, care a tranșat, însă, în favoarea Franței disputa franco-germană în problema dominației asupra Marocului. Eșecul la această conferință a însemnat și sfîrșitul carierei sale diplomatice. Retras în viața privată, von Radowitz și-a dat ultima suflare la 16 ianuarie 1912.

Berlin, pe Wilhelmstrasse (devenit ulterior Ambasada Marii Britanii).

În aceste împrejurări, și von Radowitz a socotit că era de datoria lui ca înainte de a pleca la noul post, să facă o vizită faimosului bancher. De altfel, atît Bismarck cît și ministrul Delbrück, îi recomandasera stăruitor să-l considere pe Strousberg o forță și să coopereze la favorizarea intereselor pe care le reprezenta. Dar prezentîndu-se la impunătoarea reședință a bancherului, diplomatul și-a văzut împiedicat accesul de o droaie de inși veniți cu cele mai neașteptate solicitări. Încît, excedat de perspectiva de a face o lungă anticameră, von Radowitz și-a anunțat intenția de a se retrage. Aflînd însă de ea, bancherul l-a primit numaidecît — e adevărat, în cămașă de noapte și halat de mătase, ceea ce n-a făcut o prea bună impresie tinărului și ambițiosului diplomat, care nici n-a ascuns-o de altfel amfitrionului său, care a reacționat doar printr-o rece și artificioasă politetă. Mai tîrziu, cei doi se vor întîlni și se vor cunoaște mai de aproape, atît la București, cît și la Berlin.

La 7 ianuarie 1870, von Radowitz s-a înapoiat, în fine, la München, la fostul-i post, unde a făcut obișnuitele vi-

zite de adio, tinerii diplomați au dat o recepție în cinstea lui, iar la 21 ianuarie a părăsit capitala Bavariei pentru ca, prin Veneția, să se îmbarce pentru Istanbul, iar de acolo să plece la București.

În capitala otomană, pe care o cunoștea bine din timpul misiunii pe care o îndeplinise acolo, a rămas de la 28 ianuarie pînă la 7 februarie 1870. Vremea era foarte urîță și, cum Ambasada Prusiei era instalată într-o clădire veche și insalubră, într-o noapte, povestește von Radowitz, a trebuit să rămînă treaz, în dormitorul lui, adăpostindu-se sub umbrela deschisă. Cu toate acestea, rebelele intemperii nu l-au putut împiedica să facă multe vizite, la Poartă și corpului diplomatic. Alți pașă, marele vizir, l-a primit ca pe un vechi cunoscut și l-a rugat să recomande românilor să fie „pe cît posibil calmi și ponderați”. Căci, și-a putut da seama von Radowitz, „prezența prințului din casa de Hohenzollern în fruntea Principatelor dunărene nu era agreabilă Porții”, care vedea în ea începutul unui soi de aspirație către independență și ar fi preferat să aibă de-a face „cu un hospodar bizantin-oriental de modă veche”. De altfel, și Prusia — ne asigură von Radowitz — repetase de mai multe ori Istanbulului că nu urmărea nici un fel de interese proprii care s-o determine să susțină poziția politică a prințului Carol, ci că dorea, dimpotrivă, mai presus de orice, menținerea statu-quo-ului în relațiile acestuia cu Poarta. De aceea oficialitățile otomane „credeau, ba chiar se bazeau pe buna noastră înțelegere pentru a deconșea, la nevoie, Bucureștiul”, să ia vreo măsură „incorectă”.

În cursul celor opt-noă zile petrecute astfel pe malurile Bosforului, von Radowitz s-a străduit, firește, să culeagă cît mai multe informații despre România, prințul Carol, partidele politice din țară și a și fost temeinic „indoctrinat” — cum se exprimă el — în toate aceste privințe. Di-

plomatul prusian Keyserling i-a descris situația în culori nu prea trandafirii, iar fostul administrator al prințului, maiorul von Falkenhayn, sosit între timp de la București, i-a dat și mai puține motive de optimism. Pe scurt, toate semnele denotau că — ne spune von Radowitz — „cu Constituția importată de-a gata, pe care poporul n-o putea digera de fel, iar prințul o acceptase și jurase prea repede, nu se putea merge mai departe”.

Dar cele mai minuțioase informații asupra cercului de oameni cu care urma să aibă de-a face dincolo de Dunăre i-au fost furnizate de chiar agentul român la Istanbul, Dimitrie Sturdza (*Magazin istoric*, nr. 1/1974, 10/1991), un „tînăr pe care ambiția, inteligența și o educație multilaterală îl ajutaseră să înainteze de timpuriu în viața politică”. Mai mult, D. Sturdza ar fi împins atît de departe bunăvoiața față de proaspăta cunoștință, încît îi înmînase chiar niște foarte amănunțite notițe despre personalitățile bucureștene cu care trebuia să înnoade contacte politice și sociale sau care jucau, în genere, vreun rol în viața publică a țării. Multe din aceste notițe erau împănate cu observații sarcastice sau amare, altele cuprindeau totuși mult adevăr, încît „catalogul” întocmit de D. Sturdza l-a fost de un „real folos” lui von Radowitz în activitatea sa. Deși nu chiar în toate cazurile, întrucît Sturdza se lăsase condus, în întocmirea „catalogului”, de puncte de vedere strict personale și partizane. „El era legat de Ion Ghica — ne explică în această ultimă ordine de idei von Radowitz — pe care mi l-a înfățișat ca pe «un om cu un excelent caracter și ca pe un important bărbat de stat». Ceva mai încolo, am să arăt însă că lucrurile nu stăteau de fel așa”. Motivele acestei ultime remarcă a lui Radowitz, evident nefondate, vor rezulta limpede din curgerea ulterioară a evenimentelor.

În sfîrșit, în ciuda vremii proaste, la 7 februarie 1870

von Radowitz s-a imbarcat pe un vas cu aburi cu destinația Varna. Călătoria n-a fost lipsită de peripeții, dar editorul amintirilor diplomatului, considerînd că descrierea lor n-ar fi totuși prea relevantă, a renunțat să ni le mai comunice peste timp, gratificîndu-ne doar cu o succesiune pe puncte.

Primele impresii la fața locului

Oricum, odată ajuns în capitala României, von Radowitz s-a instalat, provizoriu, la hotelul Hugues și, fără să piardă timp, a început să se orienteze pe noul tărîm. De aici încolo, să-l lăsăm însă chiar pe el să ne înfățișeze primele-i impresii.

„Prințul Carol m-a primit, într-o audiență privată, la două zile după sosire; între timp, făcusem să-i parvină scrisoarea dată de Bismarck. Ea cuprindea, cum mi-a comunicat prințul, o caldă recomandare a persoanei mele și o observație finală: orizontul politic avea acum o coloratură atît de liniștitoare, încît singurul lucru de dorit era să nu intervină vreun eveniment neașteptat care să pună sub semnul întrebării proaspăt reînviata încredere într-o pace generală.”

Din prezentarea împrejurărilor locale, făcută de prințul Carol cu prilejul acestei prime convorbiri, nu rezulta că el era într-o situație atît de primejdioasă cum părea văzută din Constantinopol. E adevărat, prințul se afla într-o continuă defensivă împotriva înaintării radicalismului roșu, ce-și propunea o răsturnare a regimului prințiar în ființă și o dominație necontrolată a plebei; cu toate acestea, el nădăjduia să-și poată impune pînă la urmă voința acestor elemente nefaste, mai ales în armată, pe care el a creat-o, căreia îi acordă toată soliditatea și în care spera să aște un reazem atît pentru dînsul, cît și pentru ordinea publică. În fruntea guvernului se afla acum un om onest, A. Go-

lescu, cu care prințul considera că va putea colabora și în continuare.

Prezentarea solemnă a scrisorilor mele de acreditare a avut loc în ziua de 24 februarie și, cum am avut impresia, cu o desfășurare de etichetă și ceremonial cît se poate de fastuoase pentru circumstanțele existente la București. Am fost luat de acasă, împreună cu personalul meu, în două trăsură domnești, escortate de două escadroane de călăreți, de un aghiotant al prințului, iar la Palat am fost așteptat de toți demnitarii Curții. Audiența, cu schimbul de discursuri oficiale, s-a petrecut ca la orice curte suverană. În această ultimă privință nu mai erau prea multe de schimbat! Apoi am fost primit de prințesa, pe care o vedeam pentru prima oară, o apariție grațioasă și atrăgătoare, deși atunci oarecum împovărată și marcată de starea în care se afla. Unica mare rugămintă pe care mi-a făcut-o aceasta a fost: să-mi aduc cît mai curînd soția, întrucît simțea o acută nevoie de un asemenea anturaj.

Mai tîrziu, după ce demult ajunsese la deplina suveranitate, într-o lucrare care, pînă acum (la începutul anului 1901), numără patru volume, prințul Carol a publicat, sub formă de jurnal, o relatare exactă și foarte interesantă a tuturor evenimentelor și schimbărilor prin care a trecut de la începutul domniei sale. Ea cuprinde și perioada pe care am petrecut-o eu alături de dînsul, la București, amintind amănunțit și despre relațiile dintre noi. Este cea mai bună descriere, deși este făcută doar din punctul lui de vedere, a epocii atît de importante și de critice pe care a cunoscut-o țara. În însemnările mele, eu nu pot include o istorie atît de completă, ci trebuie să mă mulțumesc a povesti doar ceea ce se referă la mine personal, iar în privința altora numai atît cît să contribuie la înțelegerea propriei mele individualități". ■

(Va urma)

LADA DE GUNOI A ISTORIEI:

CU CAPAC SAU FĂRĂ?

Sînt tot mai numeroase istoriografiile lumii care își revelează în ultimul timp „paginile negre”, cîndva ascunse marelui public. „Colțurile întunecate ale trecutului nostru”, cum le numește revista *L'Événement du Jeudi*, sau „Jada de gunoi” a istoriei, de pe care este de preferat să nu ridici capul, au trezit dintotdeauna interesul, tocmai pentru că au fost interzise. Dar, se întreabă tot revista franceză, este oare oportun să răscolim această mociară, să scormonim sub aceste poduri ale istoriei, cu riscul de a găsi acolo valize vechi, gemînd de documente, ce pot redeștepta vindicte și suspiciuni? Da, răspunde fără echivoc autorul articolului, aducîndu-și în sprijin o recentă și zguduitoare carte apărută la Paris (Anne Grinberg, *Les camps de la honte*). Da, trebuie să nu uităm, insistă publicistul francez, că, încă din februarie 1939, adică înainte de ocupația germană, Franța construise „la ea acasă” (la Gurs, Rivesaltes, Le Recebedou, Rieucros, Argelès, Saint Cyprien, Agde) lagăre de concentrare pentru străinii indesezirabili, sau că în februarie 1941, în zona neocupată, 47 000 persoane se îngheșeau în baraci înconjurate de posturi de observație și de sîrmă ghimpată, așa încît un antifascist german a putut declara: fără discuție că la Dachau primeai mai multă bătaie, dar erai mai bine cazat și mai bine hrănit.

Francezii au traversat atunci o perioadă teribilă: Gestapo era 80% francez, în unele orașe apăruseră cozi în fața birourilor pentru denunțuri, guvernul era asaltat de tineri francezi care se angajau în Waffen SS, iar colaborarea economică cu ocupantul permise apariția unor averi, din care unii trăiesc pînă astăzi, afirmă în continuare ziaristul francez.

Dar, continuă el, există și voci care susțin că acei avari negri trebuie acoperiți cu vâlul dens al rușinii sau al pudorii.

Astăzi se califică ușor drept „genocid” omorirea a 30 persoane în Lituania sau a 100 în Nagorno-Karabakh. Atunci noi, francezii — scrie Serge Maury —

cum ar trebui să numim exterminările cvasi-clandestine din anii 1945-1950, care au făcut mai multe victime decît opresiunea nazistă în Franța, din anii 1940-1945? Or, în acel caz, capacul lăzii de gunoi a fost ermetic închis. Ca și în alt caz: al celor 20 000 de negri ce au plătit cu viața construirea unei căi ferate în Congo.

Orice școlar francez știe cîteva cuvinte despre afacerea Dreyfuss. Dar puțini sau nici unul nu a auzit de un algerian, european de origine, favorabil independenței, care a fost ghilotinat, în urma unui simulacru de proces, în ianuarie 1957. Vina lui? Depozitase, cu trei luni în urmă, o bombă în clădirea unui centru al EDF din Algeria. Nota bene! Bomba nu numai că nu a explodat, dar tribunalul a stabilit că fusese reglată ca să nu facă nici o victimă. Pentru o tentativă de distrugere a unei clădiri nelocuite, două persoane, dintre care o evreică, ce trecuse prin supliciile lagărelor de concentrare, au fost și ele condamnate la moarte.

Or, hiperprudența manualelor școlare încearcă să curețe memoria elevului francez de „petele negre” din trecutul țării lui. Evenimentele sînt prezentate de parcă s-ar scanda neconștient din oof: „Interzis a se deschide lăzile de gunoi!”

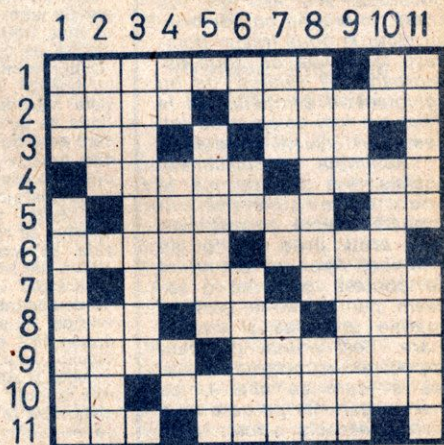
Elevii francezi — continuă retorice Serge Maury — trebuie să afle, sau să continue să ignore, că Franța de după război, democratică și republicană, a pus la pasivul ei zeci de nopți ale Sfințului Bartolomeu și zeci de inchiști? Da, trebuie să afle, răspunde reputatul istoric Michel Winock, în același număr al revistei. A-ți cunoaște trecutul colectiv înseamnă, a accepta să-ți asumi lipsurile, să-ți corectezi greșeliile, să faci dreptate celor pedepsiți pe nedrept. O națiune care își pierde memoria sau care se mulțumește cu istoricii oficiali, de curte, este ca un bărbat și o femeie care nu îndrăznesc să-și privească în oglindă ridurile și cicatricele. A bon entendeur, salut!

F.D.

RELIGIA GETO-DACILOR

ORIZONTAL: 1) Întemeietorul religiei și cel mai important zeu al geto-dacilor, pe care istoricii antici Strabon și Herodot îl atestază documentar ca trăind anterior expedițiilor lui Darius (cca. 550 î.e.n.) — Idem. 2) Cel ce se întorceau de la luptă „pe scut” — Slujitorii divinității, din rîndul cărora dacii își alegeau deseori conducătorii (Deceneu, Comosicus). 3) Monedă japoneză — Armă cu care dacii își trimiteau săgețile spre cerul întunecat și străbătut de fulgere, în credința că astfel îl vor ajuta pe Gebeleizis. 4) Desenul simbolic de pe un vas descoperit la București-Tei, carul de la Piatra Roșie sau splendidul „Soare de piatră” din incinta sacră a Sarmizegetusei, corelat cu absența oricărui templu subteran au condus la emiterarea ipotezei unei astfel de caracteristici a religiei geto-dacilor (masc.) — Scriitor francez. 5) Monumente funerare de forma unor movele conice de pămînt descoperite în număr mare pe teritoriul locuit de daci — Camă! 6) Vechii greci — Domnitor moldovean (1634-1653). 7) Șină torsionată! — Trismul pămîntenilor în împărăția lui Zamolxis (Gebeleizis), jertfă umană aruncată în sulii la fiecare 5 ani (pl.). 8) Localitate în Ungaria — Crai de la Răsărit — Siglă pentru „International Exhibitions Bureau”. 9) Titlu — Așezările dacice de la Sarmizegetusa sau Costești, bogate în elemente privitoare la viața materială și spirituală a strămoșilor noștri. 10) Dînsul — Istoric de origine gotă de la care aflăm despre cultul geto-dacilor pentru un zeu al războiului asemuit lui Ares sau Marte. 11) Altfel spus se dă în leagăn — Localitate bihoreană unde a fost descoperită o necropolă cu urme ale practicii incinerăției.

VERTICAL: 1) Zamolxis, Gebeleizis sau Bendis, divinitățile la care se închinau dacii și cărora le înălțau sanctuare — Mare preot în timpul lui Burebista și rege al statului dac după moartea acestuia, amintit de Strabon pentru porunca sa de a distruge viața de vie de pe întinsul Daciei. 2) Zeul războiului la greci, divinizat (după Vegetius), și de daci, moesi și traci — Religia, componentă de bază a vieții spirituale a geto-dacilor. 3) Caracter al religiei geto-dace, după părerea lui Vasile Pârvan (*Getica*), istoric pentru care Zamolxis ar fi fost primul și unicul zeu la care se închinau dacii. 4) Mioare — Astrul nopții, divinizat de daci prin cultul zeiței Bendis — Dumnealor. 5) Lăcașul lui Zamol-

xis, ipoteză pentru care pledează un singur element material: o scară venind din vale și ducînd la una dintre terasele Sarmizegetusei — Semînțe (fig.). 6) Xenia Pîrlogea — Rușinos la început — „Muntele...”, peștera în care sălășluia Zamolxis și riul ce curgea la poalele sale, numite de Strabon Kogaionon (fem.). 7) Curelușă — Laurențiu Lupan — Fost handbalist român. 8) Glosator al lui Vergiliu, care ne relatează că geto-dacii, înainte de a pleca la război, obișnuiau să bea, ca pe un vin sfințit, apă din Dunăre și să se jure că nu se vor întoarce la vetrele lor decît după ce vor fi ucis pe dușmani — Baston la biliard. 9) Ocale (reg.) — Stat în județul Galați socotit a fi vechea Piroboridava. 10) Itel! — Mici obiecte de cult utilizate în scopuri apotropaice. 11) Zeița Lunii, a pădurilor și a farmecelor la romani, divinizată de geto-daci și identificată cu numele Bendis — Păsările sacre ale egiptenilor.

Dicționar: IEN, VIAN, IANS, ECS, TAR, IEB, REDL

Radu STOIANOV

Soluția careului *Argonauții*: IASON — MISTIA — ESON — ABSIRT — PINDAR — TRIE — UN — RUGURI — N — CU — EA — E — I — AFI — NE — CSH — ISCA — C — PELION — ARME — LAERTES — AUR — AT — OCUPAȚIE — TAINA — URIAS.

Primul război mondial se terminase, România făcea parte dintre națiunile învingătoare, vechile idealuri naționale de unificare a tuturor românilor într-o singură țară, se împliniseră. După perioada de suferințe prin care a trecut populația: retragere, ocupație, distrugeri datorate bombardamentelor și luptelor, țara reîntra într-o perioadă de liniște și siguranță. Între sectoarele ce-și căutau noi forme de expresie se aflau și cele legate de activități cultural-educative.

Ca atare, în cercurile științifice universitare de la Iași și București, s-a lansat ideea

înființării unei instituții puternice, cu posibilități deosebite nu doar în domeniul editorial, ci și în întregul complex de activități, respectiv tipografia și librăriile.

Fostul rector al Universității din București, Ion Athanasiu, a fost unul dintre cei ce a imaginat o astfel de instituție, reușind să convingă conducerea guvernului liberal de atunci — guvern care încuraja orice inițiativă românească —, asupra posibilității înființării unei astfel de societăți în slujba culturii românești.

1919: o inițiativă a Partidului Național Liberal

„Cartea Românească”

MARIUS RASIDESCU

Previziune...

Trebuia găsită o modalitate de unificare a mai multor unități mai mici existente, pentru a crea bazele de plecare pentru o astfel de societate anodină. Dificultatea a constat în faptul că fiecare dintre aceste mici unități avea interesele ei, greu de abandonat; de asemenea, trebuia depășit un sentiment de neîncredere ce persista între parteneri. Fiecare dintre aceste mici unități, își desfășura activitatea cu rezultate mai bune sau mai slabe, însă toate se mulțumeau cu beneficiul mai modest, dar sigur. Intrarea într-o societate mare, s-ar fi făcut cu pierdere controlului de mic patron, vechii proprietari transformându-se în acționari, cu posibilități mai reduse de determinare a modului de desfășurare a activității.

Din partea Partidului Național Liberal s-a mai pus o condiție anume ca ea să fie constituită numai din unități românești. Guvernul i-a promis participarea Băncii Românești, pe care Partidul Național Liberal era în măsură să o determine să contribuie la pornirea activității. Unitățile particulare care, în final, au acceptat să fuzioneze, au fost:

Editură: C. Sfetea, cu sediul în București, Calea Moșilor 62, care avea în afară de editură, o librărie și o mică tipografie și litografie. Localul mai există și în prezent, aflându-se în spatele bisericii Sf. Gheorghe Nou. Proprietarul, Constantin Sfetea (1864-1924) a fost un om cu o mare putere de muncă, un bun organizator care, în ultimul timp (anterior formării editurii), dăduse o mare extindere activității de editură.

Tipografia. Ion St. Rădescu (1865-1916), cu sediul în str. Doamnei 14-16, condusă după moartea acestuia, de fiul său Carol Rădescu (1892-1956), era una din cele mai mari tipografii din țară, cu atelier de zețarie, zincografie, litografie, mașini de tipar, legătorie etc. Carol Ră-

descu, absolvent al școlilor de specialitate de la Viena și a Școlii de Comerț din București, era convins de avantajele acestei fuziuni, devenind conducătorul tehnic al viitoarei societăți.

Librărie: Theodosie Ioanițiu (1842-1918) cu sediul în str. Șelari 12, condusă de Nicolae Ioanițiu, avind librărie, papetărie și depozit de hârtie. Legătura de rudenie cu familia Rădescu au determinat acceptarea fuzionării, Nicolae Ioanițiu devenind de asemenea conducător tehnic al viitoarei societăți.

Înființarea societății „Cartea Românească” s-a realizat în iulie 1919, prin redactarea actului constitutiv și a statutelor, precum și autorizarea funcționării de către tribunalul sectorului Negru, sub numărul 15620 din 30 iulie 1919. Capitalul social era de 10 000 000 lei, reprezentând emisiunea întâi de acțiuni, fiecare acțiune, în valoare de 500 lei, fiind subscrisă de: Banca Românească, care a cumpărat fondul editurii C. Sfetea la valoarea de 3 368 000 lei și a adus un aport în numerar de 783 500 lei; familia Rădescu, prin valoarea tipografiei și materialelor, în valoare de 3 000 000 lei; familia Ioanițiu, prin librărie și fondul de marfă, în valoare de 715 000 lei; Banca Agricolă, în valoare de 783 500 lei.

Ceilalți acționari erau: Creditul Tehnic, Gh. Adamescu, Gh. Bagdat, Ion Al. Brătescu-Voinești, C.G. Căcișă, G. Dobrovici, A. Ioachimescu, C. Sfetea, C. Teodorescu, aportul subscris deci însumând valoarea de 1 350 000 lei.

Activitatea societății era precizată în statute și se făcea în următoarele domenii: toate lucrările privind scrierea, tipărirea și vânzarea cărților cu scop didactic, științific, artă, literatură și toate lucrările de grafică; activitatea de librărie, vânzarea cărților, rechizite școlare, produse de papetărie, furnituri pentru birouri, laboratoare și școli; fabricarea și desfacerea produselor diverse.

La început, activitatea s-a desfășurat în sediile proprii, respectiv ale unităților care fuzionaseră, fiind destul de greoaie, avind în vedere pozițiile fiecăreia. De asemenea, sediul din Calea Moșilor (editura C. Sfetea), nu prezenta un vâd comercial satisfăcător. În plus Consiliul de Administrație, organ care supraveghea activitatea de ansamblu, și al cărui președinte a fost, în prima etapă, I. Athanasiu a încredințat conducerea efectivă a societății lui C. Sfetea, ceea ce a nemulțumit pe ceilalți mari acționari, care s-au retras din activitate.

Pentru îmbunătățirea condițiilor comerciale, societatea a hotărât să fuzioneze la 18 august 1919 cu societatea anonimă Minerva, sporindu-și capitalul la 14 200 000 lei și transformând clădirea acestei societăți din B-dul Academiei 3-5 (zona dintre Cal. Victoriei și str. Academiei), în sediul central al societății și sediul principal al activității comerciale de librărie, papetărie, rechizite, aparatul didactic și de laborator.

Din motive de sănătate, C. Sfetea s-a retras din conducerea tehnică, aceasta fiind încredințată celor doi directori generali: C. Rădescu și N. Ioanițiu.

...și spirit comercial

Activitatea comercială s-a redresat datorită unui bun vâd comercial, precum și faptului că acesta se găsea în imediata apropiere a Universității. În scurt timp, s-a făcut simțită necesitatea unui sediu modernizat pentru activitatea atelierelor societății și astfel în 27 aprilie 1920, după ce s-a decis sporirea capitalului la valoarea de 23 300 000 lei, printr-o nouă emisiune de acțiuni, s-a început construirea clădirii din șos. Bonaparte 58-60, existentă și în prezent, care s-a inaugurat în 1922.

Inaugurarea s-a făcut într-un cadru festiv, cu o slujbă religioasă, la care a participat și primul ministru al guvernului.

lui liberal, I.I.C. Brătianu, sprijinitorul moral al societății „Cartea Românească”.

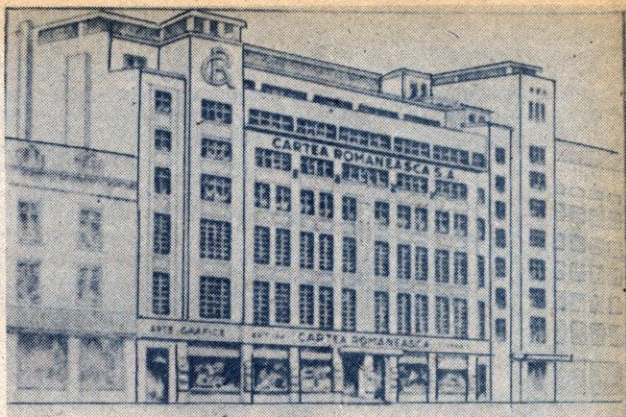
Societatea s-a dezvoltat în continuare, mărindu-se capitalul la 46 600 000 lei în 1923 și apoi la 100 000 000 lei în 1928; ea a achiziționat clădirea din str. Matei Millo 11, care corespunde până în str. Sărindar, în interiorul căreia se găsea sala de teatru închiriată de doamna Maria Filotti (actualul Teatru Mic). S-au înființat sucursale în orașele din provincie, cea mai importantă fiind cea de la Cluj.

Sediul din Calea Moșilor a devenit depozit central și centru de vânzare „en-gros”. Sediul central din str. Academiei a fost supus unor modificări constructive succesive, luând forma finală în 1937.

Cu ocazia repetatelor emisiuni de acțiuni, Banca Românească a devenit cel mai mare acționar, depășind 50% din numărul total de acțiuni; era reprezentată în Consiliul de Administrație de un „Administrator delegat”, în persoana d-lui Dobrovici G., până în 1947. Președintele Consiliului de Administrație a fost numit acad. profesor I. Simionescu, care a deținut această funcție până la moartea sa. Emblema societății „Cartea Românească” era Grifonul, cu o labă pe un dreptunghi cu inițialele C.R. și încadrat în diferite forme, în funcție de utilizarea sa într-un domeniu de activitate.

Un dar culturii românești

Unul din scopurile înființării societății „Cartea Românească” fiind editura, aceasta s-a pus la început în slujba ridicării nivelului cultural al poporului, prin stimularea autorilor români și realizarea de cărți de calitate și la prețuri accesibile. Acestea au fost cele mai importante principii directorale, apărute chiar de la înființare. S-au editat materiale pentru biblioteci ieftine sau de colecții. Astfel sub conducerea acad. prof. I.

Macheta clădirii editurii inaugurată în anul 1937

În p. 75: 1922. Inaugurarea unui nou edificiu al editurii „Cartea Românească”, în primul rînd, I.I.C. Brătianu (x)

Simionescu apăreau în milioane de exemplare colecțiile: „Cunoștințe folositoare”, „Biblioteca satească”, „Biblioteca agricolă”, „Calendarul gospodărilor” sau „Pagini alese din scriitorii români”.

O atenție deosebită s-a acordat lucrărilor speciale pentru bibliofili, cum au fost colecțiile de stampe, colecțiile de reproduceri după tablourile celebre, culegeri de povestiri și versuri ale autorilor români, prezentate în condiții de calitate deosebită sau în ediții speciale.

Operele științifice ale autorilor români, realizate la „Cartea Românească”, în condiții la fel de îngrijite, au fost lucrările Dr. Juvara, Dr. Marinescu, Gh. Netta, V. Slăvescu etc.

Activitatea comercială, avea la bază comerțul de librărie, desfășurat în sediul central și în sucursalele din București și din țară. Sediul central avea amenajat la parter și subsol standuri de cărți pentru diferite domenii, cu un mod de prezentare modern și un personal foarte bine selectat. Tot la parter se găsea raionul de rechizite școlare. Cărțile școlare expuse și vândute la etajul I erau găsite de elevi în tot timpul anului, cu precădere înaintea începutului de an școlar, realizarea acestor ma-

nuale constituind, pentru tipografie, perioada de vîrf de activitate în timpul verii. Comerțul cu produse de papetărie și cartonaje ocupa etajul II al sediului, împărțit și cu un sector de jucării, mult apreciat de cei mici în perioada premergătoare Crăciunului, atunci cînd se organiza și un „Moș Crăciun”, în vitrina de pe bulevard. Apărea astfel tendința de dezvoltare spre un gen de magazin Universal. La etajul III se vindeau articole sportive, destinate școlilor, aparate sportive, biciclete, motociclete, echipament de sport nautic, etc.; etajul V era destinat aparatului medical, celui chimic și produselor chimice. Etajul IV era pentru administrație, etajele VI și VII funcționau ca depozite.

Două ascensoare de mare capacitate asigurau accesul rapid al publicului la orice raion. Acest spațiu al ascensoarelor a constituit de fapt, „căciul lui Achile” al clădirii. În anul 1944, la unul din bombardamentele aeriene, o bombă incendiară de mare calibru a pătruns prin coșul liber al ascensoarelor, până la subsolul clădirii, incendiind depozitul și cărțile expuse. Tot la subsol, era amenajat și un adăpost antiaerian, plin la acel moment cu populația care a fost surprinsă de

alarmă aeriană, în acea zonă a oraşului. Timpul necesar evacuării persoanelor a făcut ca focul să se extindă în așa măsură, încât n-a mai putut fi stins. După câteva zile, sub acțiunea căldurii, elementele de rezistență ale clădirii au cedat, întreaga construcție prăbușindu-se, formînd un morman de jăratec.

Sediul societății s-a mutat în clădirea din Calea Moșilor, iar pentru activitatea de librărie s-a închiriat un local în clădirea Cercului Militar, cu intrarea de pe bulevard.

Industria grafică și anexele funcționau în șoseaua Bonaparte 60, o clădire cu subsol, parter, două etaje și mansardă. La subsol era depozitul de hirtie și produse de celuloză. Acestea proveneau la intervale regulate de la fabrica de hirtie din Bușteni. La parter, erau instalate mașinile de tipărit de diverse tipuri, pînă la cele mai moderne. Aici se realiza tipărirea cărților obișnuite, volumele pentru ediții speciale, imprimări în culori, bilete de tramvai și, în ultima perioadă

(1945-1947), bancnote. Etajul I, era ocupat de zețarie, mașini de cules, atelierul fotografic, zincografia. La etajul II, funcționa atelierul de legătorie și papetărie.

Mai existau ateliere de confecționat ace cu gămile, de mecanică fină și ateliere de întreținere. Pentru alimentare cu energie electrică se instalase un motor Diesel lent de 300 C.P., ce funcționa numai în perioada de restricție de energie de la rețeaua orașenească. În acest sediu, activau circa 700 salariați, cu un program de la 8-12 și 14-18. Masa de prînz se putea servi la o cantină din incinta atelierelor.

În timpul războiului, în mai 1944, atelierelor au fost lovite de un pachet compact de bombe incendiare, 200 la număr, care au pătruns pînă la etajul I, distrugînd materialele și mobilierul. La etajul I căldura a topit întreaga cantitate de litere, formînd pe podea un strat gros de compoziție, care după răcire a trebuit să fie spart. Toate mașinile de la parter au scăpat

neavariate.

Deși afectată serios de pagubele pricinuite de război, societatea „Cartea Românească” a reușit să se mențină ca structură organizatorică și funcțională timp de cîțiva ani.

În 1947, sistemul bancar a fost preluat de către stat. Fosta Bancă Românească a desemnat un nou administrator delegat, care în virtutea deținerii majorității acțiunilor, a destituit întreaga conducere. S-a trecut apoi la preluarea acțiunilor rămase la persoanele particulare, prin „lămurirea” acestora, că trebuie să le doneze P.C.R.-ului. Prin preluarea tuturor acțiunilor, societatea anonimă „Cartea Românească” și-a încetat activitatea, nu conform statutelor, ci printr-o situație de forță majoră. După 28 de ani de existență, numele acestei societăți trecea în istoria editurilor, a tipografiilor și librăriilor românești, ca o societate care și-a îndeplinit cu cinste, misiunea culturală. ■

SPIONAJ SAU FICȚIUNE?

Aline, contesă de Romanones și autoarea unor cărți de spionaj, a lucrat în timpul celui de al doilea război mondial pentru OSS — precursora actualiei CIA — la Madrid. Prima carte pe care a publicat-o contesa, în 1987, reconstitua, potrivit spuselor ei, activitatea din acea perioadă. Recent, o revistă de modă, *Women's Wear Daily*, a acuzat-o că aproape nimic din ceea ce a scris nu este adevărat. Principală dovadă: un dosar, devenit de curînd accesibil la Arhivele Naționale din Washington, care conține rapoartele trimise de Aline Griffith (așa se numea pe atunci) din Madrid. În carte, numele de cod al spioanei era Tiger. În dosar, el este Butch.

Perfect adevărat, replică doamna contesa: am avut mai multe nume de cod și cel de Tiger a fost preferat de editor. Ea mai recunoaște și că inițial manuscrisul i-a fost refuzat de editor ca fiind prea plicticos, motivată suficientă pentru a-l reface. Dar susține că neconcordanța dintre dosar — unde nu apar decît rapoarte de rutină privind viața

dusă la Madrid și zvonuri despre agenții germani — și carte nu este semnificativă, mai ales că nu a citit încă dosarul și nu știe dacă rapoartele sînt într-adevăr cele trimise de ea. Și apoi „anumite lucruri trebuia să le țin secrete”. Precum eliminarea unui spion cu ajutorul unui pistol Beretta, unul dintre episoadele în care abundă cartea.

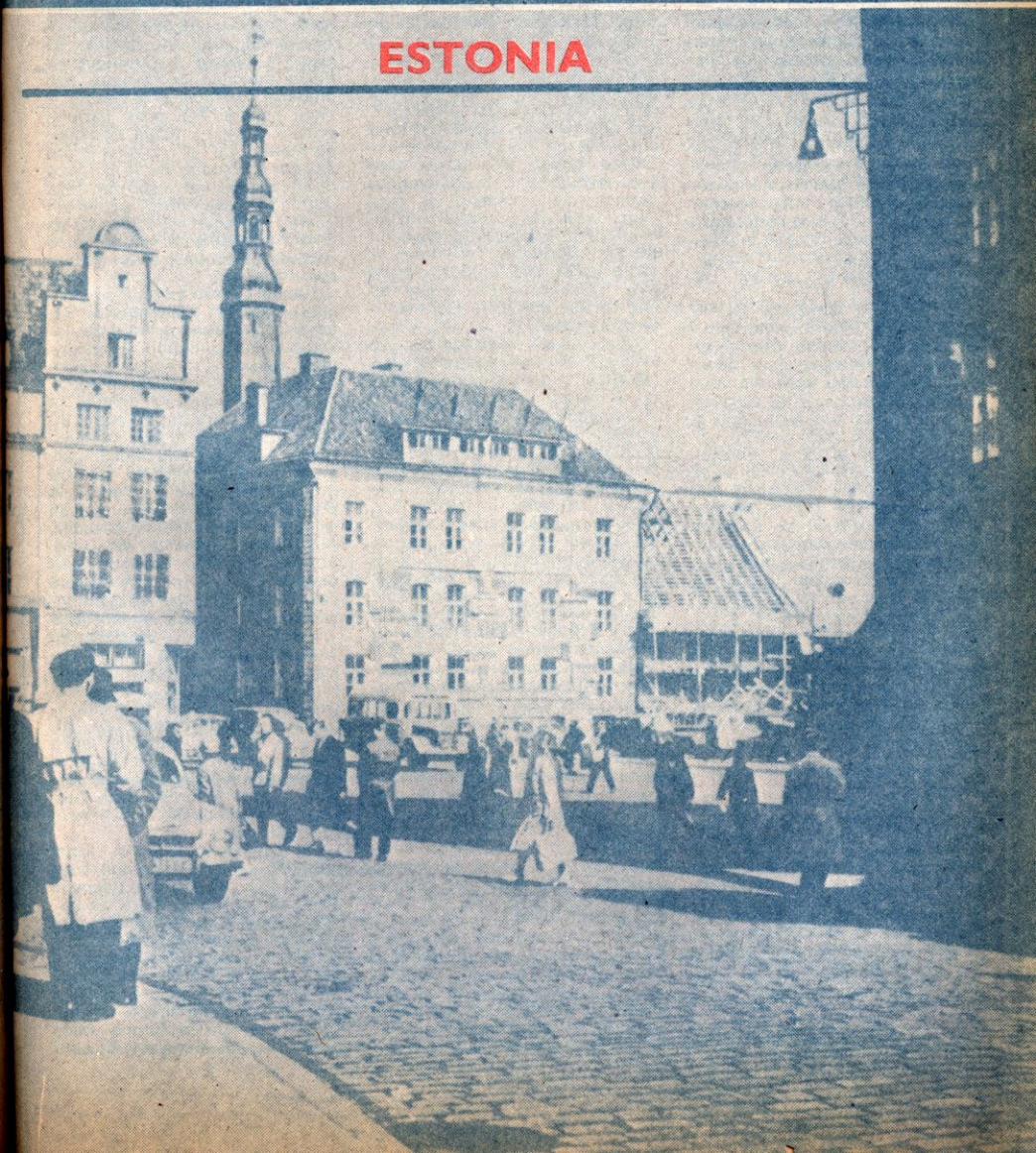
Prietenii contesei consideră că ea este victima unei conspirații puse la cale de foștii colegi, supărați că memoriile lor au fost respinse de editori. Dar chiar și cei mai înfocați suporterii recunosc faptul, că nu toate lucrurile descrise în carte s-au petrecut în realitate. După cum spune Ray Cline — fost director adjunct la CIA, citat de revista *Newswatch* — „ceea ce a încercat ea a fost să pună într-o lumină cît mai favorabilă OSS”. Procedeu general răspîndit, susține Elizabeth Bancroft, directoare la National Intelligence Book Center; „orice relatare a unui transfug îți dă impresia că soarta întregului KGB a depins de el”.

D.M.

Dicționar istoric

Ne propunem să începem cu Estonia o călătorie prin tunelul timpului în cele trei țări baltice, care și-au declarat recent independența, în cadrul granițelor fostelor republici unionale sovietice. Teritoriul Estoniei (45 100 km², 1 556 000 locuitori) se întinde între lacurile de origine glaciară Pskov și Ciud, de unde se formează Narva (ce constituie frontiera cu Rusia), un litoral de 600 km, țărmul stincos al Golfului Finic, și partea septentrională a golfului Riga.

ESTONIA

De origine fino-ugrică, estii sau estonienii — cărora cei vechi le spuneau ostiones, aestheri, istes sau aistones — apar pentru prima oară menționați de Tacitus (55-120) în *Germania* (o monografie geografică și etnografică a triburilor germane), care îi prezintă ca trăind sub un regim patriarhal, apoi, în secolul XI, de Adam din Bremen, pentru ca în veacurile următoare, XII și XIII, numele lor să devină aproape familiare pentru triburi războinice, ce organizau expediții pirateresti în zone locuite de vecinii lor scandinavi¹.

În jurul anului 1080, estonienii au fost suși de regele Danemarcei Knud II den Hellige („cel sfânt”), care a invadat regiunea cu o flotă formată din 760 de vase. Această cucerire a Estoniei de către danezi a fost încheiată de regele Waldemar II Sejr („Victoriosul”), cel care, cu binecuvîntarea papei, a întreprins o altă mare cruciadă pe coasta meridioanală a Golfului Finic, construind acolo, în 1219, o fortăreață: Revelul, viitoarea capitală a Estoniei, Tallinn, și important comptoar al negustorilor germani ai Hansei.

În 1347 însă, Waldemar IV Atterdag (1340-1375) a cedat Estonia cavalerilor teutoni, prin tratatul de la Marienburg, țara rămînînd în stăpînire a acestora pînă la mijlocul veacului XVI, cînd va fi cucerită de suedezii regelui Erik XIV (1560-1568), pentru ca, prin pacea de la Oliva, din mai 1660, între Suedia, de o parte, și Polonia, Austria și Brandenburg, de alta, prima să primească Estonia, insula Oesel și o mare parte din Letonia. Suedezii aveau să aducă în Estonia lutheranismul. În 1632, regele Gustav II Adolf a creat la Dorpat (Tartu) celebra universitate de aici, pentru a instala la porțile „barbariei orientale”, cum a afirmat el, „un templu al gândirii luthereane”.

În „era suedeză” — pe care, într-o oarecare măsură, legenda a aureolat-o raportînd-o, evident, la perioadele anterioare, daneză

și teutonă, și la cele ce aveau să vină — universitatea a rămas deschisă și pentru fiii de țărani autohtoni, clasă mai puțin împilată de baronii germani, decît în epoca teutonă. Această „eră suedeză” avea să ia sfîrșit odată cu primul război nordic.

În anul 1710, Estonia a trecut din stăpînire la Carol XII al Suediei în cea a lui Petru cel Mare al Rusiei. Petru a construit în zonă una dintre cele mai mari baze ale flotei ruse din Baltica, după ce, cu numai șapte ani în urmă, înălțase, Sankt-Petersburgul, ce avea să eclipseze Revelul. În urma războiului nordic, cînd Rusia, Polonia și Danemarca ce s-au opus hegemoniei Suediei (1710-1721), la 30 august 1721, prin tratatul de la Nystadt, Estonia a intrat oficial sub sceptrul țarului rus. Devastată și depopulată de războaie, țara a fost total absorbită de imperiul țarist.

Cînd țărani din nordul țării s-au răscolit împotriva baronilor germani, în primăvara și vara anului 1858 (așa-numitul „război de pe Mahtra”, căruia cunoscutul scriitor estonian E. Vilde i-a consacrat mai tîrziu, în 1902, o trilogie), două companii țariste au fost trimise împotriva lor, înăbușînd mișcarea.

Țarii ruși Alexandru I (1801-1825) și Alexandru II (1855-1881) s-au manifestat destul de favorabil Estoniei, asistînd la renașterea spiritului național al țării, fără a-i pune obstacole. În 1857, J.W. Jannsen fonda primul ziar estonian: în 1868, avea loc la Tartu primul festival al cîntecului național; în 1878, Carl Robert Jakobson lansa periodicul *Sakala*, ce își propunea să lupte pentru egalitatea în drepturi între germani și estonienii; între 1857 și 1861, F.Kreutzwald compunea epopeea *Kalevi Poeg* (Fiul lui Kalev), asemănătoare cu *Kalevala* finlandezilor.

Lată cum erau prezentați estonienii din punct de vedere etnografic: „Estonienii — scrie un călător din veacul XIX — sînt în general de înălțime medie, dar bine legați; fața lor este lată, ochii de un bleu gri, privirea întunecată, părul blond roșcat. Sînt de timpuriu obișnuiți să suporte oboseala și privațiunile. În ce privește calitățile morale, au bune moravuri și o viață de familie așezată. Costumul lor constă dintr-o redingotă mare, din stofă de lînă, de culoare maro sau gri închis, pe care și-o confecționează singuri. Peste aceasta trec centura de rigoare. Femeile poartă aceleași veșminte, iar vara numai o cămașă, incinsă cu o centură. Și bărbații și femeile iubesc dansul și cîntecul (*Grand*

Dictionnaire Universel du XIX-ème siècle, vol. VII).

Iar despre țară ca atare, Estonia, și locuitorii ei, *Encyclopaedia Britannica* (vol. VIII), ediția anului 1898, nota: „Clima este severă, cu ierni lungi și furtuni frecvente. Provincia este împărțită din punct de vedere administrativ în șase districte (Reval, Wessenberg, Weissenstein, Hapsal, Leal, Kundra), iar orașul Reval este sediul guvernului oficial. Biserica națională este lutherană. Țara este divizată în opt diocese, centrul lor aflîndu-se în consistoriul de la Reval.

În 1875 existau 578 școli, în care învățau 18 952 băieți și 16 227 fete, cu alte cuvinte 92 elevi la fiecare 1 000 locuitori. Înălta educație desfășurată sub influența nobilimii și a clerului a făcut ca cea mai mare parte a populației să fie fidela tradițiilor germane. La o populație de 323 961 persoane în 1870, circa o treisprezecime este de rasă germană, așa încît provincia poate fi pe scurt caracterizată ca o țară eminentamente estonă, cu o aristocrație teutonă și un guvern rus.”

Țarul Alexandru III (1881-1894) și guvernatorul Sahovski au instituit o legislație favorabilă limbii, culturii și instituțiilor rusești. De atunci politica de rusificare s-a aplicat metodic, cu sprijinul baronilor baltici, a căror putere era atît de mare, încît, în anii din ajunul primului război mondial, 200 familii germane posedau, singure, 60-70% din pămînt, ceea ce avea să oblige peste 500 000 estonieni să se expatrieze în Siberia, Caucaz, Australia și America de Nord. Această politică dusă de țarii ruși va provoca o dură replică estoniană, respectiv opoziția intelectualilor grupați în mișcarea „Ținăra Estonie”, fondată de Jaan Teemant, care chema poporul la arme pentru autonomia țării. Încurajat de aristocrația germană, ce servea cu multă fidelitate instituția imperială rusească, țarul a introdus legea marțială, care a favorizat represiunea brutală, singeroasă a mișcării „Ținăra Estonie”. Jaan Teemant a fost condamnat la moarte în contumace.

La izbucnirea primului război mondial, în 1914, estonienii, considerîndu-i pe germani dușmani ereditari, au trecut de partea Rusiei, căreia i-au asigurat peste 200 000 combatanți. Pe fondul revoluției ruse din februarie 1917, Estonia s-a ridicat la luptă. La 12 aprilie, țara s-a declarat stat autonom. Alegerile pentru Dieta națională — numită „Maapäev” — s-au încheiat prin con-

¹ Desigur că, după eliberarea lor de sub dominația sovietică, istoricii celor trei țări baltice își vor elabora propria istorie, o vor supune unor analize noi și complete, beneficiînd eventual de revelații documentare la care noi nu am avut acces. Menționăm, de asemenea, că în întocmirea acestui articol ne-am izbit de penuria surselor documentare — de altfel și aceeași contradicții — fapt explicabil însă, tema nefiind prezentă pînă acum în istoriografia română.

În p. 79: imagine din Tallinn, cu arhitectura lui specifică.

stituirea unui guvern provizoriu, condus de Constantin Păts (iulie-octombrie 1917). După Revoluția din octombrie, când bolșevicii au pus stăpânire pe conducerea Rusiei, Dieta estoniană a decis secesiunea. Era 28 noiembrie 1917.

Imediat guvernul bolșevic rus a suprimat autonomia țării, a înstituit în Estonia un guvern comunist, la 8 decembrie, condus de Jaan Anvelt (1884-1937), i-a expropriat pe marii baroni baltici și a trimis o armată în scop punitiv. Pe de altă parte însă, pe teritoriul Rusiei înaintau trupele germane. Anvelt a fost obligat să părăsească țara, iar la 24 februarie 1918, Dieta a proclamat Estonia „republică democratică independentă și neutră”. A doua zi, germanii au intrat în Tallinn. Guvernul a fost suspendat.

Prin tratatul de pace de la Brest-Litovsk, din martie 1918, respectiv printr-un protocol semnat la Berlin, la 27 august acel an, țările baltice treceau de sub suzeranitatea rusă sub cea germană. Dar prăbușirea Reichului, la 11 noiembrie 1918, a făcut ca independența Estoniei să devină o realitate. Sovietele însă au refuzat să o confirme.

La 28 noiembrie 1918, armata roșie a invadat Estonia. Sprijinite de țări ca Anglia și, mai ales, Finlanda, corpurile libere estoniene au reușit să elibereze țara de ruși, în februarie 1919, apoi de trupele germane ale lui von Goltz, în iunie același an. La 2 februarie 1920, tratatul de la Tartu puneă capăt oficial războiului cu Sovietele, care renunțau la orice suzeranitate asupra Estoniei, iar la 26 ianuarie, Consiliul Suprem Aliat recunoștea de jure Estonia.

Aleasă în aprilie 1919 și avându-l ca președinte pe August Rei, Adunarea Constituantă estoniană a votat, la 15 iunie 1920, o constituție de tip parlamentar, ce

acorda puterea legislativă pentru trei ani unei camere unice (Riigikogu), aleasă prin vot universal direct și formată din 100 membri. Puterea executivă aparținea șefului statului și Consiliului de Miniștri, amândoi răspunzători în fața Parlamentului.

Până în anul 1933, când s-a instaurat un regim dictatorial și toate partidele au fost suprimate, la conducerea țării s-au succedat zece guverne de coaliție. În principal, ele și-au propus să restabilească echilibrul economic, să rezolve problema agrară, prin lichidarea marii proprietăți funciare germane, să se opună comunismului (în 1924 partidul comunist, creat în 1920, a fost dizolvat), iar în exterior, ele au trebuit să facă față dificultăților datorate poziției Estoniei între Occident și Uniunea Sovietică. Preocupată să reziste presiunilor rusești, țara aderase la Liga Națiunilor, în septembrie 1922, semnând însă și un pact de neagresiune cu U.R.S.S., în martie 1932, convențiile pentru definirea agresiunii, din 3-5 iulie 1933 (Londra) și un acord de colaborare cu celelalte două republici baltice, în septembrie 1934, și alte două pacte de neagresiune cu Letonia și cu Germania (7 iunie 1939). Între cele două războaie mondiale, România a întreținut relații diplomatice cu statul estonian, relații pe care le-a re-luat în august 1990.

Anii Estoniei independente erau însă numărați. În august 1939, țara a suportat contralovitura pactului Ribbentrop-Molotov, al cărui protocol adițional secret plasa Estonia în orbita sovietică. La 28 septembrie 1939, rușii au impus micului stat estonian un tratat de asistență reciprocă ce reînvia pactul din 1932, dar comporta și concesiunea că-

tre U.R.S.S. a bazelor navale de la Hiiuma (Dago), Sarema și Paldiski.

La jumătatea lunii iunie 1940, un ultimatum sovietic cerea „aplicarea cinstită” a tratatului din septembrie anul precedent, iar a doua zi, 17 iunie, trupele sovietice ocupau țara. Pe 19 iunie un membru al Biroului Politic al C.C. al P.C.U.S., Andrei A. Jdanov, se instaură la Tallinn pentru a organiza guvernul sovietic al republicii Estonia, iar la 21 iunie 1940 lua conducerea Johannes Vares (1890-1946). Exact o lună mai târziu, Parlamentul unicameral, format numai din partizani ai regimului comunist, vota în unanimitate reunirea Estoniei cu U.R.S.S., pentru ca, la 6 august 1940, această decizie să devină efectivă. Frunzașii vechiului regim, Păts și Laidoner, au fost arestați. În ajunul invaziei Estoniei de către germani (armata feldmaresăului von Leeb), în mai-iunie 1941, opoziția a fost lichidată prin deportări masive.

La 28 august 1941, Tallinnul, deși apărat de trupele sovietice, a căzut în mâinile Wehrmachtului. Trei ani a durat ocupația germană, după care unitățile sovietice au reușit să recucerească Estonia. Ele au intrat în Tallinn, la 22 septembrie 1944.

Atunci, în septembrie 1944, Estonia devenea a 15-a republică a U.R.S.S. Minoritățile germană și suedeză aveau să fie eliminate, membrii lor fiind transportați în țările lor de origine de către puterea sovietică. De fapt, seculara problemă a minorității germane îi preocupase și pe Hitler care, în octombrie 1939, hotărâse, cu acordul sovieticilor, repatrierea germanilor în Reich.

Pentru Estonia începeau cei peste 50 de ani de dominație sovietică. ■

PUBLICITATE = EFICIENȚĂ = REUȘITĂ

Nu ocoliți posibilitatea de a vă adresa celor mai largi categorii de cititori! Oferta dv. poate interesa chiar pe cititorul acestor rânduri. Adresați-vă cu încredere lui prin intermediul paginilor noastre. Magazin istoric vă stă la dispoziție pentru a vă prezenta cu produsele dv., cu inițiativele și ofertele dv., cu semnificative pagini din cronică ascensiunii dv. în afaceri.

Publicitatea în Magazin istoric vă oferă o șansă de a vă întâlni cu istoria!

FEBRUARIE
1942

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI,

ACUM 50 ANI

Cronică mărunță

• Tudor Vianu despre expoziția de pictură și sculptură a lui Ion Vlasu, deschisă la Sala Dalles: „De la Medrea și Demian, Ardealul nu ne-a trimis darul unei arte mai seducătoare, în care forța și delicatețea pectului se unesc într-un pact unic. Artist la începuturile sale, dl. I. Vlasu se găsește în zodia unor fericite fagăduințe”.

• Și tot la Sala Dalles, la 8 februarie, se deschide expoziția de pictură, gravură și desen a grupului MCMXLII, format din Vasile Dobrian, Eugen Drăgulescu, Ștefan Hablinschi, G. Tomazlu și Al. Tipoa.

• În sedința Societății române de lingvistică (prezdată de prof. Al. Rosetti, secretarul societății), I. Coteanu prezintă comunicarea Prima listă a numelor românești de plante.

• Legația României din Ankara oferă o reprezentare de gală cu un film românesc documentar, realizat de Ministerul Propagandei și consacrat operațiilor armatei noastre în Basarabia, Bucovina și în Crimeea.

• La „Universitatea Radio”, în cadrul ciclului Începuturile statului românesc, sînt prezentate conferințele: Ion Lupaș — Voievodatele transilvane; N. Bănescu — Începuturi politice românești la Dunăre și Mare; Const. C. Glușescu — Întemeierea Munteniei; Victor Papacostea — Întemeierea Moldovei.

lar în cadrul Universității Li-bere, conferință în această lună: I.M. Sadoveanu, despre Go-tic; Alice Volnuc — Umanismul; Tudor Vianu — Barocul și Clasi-cul; M. Ralea — Definiția omului; Alex. Marcu — Omul Renasterii.

• La 7 februarie, prof. I. Rainer deschide, în amfiteatrul „Spiru Haret” al Facultății de Științe din Capitală, un curs pentru toți stu-

Titluri precum *Lupte înverșunate în sectorul de la est de Harkov*; *La Londra se așteaptă capitularea Singaporelui*; *Vizita mareșalului Goering la Roma*; *Statele Unite au sechestrat opt vase franceze*; *Roosevelt a cerut modificarea legii neutralității*; *Uzinele „Voroșilov” din Leningrad bombardate din nou de artileria germană*; *Cum s-a desfășurat lupta aero-navală din Cana-lul Minecii*; *Lovitură de stat în Uruguay*, întîlnite zilnic, alături de altele și altele de aceeași factură, în presa bucureșteană din urmă cu cinci decenii, evidențiază faptul că, și în februarie 1942, desfășurarea războiului mondial pe cele trei fronturi — sovietic, african și din Pacific — se află în atenția publicațiilor vremii¹.

Dintre evenimentele interne, consemnăm vizita pe care, la 11 și 12 februarie 1942, mareșalul Antonescu o efectuează la Cartierul general al lui Hitler. După cum menționează comunicatele date publicității, discuțiile au vizat colaborarea militară româno-germană și situația de pe frontul din răsărit. Mareșalul Antonescu mai are întrevederi cu von Ribbentrop, Goering și Keitel. Tot în această vizită, conducătorul statului român primește din partea Führerului Ordinul „Vulturul german de aur”, în gradul de mare cavalier.

Comentind desfășurarea conflagrației, presa subliniază faptul că, pe plan intern, se impun noi și noi măsuri de austeritate, pen-tru economisirea tuturor resurselor în vederea aprovizionării frontului. „Evenimentele, așa cum se desfășoară — scrie *Univer-sul* din 4 februarie — nu lasă să se întrevadă o apropiată în-cheiere a războiului. Dimpotrivă, și cum de altfel rezultă și din re-cente declarațiuni ale diferiților oameni care conduc popoarele în luptă, este probabil că luptele vor continua și nimeni nu poate prevedea cînd va veni ziua păcii.

Muncă, economie, ținută morală și mai puțină forfoteală pe străzi și în localurile de petrecere”, conchide ziarul citat.

Dintre evenimentele militare de pe cimpurile de luptă, reține atenția presei, în mod deosebit, cucerirea Singaporelui de către japonezi, la 15 februarie (*Magazin istoric*, nr. 7-12/1984). După cum notează *Universul*, premierul Churchill, anunțînd căderea Singaporelui, numea aceasta „o mare înfrîngere militară, cu con-secințe grele. Este o înfrîngere a Angliei și a Imperiului”. Odată cu Singapore „toată peninsula malaeză a căzut”, arată premierul britanic, care continuă: „Chiar dacă am fi fost mai bine pregătiți

¹ Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare și din celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții, cerute de normele orto-grafice actuale, scrierea din original. Conform uzanțelor de atunci, ziarele apăreau antedatate cu o zi. Am păstrat și noi această datare de epocă.

La Hipodromul Băneasa —
curse de săniuțe

nu am fi putut înfrunta Japonia, pe cînd naziștii ne țineau de gît și „italienii de mîini”.

La rîndul său, generalul Tojo, primul ministru al Japoniei, într-o declarație făcută în fața Dietei, arată că pierderea de către britanici a Singaporei, „echivalează cu ocuparea tuturor bazelor britanice și nord-americane din Asia orientală de către trupele japoneze”.

Ziarele vremii publică și relatări din Leningradul asediat de naziști. Astfel, *Curentul* din 18 februarie notează: „Ca să-ți procuri un litru de apă trebuie să plătești 3 ruble. Cu tot prețul extrem de ridicat al apei, aceasta este cantitatea de apă fixată pentru consum zilnic. Curent electric se dă cel mult timp de 2 ore în 24 de ore. Toate rezervoarele de petrol sînt consumate în întregime, locuințele sînt reci ca niște cavități, deoarece lemnul nu mai poate fi procurat de nicăieri, decît numai prin sfîrșimarea și punerea pe foc a ultimelor mobile rămase”.

O nouă apariție în peisajul publicistic al Capitalei: revista *Gîndul nostru* (redactori: Gh. Bumbesti, Paul Dimitriu, Florin Papazu), apărută în decembrie 1941. Publicația, după cum se arată în articolul program, „își propune ca, aruncînd ancora într-un viitor, de altfel nu prea îndepărtat, să desprindă conturul general, dominantele și permanențele lumii astăzi în plămădire”.

În paginile revistei semnează Mihail Ralea, Victor Papacostea, Ion Zamfirescu, Dan A. Lăzărescu, I.V. Săndulescu, Ștefan Popescu, Ion Șugaru ș.a.

În nr. 1 al publicației, sub titlul *Limite*, Radu Câmpeanu scrie despre responsabilitățile tinerei generații într-o vreme cînd „totul în jurul nostru este în transformare”. Adresîndu-se în special studențimii, prin care „România de mîine își va croi drumul pe care o împing drepturile ei legitime și interesele ei vitale”, autorul notează: „Calea este spinoasă. Spinii însă ne vor curăța de lucruri inutile și dăunătoare. Drumul spre ideal, această ucenicie intelectuală, ne învață să fim chibzuți, demni și sobri. Iată un mîunchi de calitate indispensabil unui adevărat om. Iată însușirile unui om adevărat, care știe că pentru a fi patriot nu e nevoie să ți pi în gura mare și să te bați cu pumnii în piept în piața publică, ci e nevoie de o muncă susținută și cinstită, pusă în slujba binelui oștesc.

Să ne iubim țara și să ne respectăm tradițiile strămoșești, încheie autorul. Ceea ce se aduce patriei să fie românesc și să marcheze o continuitate politică față de care evoluția istoriei noastre s-ar rupe”.

Cronică măruntă

denții, intitulat *Introducere biologică în studiul antropologiei*.

● Ora exactă — notează *Timpul* — datează din 1917. În luna ianuarie a celui an, postul T.F.F. din Nauen (Germania) a dat pentru prima dată „Ora exactă”, pentru particulari și pentru navigatori, comunicată de observatorul maritim din Hamburg.

● La Ateneul Român, la 7 februarie, concert de sonate, susținut de George Enescu și Cella Delavrancea. Și tot la Ateneu, la 10 februarie, un recital de pian Dinu Lipatti. „Ca totdeauna d. Lipatti — scrie *Timpul* — a alcătuit un program de o rară frumusețe, care dovedește rafinament și simțire adîncă și delicată pentru muzică”.

● La Stuttgart, O.W. Cisek, directorul adjunct al presei din cadrul Ministerului propagandei, conferențiază despre Cultura și arta românească, cu prilejul expoziției de artă românească deschisă în acest oraș.

● Revista *Vremea* — într-un articol reluat și de Revista Fundațiilor Regale — despre Ecaterina Iorga, soția istoricului, încetată din viață: „Trebuia să-și împartă ziua între grîile pentru soțul său și dragostea și îngrijirea întreaga familiei. De o parte soțul îi cerea să-l ajute, altă cît putea ajuta o femeie pe un savant ca Nicolae Iorga: să-l țină corespondența, să-i copieze documente, să pregătească drumurile în străinătate sau în țară, dar, mai ales, să-l asculte păsările zîmice. De altă parte, o casă plină cu copii, cu mari greutăți materiale, cu nenumărate obligații sociale, cădeau tot în sarcina sa. Ecaterina N. Iorga trebuia să dăde copiii săi dragostea unui suflet îmbelșugat, pentru ca ei să nu simtă lipsa tatălui, care nu cunoștea în viață

**FEBRUARIE
1942**

La un ghișeu
C.E.C.

Cronică mărunță

decît dragostea pentru preocupările lui științifice. Trebuia să fie mai înțîi secretara soțului său și numai în clipe trecătoare mama copiilor săi, pe care i-a iubit, i-a îngrijit și i-a îndrumat, cum rar i se va găsi pereche. A trăit clipe de înaltă emoție și mîndrie, cînd Nicolae Iorga era elogiât și sîrbătorit la congresele internaționale și la curțile domnești, după cum a trăit clipe de mari dureri cînd vedea cum soțul său era lovit sau insultat.

• Daily Telegraph — scrie Timpu din 6 februarie — „anunță următoarele: Zilele trecute a apărut la Londra primul ziar sovietic publicat în Marea Britanie. Ne facem o plăcută și camaraderescă bucurie în a saluta pe noul nostru confrate și aliat”.

La rîndul nostru — continuă Timpu — ne îngăduim și noi o plăcere, de a anunța acest fapt, precum și urările „confratelui” nostru londonez, cu altul mai mult cu cît ele confirmă ceea ce spunem și n-am conținut a spune: cîrdășia anglo-bolșevică are rădăcini adînci, nu este un fapt apărut din pricina unor circumstanțe de care nu poate fi făcută vinovată Anglia.

• La 5 februarie 1942 — notează ziarul — în Capitală se înregistrează 5 cutremure de pămînt — fără intensitate deosebită — care au avut loc între orele 0.39 și 5.44.

• Din însemnările grupate la rubrica Notite, în Revista istorică (fondator N. Iorga), nr. 1-12/1941. „La 1872 se publică reclama Institutului Libertății din București, pe anul încheiat. Sînt și discursuri, poezii în limbile română, franceză și germană. La lettre au Bon Dieu de Elise Moreau, e recitată de „Notara Constantin”, viitorul mare tragedian. El la premiul întâi cu

Prezentînd noua revistă, în ziarul *Timpu*, Geo Dumitrescu consemnează: „Este cea mai serioasă revistă de orientare socială”.

S talin în istoria partidului comunist se intitulează articolul semnat de Al. Boldur în *Viața Basarabiei*, nr. 1/1942. După ce face o scurtă biografie a dictatorului de la Moscova, autorul evidențiază mijloacele prin care Stalin și-a întărit dictatura. „Spectacolele judiciare triste, dezgustătoare, amorale, care transformau judecata într-un dans macabru al morții, au curățit bine terenul dominațiunii staliniste, înlăturînd orice primejdie pentru continuarea regimului despotice.”

Figura lui Stalin, continuă autorul, apasă greu asupra statului întreg. Îi place denunțul. Îi place lingusirea. În ultimii ani nu s-a rostit în Uniunea Sovietică o cuvîntare, oricare ar fi caracterul ei, care să nu conțină cuvinte de lingusire grosolană la adresa lui. Îi înălțau pînă la cer, alegînd pentru persoana lui cuvinte de „părinte”, „scumpul nostru”, „învățătorul omenirii”, „genialul” etc. Poeții sovietici îi compuneau ditrambe.”

În publicațiile sovietice oficiale, arată în continuare Al. Boldur, Stalin era prezentat ca „un mare teoretician al marxismului, ca un filosof social. În *Dictionarul scurt filosofic* al lui Rozental și ludin i s-a dat un loc de trei ori mai mare decît lui Kant și de cinci-șase ori mai mare decît lui Platon și Aristotel. În istoria filosofiei a lui A. Șcegllov, probabil din cauza jenei, Stalin nu a fost tratat separat, ci împreună cu Lenin”.

Iar în încheiere, notează autorul: „Se apropie sfîrșitul regimului, se apropie momentul răspunderii pentru toate crimele din trecut. Abia atunci se va vedea cît de teribil este bilanțul guvernării acestui nenorocit fiu de cismar”.

Gîndirea publică prelegerea inaugurală la Facultatea de teologie a Universității din București, ținută de Nichifor Crainic sub titlul *Providența în istorie*.

Istoria universală, arată autorul, „se desfășoară sub influența unor puteri imponderabile și tainice, mulțumită cărora se petrec faptele epocale imprevizibile, marile surprize și marile întorsături în cursul ei, care deschid spre ziua de mîne perspective noi și nebanuite ieri”. Abordînd problematica istoriei de pe pozițiile teologiei, autorul continuă: „Există fără îndoială, mai multe feluri de a gîndi istoria, dar ceea ce ne interesează pe noi ca teologi e că există un fel eminamente creștin de a interpreta”. Această preocupare de a descifra semnele providenței divine din vîlmășagul istoriei omenestii constituie ceea ce se cheamă *teologia politică*.

Din sporturile
iernii:
la patinoarul
Oțeteleşanu

Doou faze ale partidei de Hockey
pe ghiata, care s'a disputat pe
patinoarul Oțeteleşanu între
echipele Juventus H. C. — Iasi

HOCKEI PE GHIATA INTRE BUCUREȘTI ȘI IASI

Opusă acestei teologii politice, care demonstrează colaborarea permanentă a puterii dumnezeiești la evoluția vieții istorice; este doctrina materialismului istoric, „cea mai falsă și mai nefastă concepție asupra istoriei”. Această, arată N. Crainic, „presupune un cosmos ieșit din oarba întimplare și o omenire zoologică, pentru care spiritul și creațiile sale n-ar fi decît emanații ale materiei”. Războiul împotriva Uniunii Sovietice este, astfel, un „război împotriva concepției materialismului istoric, temelia tuturor aberațiilor comuniste și bolșevice”.

Revista *Vremea* inițiază o anchetă privind *Problemele actuale ale burgheziei române*. În cadrul acesteia, la 22 februarie, prof. Constantin C. Giurescu caracterizează astfel spiritul burghez: „Dorința de sporire a patrimoniului, material și moral, prin muncă, spirit de inițiativă și economie. Respectul obligațiilor sau angajamentelor luate. Căci fără respectul angajamentelor luate, cade în anarhie și în turpitudine. Respectul personalității, avînd drept corolar un minimum de libertate individuală, fără de care omenirea se transformă în turmă”.

Aceste principii burgheze, arată istoricul, „nu vor pieri niciodată. Dorința de a avea un patrimoniu și de a-l spori, respectul angajamentului și respectul personalității vor trăi cît va fi lumea. Chiar în societatea comunistă rusească — continuă autorul — începuse să se formeze o burghezie: aceea a funcționarilor de stat, comisari, subcomisari, conducători de uzine și de întreprinderi, tehnicieni, mult mai bine plătiți și bucurîndu-se de avantajii”.

Concluzia sa: „Cred că avem nevoie mai mult ca oricînd de o burghezie, de o pătură de producători de valori și de mijlocitori de valori. Cred în viitorul burgheziei românești”.

Ediția în limba română a revistei italiene *Tempo* publică un grupaj de mărturii documentare sub titlul *Mazzini și românii*. Sînt prezentate cîteva dintre opiniile revoluționarului italian, luptător pentru unitatea țării sale. Iată un fragment dintr-o proclamație adresată de Mazzini poporului român: „Români, sințeti dintr-un neam nemuritor! Numele ce vi l-au lăsat strămoșii, limba voastră, tradițiile voastre, vă amintesc că sințeti din rîndurile aceluiași popor care, acum douăzeci de veacuri, uimea cu lucrări uriașe pe calea cea mare a civilizației europene. Astăzi, poporul acela trăiește din nou și voi trebuie să trăiți, căci și voi aveți o misiune în Europa și conștiința instinctivă a acestei misiuni nu s-a șters nici cînd din inima voastră”. ■

Rubrică realizată de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ

Cronică măruntă

cunună în clasa a IV-a, dar al doilea la instrucția militară. Profesori sînt I. Alexi, P. Popescu, Devenage, Berneg, „Filipp”, „Trajano”, Ștefănescu, Adrian, Krüger și pentru gimnastică vestitul Mocanu”. „În Emile Daro, Napoleon et Talleyrand (1935), p. 267, se arată că în planul format contra lui Napoleon de fostul lui ministru Talleyrand era vorba, la 1810, de «a face pacea cu Turcia și de a renunța la Moldova și Muntenia»”.

● Revista *Dacia* reproduce un fragment din scrisoarea pe care o trimitea la 28 iunie 1854 Alexandru Hasdeu fiului său Tadeu (Bogdan Petriceicu), care intrase în armată: „Dacă vrei ca glonțul dușman să-ți crute viața în toliu luptei, păstrează-ți curățenia trupului, fi cast, nu-ți spurca trupul și mergi la război cu tot alfa sfințenie cum mergi la primirea sfințelor taine, la împărțania cu trupul și singele Mintulorului nostru”.

● Un nou succes al Companiei „Cărăbuș” la Teatrul „Savoy”: Noroc Tănase, revistă în 2 acte și 36 tablouri, de N. Cristodulo și V. Vasilache și muzica de N. Patrichi, V. Vasilache și Ion Vasilescu. În distribuție, pe lîngă C. Tănase, Nae Roman, G. Treștan, I. Antonescu, Zizi Șerban, Radu Zaharescu, Siliu Popescu, Titl Boțez.

● Șerban Cioculescu despre romanul între zi și noapte, de Henriette Yvonne Stahl: „Cartea e afirmarea hotărîtoare a unui talent robust, și împotriva modernismului de manieră e o dovadă că modernitatea e numai în funcție de sinceritate și de ascuțime psihologică” (Viața).

● O comisie de arheologi, alcătuită din Paul Nicorescu, Radu Vulpe și M. Petrescu-Dimbovia, lucrează pentru reorganizarea Muzeului istorico-arheologic din Odessa.

MOARTEA ȚARULUI BORIS III

AL BULGARIEI — O ENIGMĂ?

NÉSTOR LUJÁN,

directorul revistei spaniole *Historia y vida*

La aproape 50 de ani de la eveniment, istoricii contemporani mai discută încă despre cauzele morții subite, în august 1943, a țarului Boris al Bulgariei, om cu o sănătate robustă, cum susține în Memoriile sale, regina Ioana, soția suveranului¹.

Italiancă de origine din dinastia de Savoia, fiică a regelui Emmanuel III (1900-1946), regina a afirmat în amintiri că țarul Boris a fost otrăvit, deși nu lămurește de către cine. Germanii, chiar Hitler personal, a susținut că Boris a fost otrăvit de către ruși. Mai tirziu însă, ei au constatat implicarea în asasinat a unui italian, înrudit cu familia regală. Rușii au atribuit moartea unei misterioase substanțe toxice administrate suveranului bulgar de către germani. Radio Londra a emis pe post această acuzație.

O parte a istoricilor bulgari actuali opinează că țarul a murit de moarte naturală, altă parte, formată din cei din opoziție, nu admit această părere. Misterul stăpânește în continuare cazul.

Regina Ioana notează

Țarul Boris venise la domnie la vârsta de 24 ani, în 1918, și s-a dovedit un mai bun guvernant decât tatăl

său, Ferdinand I de Saxa-Coburg, ce fusese ales cu binecuvîntarea Germaniei. Dar problemele Bulgariei erau deosebit de grave, cel de-al doilea război mondial complicînd situația țării. Boris a formulat atunci o declarație devenită celebră: „Generalii

mei sînt germanofili, diplomații mei anglofili, regina italo-filă și poporul meu rusofil; eu sînt singurul natural din Bulgaria”. Germania a obținut ca, în 1941, Bulgaria să declare război anglo-saxonilor, pe teritoriul țării au fost dislocate trupe germane, Bulgaria a participat la ocuparea Greciei și Iugoslaviei, alături de Germania nazistă și Italia fascistă, dar țara nu a putut obține ruperea de U.R.S.S.

Sofia a fost singura capitală europeană în care au coexistat, în timpul războiului, diplomați și delegați militari atît germani cît și sovietici. Altfel spus, țara s-a menținut neutră începînd din 1941, nu în război, ci în conflictul germano-sovietic. Cînd, în 1944, armatele sovietice au ajuns la frontieră, U.R.S.S. a declarat război Bulgariei — conflict care a durat numai 24 de ore — și au ocupat întregul teritoriu.

Aceste evenimente finale au avut loc însă după moartea țarului, în 1943. La începutul lui august acel an, el primise o invitație din partea lui Hitler de a-l vizita la cartierul său general. Mulți vedeau în aceasta o încercare a Germaniei de a-și păstra noul său aliat. În Italia, Mussolini căzuse. Ministrul de război al lui Boris, germanofilul Bogdan Filof, dorea și el ca Bulgaria să rupă odată neutralitatea sa în conflictul germano-sovietic, care în acel moment se afla în faza sa capitală. Nimeni n-a știut exact conținutul convorbirilor cu

¹ Reproducem acest articol, într-o formă prescurtată, din revista *Historia y vida*. Titlul și substituirile aparțin redacției noastre.

Hitler, fapt este însă că regele a fost foarte obosit și deprimat pe drumul de întoarcere în avion. Pentru evoluția bolii sale nu se păstrează nimic mai concludent decât *Memoriile* soției sale, publicate în limba italiană, la Milano, în 1964:

„Marți, 24 august. Regele își pierde cunoștința. Sosește doctorul Daskalov, vin și alți medici; ei constată simptomele unei tromboze a arterei coronariene stângi. Seara Daskalov telefonează la Berlin, pentru a cere să vină un specialist în boli interne: profesorul Seytz. Acesta, la sosire, îl cheamă pe doctorul Eppinger din Viena. Starea soțului meu continuă să fie foarte gravă. Cei doi profesori germani, dintre care unul — Eppinger — era specialist în boli cauzate de gaze toxice, confirmă diagnosticul colegilor săi bulgari, cu unele rezerve...

Miercuri, 25 august. După o zi de nespus zbucium, medicul curții, Daskalov, și marșalul Palatului, Guence, vin să mă vadă, pentru a-mi face o comunicare urgentă. Am avut presimțiri triste. Cei doi îmi spun că Boris este grav bolnav și că ei sînt foarte îngrijorați.

Doctorul Daskalov mă lămurește: concluziile consultului nostru nu sînt definitive; ne vom întruni zilnic pentru a redacta un comunicat. Trebuie să vă spun, în numele meu și al colegilor mei aici prezenți, că starea regelui este gravă. Am crezut că putem diagnostica o tromboză coronariană (thrombosis arteriae coronariae sinistrae), urmată de o dublă pneumonie, cu edem pulmonar și cerebral (pneumonia bilateralis cum aedema pulmonum et cerebri). Dacă regele poate depăși boala, va rămîne însă imobilizat cîteva luni. Joi 26 și vineri 27, medicii se vor întruni din nou pentru a redacta un comunicat. Mai tîrziu am aflat că unul dintre ei refuzase să semneze diagnosticul.

Sînt profund convinși că Boris, soțul meu, n-a murit de moarte naturală. Sfîrșitul

Alături de Hitler, în 1941, monarhul bulgar, a cărui moarte a generat variate interpretări

său, într-un fel sau altul, a fost provocat în mod criminal. Trebuie să subliniez excesivul secret al consultului medical, la care, din diferite motive, n-am putut să asist. Echipa medicală se angajase solemn să păstreze secretul asupra concluziilor sale. Această echipă era formată din trei bulgari și mai mulți străini, în total zece medici, printre care Kirkovitch, pe care regele l-a cunoscut în timpul războiului balcanic.

În *Memoriile* reginei există ipoteza otrăvirii, dar și posibilitatea morții naturale. Regele Boris, cum am spus, nu suferise de nici o boală, exceptînd o sciatică contractată cu ani în urmă, după o puternică răceală, în timpul unei vinători de cerbi. Cu toate acestea, în timpul vizitei sale la Berlin, temîndu-se să nu fie ascultat de vreun microfon, își începea astfel o conversație cu cumnatul său, prințul Filip von Hesse: „medicii mi-au interzis să fumez din cauza anginei mele pe torale”, în timp ce-i făcea semnne interlocutorului său pentru a-l aviza că în cameră existau microfoane ascunse. Este curios că regelui i-a trecut prin minte subit această scuză, fără nici o bază certă.

Gaze toxice sau tromboză?

Au existat numeroși „candidați” la asasinarea lui Boris. Moartea fulgerătoare a unui suveran adorat de către poporul său — o bună dovadă au constituit-o funeraliile sale, participarea unei imense mulțimi, profund întristată — a fost o prevestire a catastrofelor ce i-au succedat imediat.

Ipoteza că germanii s-au aflat în spatele atentatului este contrazisă de teribila surpriză produsă lui Hitler de acest act și de desperarea diplomației germane, ce a considerat dispariția ca o gravă pierdere pentru politica germană în sud-estul european. Hitler și anturajul său i-au bănuit imediat pe Aliați și au trimis chiar un medic la Sofia, pe doctorul Brandt, pentru a afla ce se întîmplase. Fiul lui Boris, regele Simeon, a afirmat că crima a fost săvîrșită de către ruși.

Pînă la urmă, germanii și-au schimbat părerea. Goebbels i-a acuzat pe italieni de acest asasinat, la 10 decembrie 1943: „Hitler crede că otrăvirea a fost manipulată de către Curtea domnitoare italiană. Este deosebit de suspect faptul că prințesa Mafalda, cea mai mare intrigantă a casei regale italiene, s-a aflat la Sofia în săptămînilor care au precedat moartea regelui Boris”.

Această ipoteză este absurdă: mai întîi pentru că prințesa Mafalda nu se afla la Sofia în acele zile; a venit în capitala Bulgariei după moartea regelui, pentru a-i fi aproape surorii ei, regina Ioana; apoi, deoarece casa regală italiană avea destule probleme cu căderea lui Mussolini, cu ocupația germanilor, cu Aliații în partea sudică a peninsulei, pentru a se preocupa, la acea dată, de atitudinea pe care ar fi adoptat-o Bulgaria și cu atît mai puțin de comiterea unei crime inutile.

Tezele despre modul cum a fost otrăvit suveranul bulgar rămîn, și ele, foarte ciudate. Conform raportului

doctorului Brandt, raport care a dispărut, italienii i-au luat viața prin intermediul unei otrăvi de șarpe. Așa afirmă Goebbels. Alte versiuni susțin că, în timpul zborului în avionul german, care l-a transportat la întoarcerea acasă, regelui i s-a oferit o mască de oxigen, când aparatul se afla la mare înălțime, și că această mască conținea o substanță toxică. Este însă foarte ciudat ca gazul să-și fi putut produce efectul abia șapte zile mai târziu. Dar un aspect extrem de important este că documentele germane nu probează existența nici unui motiv de suspectare a lui Boris. Emoția provocată germanilor de pierderea regelui pare să fie sinceră, în toate actele private și publice.

Ipoteza cea mai logică privind cauza morții rămâne o tromboză coronariană stângă, boală care aproape întotdeauna are un deznodământ fatal, mai ales la persoanele

tinere. Ar fi putut fi provocată de o otrăvă, dar în acest caz ar fi fost vorba despre ceva excepțional. Edemul la care se referă soția sa și care apare și în raportul medical ar putea avea drept cauză o insuficiență de adrenalină. O stare violentă de minie sau o mare îngrijorare — exprimată sau reprimată — pot exercita asemenea efecte sau comprima vasele sanguine. Efortul supraomnesc pe care a trebuit să-l facă regele, pentru a se stăpîni în fața lui Hitler și apoi în fața germanilor din Sofia, în cazul în care își dăduse seama de toate catastrofele ce amenințau, ar fi putut fi cauza acelei crize fatale... Astăzi, uneori, se poate para rapid tromboza coronariană, dar aceasta presupune un diagnostic timpuriu, ceea ce nu s-a întâmplat în cazul țarului Boris. Primii cardiologi care au sosit la căpățiul său l-au examinat timp de mai multe ore, după prima criză. De aceea, principalii is-

torici par să fie de acord între ei că regele Boris a murit la 49 de ani, victimă a unei morți naturale, provocată de o tromboză coronariană, urmare probabilă a unei excesive oboseli și tensiuni supraomnești. El suferea, se pare — fără ca soția sa și cei mai apropiați colaboratori să știe — de o afecțiune cardiacă, ceea ce explică și remarcă sa că medicii îi interzisera să fumeze! ■

**În românește de
Ana VĂDEANU**

¹ Succesorul lui Boris III la tron, Simeon II (1943-1946), azi în vîrstă de 53 ani, tată a cinci copii, este un juriscult de reputație internațională. El a devenit țar al Bulgariei cînd avea numai 6 ani, după moartea misterioasă a tatălui său (regentul, unchiul său Kiril, a fost ucis în 1946 din ordinul lui Stalin). După război, Simeon a fost izgonit din țară. În 1962 s-a căsătorit cu o prințesă dintr-o familie nobiliară spaniolă, motiv pentru care Spania i-a devenit a doua patrie. Dar niciodată ex-țarul nu a pierdut legătura cu Bulgaria.

Nou!... Nou!... Nou!...

În cartea sa *Les Fils de Caïn. L'image des pauvres et des vagabonds dans la littérature européenne du XV au XVII siècle* (Fiii lui Cain. Imaginea săracilor și a vagabonzilor în literatura europeană din sec. XV—XVII) apărută la Paris și prezentată în revista *L'Express* de Emmanuel Le Roy Ladurie, istoricul polonez Bronisław Geremek trece în revistă vagabonzii celebri ce au devenit eroi sau autori de literatură. Unul dintre ei a fost Thomas Platter, plecat să cerșească și să fure din Alpii săi nati, la 12 ani, pentru ca la 20 să știe să citească și să-și termine cariera ca tipograf și profesor. Un alt personaj real, celebrul Till Eulenzpiegel, s-a născut lângă Lübeck și a murit de ciumă, în 1350. A fost ucenic, negustor ambulant, bufon, sfîrșind prin a fi o figură legendară, simbol al spiritului hitru al țăranelui german și sursă de inspirație pentru scriitori și compozitori. I-a urmat, cîteva secole mai târziu, în vremea Războiului de 30 ani, Simplicius Simplicissimus, personaj la fel de pitoresc, pe care l-a imortalizat în romanul său picaresc Grimmelshausen.

Pe lângă cerșetorii ce au reușit să urce scările ierarhiei sociale, istoricul polonez se ocupă și de țiganii ajunși în Franța, în sec. XV, etnie pe care creuzetul hexagonal n-a reușit să o asimileze nici pînă astăzi. De asemenea, este analizată și structura organizatorică a săracilor, care formau o adevărată corporație, cu o ierarhie bine stabilită.

ARITMOGRIF

Sub scut

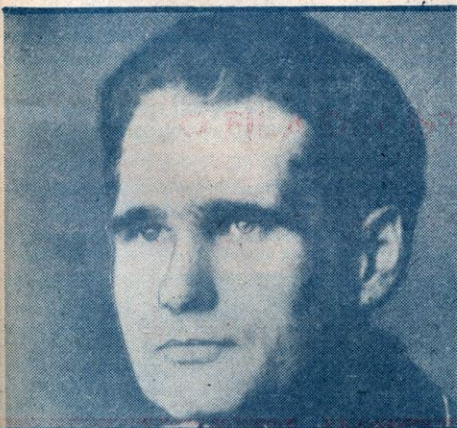
(Rezolvare)

ÎNCĂ O DATĂ DESPRE MISTERIOSUL ZBOR AL LUI RUDOLF HESS ÎN ANGLIA

VIACESLAV DAȘICEV

De curînd m-am aflat din nou în preajma unui mister al celui de-al doilea război mondial¹. Eram la Köln. Participam la un seminar sovieto-german. A sunat telefonul. Am auzit o voce în receptor: „Aici Wolf-Rüdiger Hess, fiul lui Rudolf Hess. Aș vrea să ne întîlnim. Vreau să vă transmit o informație care poate arunca o lumină nouă asupra zborului tatălui meu în Anglia, la 10 mai 1941. Pot veni la Köln cu Alfred Seidl, avocatul tatălui meu în procesul de la Nürnberg, cînd vă convine”.

Ca să fiu sincer, aceste cuvinte mi-au tăiat răsufllarea. Cîte nu s-au scris despre misterioasa călătorie a lui Hess! Cîte ipoteze nu s-au vehiculat! Cu toate acestea, lucrurile nu sînt clare. Și eu mă ocupasem cîndva de această istorie misterioasă, fără a ajunge la o concluzie, datorită lipsei de dovezi și de documente convingătoare. Oare Wolf Hess putea ridica, în sfîrșit, vîlul de deasupra acestui mister ce dura de o jumătate de secol?

¹ Articol reprodus din săptămînalul *Temps nouveaux*.

Secretele se adună

Ne-am întâlnit a doua zi. D-I Hess a venit la Köln direct de la München, împreună cu Seidl. Un bărbat între două vârste, înalt, cu trăsături foarte pronunțate și ochi veseli. Era inginer constructor. După câteva cuvinte de salut am trecut la subiect. După părerea lui, lucrările de istorie și articolele politice tratau „misiunea lui Hess” în Anglia din 1941 în mod eronat. De obicei era prezentată ca o tentativă de a încheia pacea cu britanicii, în vederea protejării spatelui german, pentru a invada Uniunea Sovietică. În realitate, după Wolf Hess, misiunea tatălui său nu îmbrăcase un caracter antisovietic, ci urmărise obiective de pace, pur și simplu încheierea războiului.

Wolf Hess mi-a mărturisit că întâmpinase mari greutăți în încercarea lui de a afla adevăratele obiective ale zborului. Paznicii celor patru puteri învingătoare în război asistau la toate întâlnirile cu tatăl său la închisoarea de la Spandau, notând fiecare cuvânt din conversația lor. Wolf Hess a avut impresia că tatăl său se temea de ceva și făcea totul pentru a evita acest subiect delicat. Atunci, el a avut ideea de a-i transmite în secret întrebările în scris și Wolf mi-a remis o copie a acestei note. Redactată pe 27 martie 1984, la Grafelfing, ea îi fusese transmisă lui Hess în celula sa de către preotul francez al închisorii, Charles Gabel, fără ca garda să îl surprindă. Același preot i-a transmis lui Wolf Hess răspunsul de la tatăl lui. Iată conținutul primei note:

„Mă frământă două probleme legate de cartea mea, pe care tu o cunoști, sub titlul de *Tatăl meu, Rudolf Hess*. Aș vrea să fac o declarație presei, cu ocazia celei de-a nouăzecea aniversări a zilei tale de naștere.

1) Se poate presupune că, dacă călătoria ta în Marea Britanie, la 10 mai 1941, ar fi fost încununată de succes, cu alte cuvinte, dacă Chur-

Convorbiri interzise la Spandau

1984

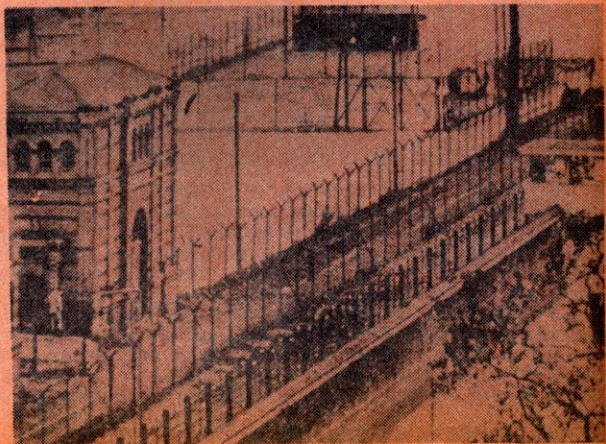
Joi, 26 aprilie. Prizonierul „meu” are astăzi 90 de ani. Toată presa germană vorbește de asta. Faz publică o pagină întreagă despre Rudolf Hess, punând întrebări și propunând în loc de răspunsuri cărțile lui Seidl (*Der Fall Rudolf Hess 1941-1984* — Cazul Rudolf Hess) și Wolf-Rüdiger Hess (*Mein Vater Rudolf Hess* — Tatăl meu Rudolf Hess). Eu am menționat într-un articol din *Stuttgarter Zeitung*, privind misiunea lui Rudolf Hess în Marea Britanie, din mai 1941, că ar exista un document britanic „strict secret”, din 11 iunie 1941, în care s-ar preciza că „Hess a venit din propria sa inițiativă” și a executat zborul istoric „nu la ordin, nici cu permisiunea lui Hitler, nici după ce l-a pus la curent pe acesta”.

Dimineața am făcut incognito un tur al închisorii. Mulți au adus flori, chiar în coșuri. Multimea așteaptă sosirea lui Wolf-Rüdiger. Sint, bineînțeles, și ziariști. Toată ziua au sosit la închisoare flori, scrisori și telegrame, din care Rudolf Hess nu va vedea nimic...

Spre seară, mă duc din nou la Spandau. În față observ un grup de persoane, tineri și în vîrstă; se spune că este așteptat un eveniment... Tinerii lansează... milioane de trandafiri galbeni, care acoperă rapid pavajul din fața închisorii. Polițiștii, surprinși, intervin tîrziu și fără brutalitate. Zece tineri sînt arestați și duși... Alți tineri strigă „Freiheit für Rudolf Hess” (Libertate pentru Rudolf Hess). Asta e tot. Fără salutul hitlerist, fără sloganuri neonaziste. Manifesta-

În p. 89: (sus) Messerschmittul lui Hess, imediat după prăbușire; (jos) locțiitorul Führerului în 1933 și, respectiv, în 1966

În această imagine a închisorii de la Spandau, luată de la mare distanță, îl vedem pe Hess la obișnuita plimbare prin curte (în colțul din stînga)

lie demnă. Mă bucur că am fost de față.

Am o amintire frumoasă. Unui popor întreg nu i se poate cere să fie pasiv. Aprobă, dezaprobă sau tolerează ceea ce se întâmplă la Spandau.

Vineri, 11 mai. La ora 16.00 intru în biroul dr. Theodor Schober la Stuttgart. Puternic, energic, mă primește cu multă cordialitate. Îmi lasă impresia că ar vrea să se dedice cauzei lui Hess, nu numai pentru că este o cauză dreaptă, ci pentru că îi stă în fire să procedeze așa. Îmi spune că chiar în seara aceea îi va telefona d-lui Genscher, ministrul Afacerilor Externe, care va pleca în curând la Moscova. Insist pe lângă Schober asupra faptului că Hess este profund conștient de crimele comise de regimul național-socialist. Se opune categoric neonaziștilor, n-are nimic în el antisemit. Este mai curând de o mare disponibilitate față de Israel. Omul este total diferit de cel cunoscut în timpul celui de-al treilea Reich.

Miercuri, 16 mai. Hess este foarte fericit că am cartea fiului său. Vorbim despre ea. Îi spun că se termină prin reproducerea unei scrisori a avocatului parizian Meyrowitz către Wolf-Rüdiger. Ceea ce nu pot înțelege este că Rüdiger pretinde că tatăl său a fost trimis în Marea Britanie de Hitler. Cum putea fi sigur de asta și care este folosul acestei informații? Hess deturnează chestiunea, vorbindu-mi despre documente clasate sub sigla „secret” la Londra. Cum el mă întreabă pe mine ce vrea să însemne asta, nu ezit să îi răspund: „Dacă dv. nu știți, atunci cine să știe?” Răspunsul lui Hess: „Sînt, fără îndoială, propunerile de pace pe care le-am adus. Englezii nu vor să se afle că războiul ar fi putut fi oprit!” Îi spun: „Ar putea fi corespondența schimbată între Londra și Washington în ce vă privește?” Conversația este întreruptă de infirmieră, care a intrat să-i aducă prizonierului o șapcă de munte în locul celei vechi, foarte uzate. Îi venea de minune.

Miercuri, 13 iunie. Ce de subiecte interesante azi! Rudolf Hess vrea să-i vorbesc despre cartea fiului său. Ne oprim asupra a trei puncte:

1) Englezii au arhive secrete, dar despre ce secret este vorba? Sînt ei cu adevărat de acord să-l eliberăm pe prizonier?

2) Hess a fost atras în Marea Britanie de către serviciile secrete britanice, i s-a întins o cursă?

3) Hess a plecat cu acordul lui Hitler sau chiar trimis de acesta personal? Aceste întrebări sînt puse atît lui Hess, cît și specialiștilor: istorici, politologi, ziariști ce vor să cunoască răspunsurile. Ca de obicei, Rudolf Hess înregistrează, dar nu reacționează. În timp ce eu merg pe teza mea: Hitler nu fusese la curent, nu șef de stat, care este în același timp un prieten, nu și-ar fi asumat asemenea riscuri. Nu, n-ar fi făcut un asemenea lucru...

(Extrase din lucrarea pastorului Charles A. Gabel, *Un preot francez la închisoarea Spandau. Convorbiri interzise cu Rudolf Hess 1977-1986*, ed. Pion, 1987).

chill ar fi manifestat într-adevăr dorința de a convoca o conferință mondială de pace, agresiunea germană contra Uniunii Sovietice, la 22 iunie 1941, n-ar fi avut loc, iar cel de-al doilea război mondial, cu singele vărsat, cu distrugerile lui, ar fi fost preîntîmpinat?

2) Se poate presupune că, în caz de reușită, după întoarcerea ta din Marea Britanie, ai fi utilizat din plin prestigiul tău — foarte mare în acel moment — pentru a duce politica evocată la punctul 1?

Răspunde-mi, te rog, pe această foaie”.

La prima întrebare, Rudolf Hess a scris: „Fără îndoială. Bineînțeles”. La cea de-a doua, la fel: „Desigur. Fără îndoială. Nu pot spune mai mult în această privință”. La sfîrșitul foii, Hess a adăugat: „Răspunsurile se află în întrebările tale”. Hess scrisese acestea în prezența preotului Gabel.

După părerea lui Wolf Hess, această notă confirmă ipoteza conform căreia misiunea tatălui său a constat în convocarea unei conferințe de pace, dar guvernul britanic nu a reacționat la propunerile lui Hess. Dar, pentru a nu lăsa impresia, în ochii opiniei publice, că era adversara restabilirii păcii în Europa, în pragul agresiunii Germaniei împotriva Uniunii Sovietice, partea britanică disimulează minuțios pînă astăzi — după părerea lui Wolf Hess — documentele cu privire la convorbirile purtate de Hess în Anglia, în mai 1941 și după.

Acesta este — afirmă Hess — motivul pentru care accesul la documente nu va fi deschis decît după 2017. Mai mult, Wolf Hess estima că, în ultimii ani, de teama eliberării lui Hess și revelarea de către acesta a unor fapte nedorite pentru politica engleză, britanicii au încercat să-l lichideze pe „deținutul de la Spandau” și să lase impresia unei sinucideri, în luna august 1987. Wolf Hess a relatat acest lucru în cartea sa *Asasinarea lui Rudolf Hess*.

El apreciază că tatăl său nu s-a spinzurat cu firul lămpii de birou, cum a afirmat versiunea oficială, ci a fost strangulat. Secretele misteriosului Hess se adună.

Un act de disperare

Sincer să fiu, nota lui Hess nu m-a convins. Întrebările fuseseră formulate extrem de tendențioase. Putem oare crede că drumul lui Hess în Marea Britanie urmărise obiective pacifiste? Dorise el să pună capăt, în ultimul moment, extinderii războiului și degenerării sale într-un război mondial? Dorise într-adevăr să prevină agresiunea lui Hitler contra Uniunii Sovietice? Convocarea în acel moment a reprezentanților tuturor puterilor într-o conferință de pace, inclusiv a Uniunii Sovietice, fusese reală?

Pentru a răspunde la aceste întrebări, să ne amintim situația în care se efectuase, în mai 1941, zborul lui Hess în Marea Britanie. Mașina de război germană invadase Polonia și Franța, Belgia, Țările de Jos, Luxemburgul, Norvegia, statele balcanice. Acaparase practic întreaga Europă continentală, cu excepția Uniunii Sovietice. În jurul datei de 10 mai 1941, când Hess plecase în secret în Marea Britanie, la bordul avionului său Messerschmitt 110E și fusese parașutat nu departe de Glasgow, Wehrmachtul era deja pregătit pentru un nou pas, în vederea realizării visurilor celor mai dragi ale lui Hitler, cucerirea Rusiei și a altor popoare din Răsărit, obiectiv care ceruse pregătiri minuțioase: ocuparea Franței, cucerirea Balcanilor și a Scandinaviei. Hitler și anturajul său credeau ferm într-o victorie rapidă.

În mai 1941, Führerul a comparat Rusia cu „un colos cu picioare de lut”. El avea

argumente solide pentru o asemenea comparație, după lichidarea de către Stalin a virfurilor armatei și a „intelighenției”, după războiul sovieto-finlandez (*Magazin istoric*, nr. 12/1990), ce scosese în evidență slăbiciunile armatei roșii. Succesul războiului declanșat contra Uniunii Sovietice ar fi asigurat Germaniei o dominație totală asupra Europei. Ar fi renunțat Hitler la cuceririle sale și la perspectivele foarte promițătoare ale planului „Barbarossa”?

Eu cred că Hitler n-ar mai fi fost el dacă ar fi acceptat așa ceva. În mai 1941, el putea, în cel mai bun caz, accepta un acord cu Marea Britanie, dacă aceasta ar fi recunoscut situația dominantă a Germaniei în Europa și ar fi eliberat în întregime spatele germanilor pentru războiul contra U.R.S.S. Wolf Hess mi-a confirmat că, în vederea zborului, tatăl său vorbea timp de patru ore cu Hitler. Noi ignorăm totuși conținutul acestei întrevederi. Dar totul duce la concluzia că Hess a plecat cu consimțământul lui Hitler, cu toate că pe 13 mai acesta din urmă și-a acuzat adjunctul de trădare și evadare în ajunul unui moment decisiv al istoriei Reichului: invadarea Uniunii Sovietice. Analiza logicii de comportament și a proiectelor cartierului general al lui Hitler conduce la concluzia că, atât obiectiv cât și subiectiv, conducerea germană de atunci n-ar fi asistat de bună voie la convocarea unei conferințe de pace și la oprirea războiului.

Ce se poate spune, în acest context, despre guvernul britanic și, mai ales, despre Churchill? Londonezii își dădeau perfect seama de imposibilitatea unui acord total cu Hitler. Tristul exemplu al acordului de la München spunea îndeajuns. Churchill era pregătit de război în ve-

derea distrugerii tiraniei hitleriste fără compromisuri, până la capăt. El vedea în Hitler și în regimul său totalitar un pericol de moarte pentru Marea Britanie și nu se îndoaia că, mai devreme sau mai târziu, o mare coaliție, reunind Marea Britanie, Statele Unite, Uniunea Sovietică și celelalte state, s-ar fi creat pentru a face față expansiunii naziste. În mai 1941, Churchill deținea deja informații precise despre invazia pregătită contra Uniunii Sovietice, el l-a înștiințat și pe Stalin. I-ar fi dat lui Hitler semnalul verde spre est, pentru ca și el să devină apoi o nouă victimă? Churchill nu putea accepta asta. Ar fi fost culmea absurdității. Misiunea lui Hess era decît sortită eșecului în Marea Britanie.

Ne rămîne să presupunem că, chiar dacă Hess s-ar fi lăsat inspirat de dorințe pacifiste, el aprecia eronat situația în mai 1941. Zborul său a dovedit că era rupt de realitate. După cum putem presupune că, adept al geopoliticii și cunoscîndu-i legile, Hess înțelesese că escaladarea războiului ducea inevitabil la crearea unei coaliții antigermane mondiale și că Germania ar fi fost obligată să ducă lupta pe două fronturi, contra unor forțe superioare, cum o demonstrase experiența primului război mondial. Deci totul s-ar fi încheiat pentru ea cu înfrîngerea. În aceste condiții, zborul său în Marea Britanie fusese un simplu act de disperare.

Dar toate acestea nu sînt decît ipoteze. Misterul misiunii lui Hess va fi cunoscut numai atunci cînd istoricii vor avea acces la documentele cu privire la conținutul negocierilor sale din Marea Britanie. ■

În românește de
Dragoș POPA

O FILĂ DIN ISTORIA ROMILOR

În completarea suitei de articole privind trecutul Țiganilor, publicate în nr. 2-5/1991, aduc și eu câteva precizări referitoare la romii din țara noastră în perioada interbelică. Au existat atunci câteva încercări de constituire a unor organizații ale romilor din România. Astfel, la 8 octombrie 1933, s-a înființat, la București, „Uniunea generală a romilor din România”, cu scopuri culturale și sociale. Recunoscută ca persoană juridică de Tribunalul Ilfov, secția de notariat, cu Procesul verbal nr. 31 620 din 16 noiembrie 1933, Uniunea avea sediul în București, strada Sirească, nr. 18 și urmărea ca, prin publicistică și propagandă, să obișnuiască pe români a nu mai denumi „Țigani” ci „romi”, adevăratul lor nume care înseamnă „om iubitor de libertate”.

La punctul 3 al actului constitutiv, membrii fondatori își declarau emanciparea „printr-o intensă activitate culturală dusă prin ateneu popular, șezători artistice, literatură originală și prin morală, adaptând tot ce este folositor cauzei noastre, pentru a nu mai fi considerați o paria a societății”. În acest scop, ei se obligau să păstreze din tată în fiu muzica, jocurile, datinile și cîntecele populare românești. Toți lăutarii să se organizeze într-o breaslă și să plătească o cotizație la Casa Centrală a Asigurărilor Muncitorești, ca să beneficieze de ajutoare în caz de boală, bătrînețe și deces. Orice rom care suferea o condamnare era exclus din Uniune.

Statutul prevedea ca, în Capitală, să se construiască o maternitate, o grădiniță, o bibliotecă, un ateneu popular, un dispensar și un cămin pentru cei veniți temporar în București. Uniunea dorea să obțină de la guvern următoarele:

1. Nomazii să fie așezați pe terenuri mărginașe de la orașe și sate, să se căsătorească civil și religios, să-și boteze copii.

2. Să se stăvilească imigrația străinilor care concureau pe romii lăutari, potcovari, zidari, hornari.

3. Romii tineri cu talent muzical să fie admiși la Conservator și să li se acorde burse în străinătate pentru a se perfecționa.

4. Statul să repartizeze Uniunii locuri în două stațiuni balneo-climaterice și să acorde gratuit permise C.F.R. pentru doi membri din Comitet care să participe la congresele internaționale, să viziteze orașele și satele pentru a antrena pe romi la muncă cîștită și în sprijinul moralei creștine.

5. Patriarhia să ajute ca fiecare rom să aibă în casa sa biblia și o icoană, să indice o biserică din Capitală unde, în fiecare an, la 15 august, să aibă loc o procesiune religioasă.

Există și o secție feminină îndrumată de artista Petruța Gr. Nicolescu, avînd ca președinte de onoare pe ziarista Margareta Nicolau.

Uniunea era condusă de un comitet alcătuit din 31 persoane, alese pe 5 ani, sub președinția lui G.A. Lăzărescu-Lăzurică, „voievodul romilor” în acea pe-

rioadă.

Personalități de frunte din această epocă au sprijinit înființarea Uniunii romilor și au devenit membri de onoare ca: patriarul Miron Cristea (1868-1939), D.R. Ioanițescu — ministru al muncii, Mihai Popovici — ministru al justiției, Dimitrie Gusti — ministru al învățămîntului, deputatul Mihail Berceanu, poezii Adrian Maniu și Mihail Sevastos, ziaristul Pamfil Șeicaru.

La 11 august 1934, în București, s-a înființat încă o organizație a romilor, „Asociația Uniunii Generale a Romilor din România”, avînd ca președinte pe comerciantul Gheorghe Niculescu. Recunoscută ca persoană juridică de Tribunalul Ilfov, secția notariat, cu Procesul verbal nr. 23195/1934, Asociația își avea sediul în Piața Sf. Anton (Piața de Flori, pe lângă Hanul lui Manuc), nr. 10 și urmărea emanciparea romilor. Au fost înființate filiale în județele Dolj, Sibiu, Tirnava Mare etc.

La Craiova, dr. C.S. Nicolăescu-Plopșor a întemeiat o bibliotecă a romilor, iar, la 23 septembrie 1934, a apărut ziarul *O Rom*, sub conducerea lui N. St. Ionescu-București și Marin I. Simion-Curteanca. Disputîndu-și conducerea în rîndul romilor, cele două uniuni au rivalizat între ele, au pierdut încrederea tuturor și nu au dobîndit un rol important în viața socială, așa cum doreau.

Prof. dr.
Dumitru P. IONESCU

NU UITAȚI! ABONAMENTUL

O colecție **Magazin istoric** — o vastă bibliotecă de istorie.

Pe care o puteți spori, lună de lună, cu noi volume.

Garanția continuității colecției dv. **Magazin istoric** o constituie **abonamentul**.

Deci, nu ezitați: reînnoiți-vă abonamentul la **Magazin istoric**. Sau, dacă încă nu aveți un abonament, abonați-vă chiar astăzi. Vă asigurați, astfel, primirea la domiciliu a cărții dv. preferate de istorie, la un preț extrem de avantajos, în condițiile cînd astăzi orice carte costă mult mai mult.

DIALOG CU CITITORII

GRAIUL VÎRSTELOR

Iată, în aceste momente aniversare din existența Magazinului istoric — când ne aflăm în preajma apariției celui de-al 300-lea număr al revistei (martie 1992) și a împlinirii unui sfert de secol de la apariție (aprilie 1992) — gândurile a doi pasionați cititori. Am citit scrisorile lor, le-am transcris și vi le prezentăm nu fără emoția unei tulburătoare constatări: revista noastră este revista tuturor generațiilor. De la învățacul care face primii pași în viață și pînă la omul trecut prin anii vieții, Magazin istoric se bucură de prețuirea și înțelesul constant al celor mai feline categorii de cititori.

Dar, iată scrisorile culese pentru chenarul acestei luni.

Mă numesc CORDUNEANU LUMINIȚĂ și sint elevă în clasa a X-a la Liceul teoretic Grigore Ghica Voievod din orașul Dorohoi, județul Botoșani. Cu mina tremurîndă de emoții m-am gândit să vă scriu dumneavoastră ca unor prieteni și profesori dragi și să vă mărturisesc respectul meu față de această revistă minunată, respectul față de dumneavoastră cei care munciiți pentru apariția acestei cărți de istorie.

În paginile **Magazinului istoric**, eu îmi găsesc de multe ori odihnă și liniște, uitînd deodată de „grîile” celelalte.

Cînd eram mai mică îmi doream foarte mult să învăț într-un liceu, într-o clasă care să studieze istoria. Și iată că visul s-a împlinit. Acum învăț într-o școală cu clasă de profil istorie-științe sociale.

Îndrăgesc această revistă pentru că este singura revistă din țară care se ocupă numai de istorie, o mai îndrăgesc pentru că în ea găsesc numai adevăruri. O pagină a acestei reviste reprezintă, pentru mine, foarte mult, reprezintă un moment din viața României fotografiat și așternut pe hîrtie.

Tot în această revistă eu văd un îndrumător și un profesor extraordinar, un profesor ce șoptește din file cuvinte frumoase despre oameni iluștri, despre țară, despre neam.

Cu acestea, vă rog să mă scuzați pentru aceste rînduri și vă doresc din toată inima succes și numai bucurii în munca dumneavoastră nespuse de frumoasă și interesantă.

Cu sinceritate, LUMINIȚĂ ȘI, alături de exuberanța tinereții, chibzuia judecată a senectutii: Sint unul din mîile de cititori ai revistei **Magazin istoric**, care constituie de mulți ani un factor important pentru cunoașterea istoriei și pentru delectarea cititorului.

Vă urez la toți cei ce contribuți la editarea acestei reviste să fiți sănătoși și hotărîți de a vă menține pe linia justă a istoriei, care va contribui la cunoașterea și îmbunătățirea relațiilor dintre oameni și popoare, mai ales acum, cînd este mai mare nevoie de aceasta. **Semnează: VIRGIL DIACONU, pensionar, din Curtea de Argeș.**

AUTOR

Dintr-o eroare de paginatie, articolul C. Iulius Celsus un guvernator lusi-tan al Daciei, din nr. 11/1991, pp. 37-39, a apărut semnat Scarlat Lambrino, în loc de dr. Ion Radu, care semnează doar introducerea. În realitate, după cum cititorii au putut constata, articolul respectiv comentează — cu unele contribuții proprii — un studiu al lui Scarlat Lambrino, publicat în 1952 în Bulletin des Etudes Portugaises.

Deci, în mod corect, semnătura d-lui dr. Ion Radu trebuie să figureze imediat după titlul din p. 37. Rugăm cititorii să facă cuvenita rectificare.

COMITET

Primul, sub semnătura d-lui general-locotenent (r) STELIAN POPESCU, președinte, și colonelul C. POPESCU, secretar, o scrisoare prin care ne este semnalată înființarea, în București, a Comitetului Național pentru Restaurarea și îngrijirea Monumentelor Eroilor.

Comitetul, se menționează în scrisoare, „a luat ființă cu avizul ministrului apărării naționale și își desfășoară activitatea sub patronajul Ministerului Apărării Naționale, fiind înregistrat la Judecătoria Sectorului 1 și devenind persoană juridică.

Am înființat acest comitet, plecînd de la cunoașterea reală a stărilor monu-

mentelor și cîmîtirilor eroilor, care în parte aproape că nu mai sint sau sint în paragină. De asemenea, am avut în vedere că o țară este și trebuie judecată, în primul rînd, pentru modul cum își prețuiește și cinstește eroii.

Comitetul nostru — se menționează în continuare — și-a propus ca, după o cunoaștere reală a situației actuale a monumentelor și cîmîtirilor eroilor care s-au jertfit pentru independența, suveranitatea și integritatea teritorială a României, să treacă la restaurarea și organizarea îngrijirii lor.

Cei dornici a contribui bănește la sprijinirea acțiunilor Comitetului, pot depune sumele respective la **BANCA COMERCIALĂ, Sucursala Municipiului București, în conturile:**

— pentru lei: 45 1000 1241
— pentru valută — dolari — 47 21 1 16 0114 0
— lire sterline — 47 21 5 01 0114 0
— mărci germane — 47 21 7 10 0114 0

Adresa Comitetului Național pentru Restaurarea și îngrijirea Monumentelor și Cîmîtirilor Eroilor este: București, strada Constantin Mille, nr. 1, sector 1”.

RECTIFICARE

DI. EUGEN B. MARIAN, autorul articolului „Toscanini versus Mussolini (nr. 10/1991, p. 31), face următoarea precizare: Winifred a fost nora lui Richard Wagner, nu nepotul lui.

DESENATOR

Printre desenatorii autori de stampe cu caracter istoric, larg răspîndite în secolul trecut, s-a aflat și Carol Isler, care a activat în București. Nu cunoaștem, date despre viața sa. În schimb, s-au păstrat mai multe stampe de inspirație istorică, editate de D. Pappasoglu, dintre care amintim Bătălia cea mare de la Plevna, Victoria de la Codrul Cosminului, Iancu Jianu, Canalizarea râului Dimbovița.

Deosebit de realizate sint Harta Dunării — frontiera României, istorică, politică și comercială, precum și Harta munților sau frontiera României, publicate în 1859.

În biblioteca lui D. Pappasoglu s-a păstrat și un album cu 53 pagini de desene realizate de C. Isler după picturi murale și obiecte de cult, vederi de biserică, mănăstiri și monumente istorice din Prahova, Dimbovița și Muscel, aflat acum în colecțiile Cabinetului de stampe al Bibliotecii Academiei Române.

DIALOG CU CITITORII

Informațiile de mai sus, precum și albumul inedit C. Isler — din care publicăm câteva imagini pe planșele 1-4 ale acestui număr — ne-au fost comunicate de colaboratorul nostru, dl. Iulian Voicu, de la Cabinetul de stampe al Bibliotecii Academiei Române.

MONUMENT ÎNCHINAT UNIRII

Cuvioșia Sa, preot IOAN SPIRU, din Alexandria, statornic cititor și colaborator al revistei noastre, precum și pasionat cercetător al istoriei locale, ne trimite următoarele: La 24 ianuarie 1915, când se împlineau 56 ani de la realizarea Unirii Principatelor Române sub vodă Alexandru Ioan Cuza, în orașul Alexandria s-a inaugurat un monument consacrat acestui neuitat eveniment din viața poporului nostru. Monumentul s-a ridicat din inițiativa unor fruntași ai orașului, prin contribuție obștească, totalizând 15 000 lei.

El a fost turnat din bronz, are o înălțime de 5 metri, din care 3 metri statuia propriu-zisă și 2 metri postamentul. Personajul principal este domnitorul Cuza, având sub bustul său următorul text, scris cu litere de tipar: **Slăvitului Vodă Cuza 1859-1866.** Fîlindă ucigind vraja ne-a făcut puternici. Ne-a dăruit lumină prin învățătură — avuile națională secularizând averile mănăstirești și redată plaiurilor noastre. Sub bust și text, o coroană de lauri iar sus, lângă ea, numele sculptorului: I. Iordănescu, București. În dreapta domnitorului, două tinere ținîndu-se de mînă, simbolizînd cele două țări românești unite. În latura din stînga monumentului, un țaran cu capul gol și opinci în picioare, oferind domnitorului un dar.

În spatele statuii este următorul text, scris cu litere cursive: Ridicat în anul 1914, cu obșol obștească din inițiativa d-lui av. Florea Georgescu și stăruința Comitetului alcătuit din D. Nicolae Capră, Andrei I. Noica, președinți de onoare: Florea C. Georgescu, președinte activ, mr. At. Negru și S. Popescu, vicepreședinți, I. Angelescu, casier, R. Paraschivescu și S. Popescu, secretari, Anton Văcăreanu, Anghel Văcăreanu, Anghel Teodorescu, Anghel N. Capră, C. Calicrava, mr. D. Teșanu, Dem. Enescu, Traian D. I. Iliescu, Ștefănescu D. Curpen, Pr. Ilie Bădulescu, Levi Popescu, M. Cristescu, N.A. Macavei, P.A. Mineu, N. Mincu, S. Mindreanu și S. Zamfirescu, membri. Ca o mică mărturie de recunoștință românească și ca un îndemn la dragoste de țară și bine copioilor copioilor noștri. Sculptor I. Iordănescu — 1914.

Dezvelirea monumentului a fost imortalizată pe o fotografie ce se află astăzi la Arhivele Statului Alexandria, făcută pe treptele fostei primării a orașului și în care apare majoritatea comitetului de inițiativă amintit în sus citatul text.

PORTRET CUZA

Domnul VOICU A. PETRE, din Slătina, ne semnalează un portret al lui Al. I. Cuza, aflat în biserica satului Frunzaru, com. Sprincenata, jud. Olt. În semn de recunoștință pentru eliberarea clăcășilor și împroprietărirea lor, prin Legea rurală promulgată de Cuza la 14/26 august 1864, urmașii celor dezrobiți atunci au colectat, în 1907, 600 lei aur cu care au plătit executarea tabloului.

LA FĂGĂRAȘ

În nr. 11/1991 al revistei, am publicat scrisoarea cititorului nostru arh. dr. NICOLAE ENESCU, din București, care ne semnala starea de degradare a cetății Făgăraș, monument care a împlinit șapte veacuri de existență.

La sesizarea noastră, adresată Ministerului Culturii și, respectiv, Prefecturii Județului Brașov, am primit următoarele răspunsuri: Din partea Direcției monumentelor ansamblurilor și siturilor istorice (director dr. arh. Petre Derer, referent specialitate arh. Marina Iliescu) din cadrul Ministerului Culturii:

Vă comunicăm că ansamblul cetății Făgăraș urmează a fi preluat de către DMASI, în vederea coordonării lucrărilor de restaurare și asigurării unei funcționalități adecvate (în plan 1992).

Lucrările privind asanarea lacului și punerea în valoare a zonei de protecție a monumentului revin în exclusivitate Primăriei Făgăraș.

Sub semnătura d-lui prefect Gheorghe Fulga și a d-nei secretare Mariana Tîhăraș, primim, de asemenea, din partea Prefecturii Județului Brașov:

În acțiunile pregătitoare pentru sărbătorirea aniversării a 700 de ani de la atestarea documentară a municipiului Făgăraș, sărbătoare ce a avut loc la 4-6 octombrie 1991, un capitol l-a constituit igienizarea și înfrumusețarea șanțului cu apă și a aleilor din vecinătatea cetății. Astfel, prin Serviciul de gospodărie comunală a primăriei municipiului Făgăraș au fost angajate 5 persoane care timp de 45 zile au efectuat lucrările de curățire a șanțului cu apă, defrișarea vegetației, amenajarea împrejurimilor, repararea și vopsirea băncilor etc.

Întrucît din anul 1968 lacul din zona cetății nu a mai avut o sursă de alimentare cu apă proaspătă, primăria municipiului Făgăraș a intervenit la Combinatul Chimic Făgăraș, care, cu multă solicitudine a sponsorizat montarea a două pompe pentru alimentarea cu apă a lacului, lucrarea fiind în curs de finalizare.

Totodată, vă informăm că la primăria municipiului Făgăraș există un proiect de reamenajare a întregii zone aferente cetății Făgăraș, în valoare de cca. 100 milioane lei. Proiectul ur-

mează a fi valorificat pe măsura asigurării fondurilor necesare.

Se confirmă faptul că lîngă cetate funcționează, în prezent, o piață de zarzavaturi. Menționăm însă că această piață a fost organizată numai temporar, pînă la construirea noii piețe a municipiului Făgăraș, lucrare aflată într-o stare avansată de execuție.

Iată deci că putem spune că prin sesizarea cititorilor noștri și a instituțiilor competente, cetatea Făgărașului pășeste în cel de-al optulea secol al existenței sale sub auspicii favorabile.

PUBLICAȚIE DIN ELVEȚIA

Primim din Geneva revista Căminul românesc, buletin de informații al comunității românilor din Elveția, an 10, nr. 2 (38) iunie 1991.

În paginile sale, cu articole în limbile română și franceză, semnează Jean-Luc Vantravers, Jean-Jacques Roth, Darius Rochebin, Laurence Bezaguet, Daniel Duc, Mihai Korne, Constantin Macri, Constantin Mares, Veronica Bărbet, Petre Pascu, Emil Bratu, Ion A. Gutulescu, Mișca Colosenco. Sint articole pe teme de politică, cultură, istorie și literatură. Rubricile de informații consemnează noi apariții editoriale, știri din viața comunității etc.

CERERI ȘI OFERTE

OCTAVIAN PINTEA, str. Olarilor, nr. 15, Tirgu Lăpuș, solicită: nr. 2-4, 7/1967; 9/1968; 4/1970; 4/1975; 10/1981; 3/1982; 2/1986; 2, 7-12/1990; oferă: nr. 4, 12/1969; 8/1971; 10/1979; 2, 8, 9/1981; 4, 9/1982; 11/1985; 1, 3/1986; 4/1987.

VASILE GRIDAN, str. Victoria, bl. D., sc. 11, ap. 7, Tirgu Jiu, solicită: nr. 6/1990; 6/1991; oferă: nr. 8/1974; 11/1975; 11/1976; 9, 11/1981; 12/1983; 4/1985; 11/1986; 6, 9, 10, 12/1989.

LEONTE ALEXANDRU, tel. 22 17 98, București, oferă colecția completă.

GHEORGHE HRENIUC, Cartier Craiovia Nouă, bloc 10 Orizont, ap. 9, Craiova, oferă: nr. 5, 10/1979; 5, 7/1981; 1, 2/1982; 3, 5, 6/1983; 4, 9/1984; 3, 5, 10/1986.

ION BONCIU, tel. 44 80 80, București, oferă colecția completă.

BUCUR ILICI, Bd. Siderurgistilor, nr. 10, bl. D3, ap. 33, Tiglina II, Galați, oferă colecția completă.

NICOLAE IORDĂCHESCU, str. Sănuțel, nr. 4, bl. 64 A, ap. 98, București, oferă colecția completă.

STELIAN BORDEI, str. Tutunari, nr. 26, bl. 76 ABC, ap. 110, București, oferă colecția completă.

PAVEL LUNGU, str. Brîndușel, nr. 12, ap. 8, Timișoara, oferă colecția completă.

CONTENTS (Romanian History) N. Iorga History and tradition • P.P. Panaitescu 560 Years from the Death of Alexander, Prince of Moldavia • D.A. Lăzărescu 1845. Auguste de Gérando about Transylvania (III) • Gh. Ionașcu, M. Arsene Solutions to save Sighisoara's Monuments • P. Cernovodeanu C. Brincoveanu and Cantacuzino the Historian in British Archives (II) • C. Popișteanu 1946-1954. Political Trials: Patrășcanu (VIII) • M.D. Clucă, Gh. David Iuliu Maniu — Witness at Marshal Ion Antonescu's Trial • Gh. Cunesco Four Monasteries from Bessarabia • G.G. Mărzescu Iași, the Autumn of 1917 (V) • R. Netzhhammer 1914-1918. Reminiscences (VII) • A. Gorovei (1864-1951) Diary (II) • D. Hincu Joseph Maria von Radowitz reporting from Bucharest (1870-1871) • M. Rasidescu 1919. Glimpses of „Cartea Românească” Publishing House History • In Bucharest, 50 Years Ago

SOMMAIRE (Histoire roumaine) N. Iorga Histoire et tradition • P.P. Panaitescu 560 ans de la mort du prince Alexandre de Moldavie • D.A. Lăzărescu 1845. Auguste de Gérando sur Transylvanie (III) • Gh. Ionașcu, M. Arsene Solutions salvatrices pour les monuments de Sighisoara • P. Cernovodeanu C. Brincoveanu et l'historien Cantacuzino dans les archives, britanniques (II) • C. Popișteanu 1946-1954. Grands procès politiques: Patrășcanu (VIII) • M.D. Clucă, Gh. David Iuliu Maniu — témoin dans le procès du maréchal Antonescu • Gh. Cunesco Quatre monastères de Bessarabie • G.G. Mărzescu A l'assy, l'automne de 1917 (V) • R. Netzhhammer 1914-1918. Souvenirs (VII) • A. Gorovei (1864-1951) Journal (II) • D. Hincu Joseph Maria von Radowitz en mission à Bucarest (1870-1871) • M. Rasidescu 1919. Pages de l'histoire de la maison d'éditions „Cartea românească” • A Bucarest, il y a 50 ans

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) Н. Иорга История и традиция • П.П. Панайтеску 560 лет со дня смерти князя Молдовы Александра • Д.А. Лăzăреску 1845. Огюст де Жерандо о Трансильвании (III) • Г. Ионашкю, М. Арсене Памятники Сигишоары: спасательные решения • П. Черноводину К. Брынковяну и историк Кантакузину в английских архивах (II) • К. Попишту 1946-1954. Крупные политические процессы: Патрашкану (VIII) • М.Д. Чука, Г. Давид Юлиу Маниу — свидетель процесса Иона Антонеску • Г. Кунеску Четыре монастыря в Бессарабии • Г.Г. Марзеску В Яссах, осенью 1917 г. (V) • Р. Нетцхаммер 1914-1918. Воспоминания (VII) • А. Горовой (1864-1951) Дневник (II) • Д. Хинку Йозеф Мария фон Радовитц в миссии в Бухаресте (1870-1871) • М. Расидеску 1919. Из истории издательства „Карта румынская” • В Бухаресте, 50 лет назад

INHALT (Rumänische Geschichte) N. Iorga Geschichte und Überlieferung • P.P. Panaitescu 560 Jahre vom Tode Moldaviens Fürst Alexandru • D.A. Lăzărescu 1845. Auguste de Gérando über Siebenbürgen (III) • Gh. Ionașcu, M. Arsene Rettende Lösungen für Sighisoaras Denkmäler • P. Cernovodeanu C. Brincoveanu und der Historiker Cantacuzino in den britischen Archiven (II) • C. Popișteanu 1946-1954. Grosse politische Prozesse: Patrășcanu (VIII) • M.D. Clucă, Gh. David Iuliu Maniu — Zeuge am Marschall Antonescu Prozess • Gh. Cunesco Vier Klöster aus Bessarabien • G.G. Mărzescu Im Iassy, Herbst 1917 (V) • R. Netzhhammer 1914-1918. Erinnerungen (VII) • A. Gorovei (1864-1951) Tagebuch (II) • D. Hincu Joseph Maria von Radowitz und seine Bukarester Mission (1870-1871) • M. Rasidescu 1919. Aus der Geschichte des Verlags „Cartea românească” • In Bukarest, vor 50 Jahre

SUMARIO (Historia romana) N. Iorga Historia y tradición • P.P. Panaitescu 560 años desde la muerte de Alejandro Príncipe de Moldavia • D.A. Lăzărescu 1845. Auguste de Gérando sobre Transilvania (III) • Gh. Ionașcu, M. Arsene Soluciones para salvar a los monumentos de Sighisoara • P. Cernovodeanu C. Brincoveanu y el historiador Cantacuzino en los archivos británicos (II) • C. Popișteanu 1946-1954. Grandes procesos políticos: Patrășcanu (VIII) • M.D. Clucă, Gh. David Iuliu Maniu — testigo en el proceso del mariscal Ion Antonescu • Gh. Cunesco Cuatro monasterios de Besarabia • G.G. Mărzescu Iași, otoño de 1917 (V) • R. Netzhhammer 1914-1918. Recuerdos (VII) • A. Gorovei (1864-1951) Diario (II) • D. Hincu Joseph Maria von Radowitz en misión a Bucarest (1870-1871) • M. Rasidescu 1919. De la historia de la Editorial „Cartea românească” • En Bucarest, hace 50 años

magazin istoric

Apare lunar, se găsește de vinzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc., de la orașe și de la sate.

ABONNEMENTS: ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, București, Calea Griviței, nr. 64-66, P.O.BOX 12-201; telex: 10376 prstlr.
Abonamentul pe un an — 75 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. — Imprimeria „Coresi” — București

Lei 50

„Guerlain a botezat parfumul
«Voilà pourquoi j'aimais Rosine»
Guerlain a botezat parfumul
Extras din cupele de crin“

Ion MINULESCU

magazin istoric

